

RÁKOSI VIKTOR MUNKÁI
VI. KÖTET

Rákosi Viktor

**KÓBORLÁSOK ITTHON
MEG IDEGEN FÖLDÖN**

RÉVAI TESTVÉREK IRODALMI INTÉZET R.-T.
BUDAPEST, MDCCCIII

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

ITTHON

AZ UTAZÁSRÓL.
AZ ELFOGLALANDÓ HAZA.
A MI HAZÁNK.
BARANGOLÁS ERDÉLYBEN.
SZEZENI TÖRTÉNETEK.
A FÖLD ALATT.
A BESZKIDEKEN ÁT.
ELSZAKADT VÉREINK KÖZT.
A HOL A CIFRA SZÜR TEREM.
MIKOR A NÉP MULAT.
A KECSKEMÉTI PUSZTÁKON.
VELENCÉTŐL - VELENCÉIG.

KÜLFÖLDÖN

UTAZÁS ÉSZAK FELÉ.
BARANGOLÁS KRAKKÓBAN.
KRAKKÓ FÖLÖTT.
ÁDRIÁIG.
MIRAMARE.
UTAZÁS DÉLRE.
UTAZÁS BOSZNIÁBAN.
MEHMED BÉGNÉL.
TÖRÖK VACSORA.
MEGINT BOSZNIÁBAN.
MOSZTÁRI ÉJ.
A BOSNYÁK RABLÓ.
MEGÉRKEZÉS.
KIRÁNDULÁS KONSTANTINÁPOLYBA.
KELETRŐL.
BARANGOLÁS SZICILIÁBAN.
A PALERMÓI SIRBOLT.
KIRÁNDULÁS A VEZUVRA.
HIRES DOLGOK.
TURIN-PÁRIS.
A JULIUS TIZENNEGYEDIKI ÉJJEL PÁRISBAN.
LÁTOGATÁS AZ EIFFEL-TORONYBAN.
NEM LÁTTAM SOHA PÁRIST.
AMSZTERDAM FELÉ.
HOGY MULAT A HOLLANDUS?
HOLLANDI ÉLMÉNYEK.
BARANGOLÁS ÉSZAKON.
STOCKHOLM.
NORVÉGIAI KALANDOK.
BUKARESTI DOLGOK
SZOFTA-VILÁG.

ITTHON

AZ UTAZÁSRÓL.

Apámtól sokszor hallottam, hogy mikor ő utazni kezdett, akkor még nem volt vasut. Mikor az első vasutat építették nálunk, akkor ütogetett a bajusza. Erről jegyezte meg az időpontot. Mikor az első vonatok jártak, akkor már a szakálla is nőni kezdett. Egy-egy vasutazás alatt ki is nőtt, le is borotválta, megint kinőtt. A masiniszta akkor nagyságos urnak hívták, mert ritka ember értett még e mesterséghez, s azért meg kellett becsülni és jól megfizetni. A konduktor már csak tekintetes ur volt, mert ahhoz nem kellett annyi ész és tudomány. A vasutigazgató pláne csak t. c. volt, s a masiniszta tegezte őt.

Igy beszélte az öregem. Manapság éppen megfordítva van. Masiniszta annyi van, hogy kettő jut egy mozdonyra, s a gyöngébbiknek csak fűteni szabad. Most ezek a t. c-k. Konduktort szintén bőven válogathatnak, mert temérdek ember elvégezte az omnibuszi- és lóvasuti konduktorságot, a mi a vasuti kalauzoknak az elemi iskolája. Az ő fizetésük és címük is lejjebb szállt, csak a borraival emelkedett. Marad a vasutigazgató. Most ő a nagy ur. Manapság, úgy látszik, már ehhez értenek kevesen, azért őket kitünően fizetik és megnagyságolják. Első osztályu kupében, egyedül utazik s mielőtt elindul, a konduktorok lelkiismeretesen összefogdosák a netán a kupéjában dongó legyeket, de nem ölik meg, - nem, ez kegyetlenség volna, - hanem szétereszlik a harmadik osztályu kocsikban. Ha e kupékban több légy van, mint utas, biztosra vehetjük, hogy igazgató utazik a vonaton. A mozdonyt ilyenkor külön, drágább kőszénnel fűtik, a kerekeket gondosan és háromszor beolajozzák s a vonat úgy halad, mintha a sinek selyemből, a kerekek pedig csokoládéból volnának. A mozdony, kivált éjjel, nem mer fűtyülni, csak a masiniszta fűtyörész halkan; a konduktorok lábujjhegyen bejárják a kocsikat s besuttogják az állomás nevét s még azt sem kiáltják, hogy *mehet!* hanem behijják a mozdonyvezetőt az állomási vendéglőbe s ott négy szemközt, igen csöndesen, fölvilágosítják őt, hogy tovább lehet menni.

Apám a saját négy paripáján utazott. Nem rossz izlés. Nem tudom, hogy a vasutak terjedése általában kiszorítja-e a négyes fogatokat, annyit tudok, hogy rám egyetlen egy ló sem maradt. Legalább a kornak megfelelőleg négy vagonom volna. Persze, a hozzávaló lokomotívval, vicinális vasuttal és állami szubvencióval.

Az utazásnak vannak primitív föltételei, melyeket mindenki tud, s azért nem is részletezem. Például, hogy mindenki nézze meg a menetrendet és ne késsék le a vonatról. Mielőtt beszáll, váltsa meg a jegyét, s ha az ajtó zárva van, nyitassa ki a konduktorral. Ha korábban jött a pályaudvarra, várja meg ott, míg a vonat elindul s ne tegyen úgy, mint a péceli ember, a ki elindult gyalog a sinek mellett, hogy majd ha a vonat utóléri, fölszáll rá. Manapság már a lovasut is oly előkelően csinálja, hogy csak bizonyos pontokon áll meg, s a legjobb családok mellett (ha nem a stációnál várnak) trombitaszóval elrobog. Csak az omnibusz hallgat még a kérő szóra; de ezt veszedelmes megállítani, mert az utas ki van téve annak, hogy ő kénytelen odább tolni a becsületben megöszült állatokat. Az omnibuszló különben oly becsülettudó, hogy tüstént megáll, ha az ember csak az ut tulsó oldalára akar is átmenni.

A civilizált országokban használatos járművek közül legkevésbé ajánlatos az omnibusz. Herkulesek megengedhetik maguknak ezt a luxust, tornászati gyakorlatul. Akár egy két mázsás dorongot emelnek föl százszor egymásután a levegőbe, akár egy omnibuszt huznak ki a városligetbe, az mindegy. Egészségi szempontból az omnibusz kitünő. Mert ha valaki csak egy utat tesz meg rajta szerencsésen a vámháztól a városligetig, máris biztos lehet a hosszú élet felől. Azután meg az omnibusz nem gázol el senkit. Pesten a részeg ember, mikor hazafelé bandukol, csak azon imádkozik: „Add uram Isten, ha már az a sors vár rám, hogy omnibusz gázoljon el.” Mert az okos vén ló megáll a keresztben fekvő ember előtt s így szól:

„Nem vagyok bolond, hogy ekkora akadályon keresztülhuzzam a kocsit.” S mindig a részeg embernek kell engednie.

Hányszor olvassuk, hogy valami kétségbeesett ember a robogó vonat elé dobja magát. Ki olvasott valaha arról, hogy bárki is az omnibusz elé vetette volna magát? Én tudok privátim egy ilyen esetet. A házmesteremnek a fia megtette, szerelmi búbanatában. Nagy humorista volt ez a fiú, be is állt később *pénztárosnak* Polgár Károly szintársulatához. Ez az omnibusz meg oly hirre kapott, hogy mindenki azon akart járni. Utóbb kénytelenek voltak hat lovat eléje és két kocsit utána fogni, hogy az összes utasokat elbirja. Végére olyan konkurenciát csinált a lóvasuti társulatnak, hogy az drága pénzért megvette és elégette. Az omnibusztulajdonosok urnákban őrzik a hamvait.

De sokáig is időztem annál a járműnél, melyen nem utazni, csak kirándulni szoktak az emberek. Alig marad időm az utazásról beszélni.

Ha az ember kényelmesen akar utazni, vigyen magával az utasok elriasztására egy nagybácsit, a ki tízéves gégehurutban szenved. Ennek a krákogását semmiféle teremtettség el nem viseli, legföljebb egy kétszer jubilált tűzérezredes, a ki megsüketült az ötvenfontos ágyuütegtől. Ilyenek pedig ritkán találhatók s ha utaznak is, már az első sörállomáson lemaradnak.

A krákogó nagybácsit csak két jótüdejű és rossznevelésű gyerek pótolja sikeresen. Ilyen gyerekek kaphatók angol vállalkozónál, igen jutányosan. Ha egyszerre tíz gyereket rendel az ember, kap egy tiszteletpéldányt, egy valóságos remekgyereket, a ki úgy bömböl, hogy még a vonatvezető is elhagyja a masinát, habár csak egy hónapja hiányoznék is a nyugdíjképeséghez. Ilyen siróbabák most már gummiból is kaphatók. Az utas a kabátja alá rejt s kitekint az ablakon. Ha az állomáson közeledik valaki a kupéhoz, megnyomja a babát, az a legkorrektebbül visitoz, papát-mamát kiabál s úgy tesz, mintha nem akarna enni tejbe-rizskását. Szóval egy kis gyerekek egész programját végigjátssza. Ettől a gyerektől mindenki meghátrál s a gondos apa úgy alszik, mint egy kis király.

Olaszországban volt alkalmam tanulmányozni e kedves kicsinyeket. Egy birminghami gyárossal utaztam Velencétől Florencig. Minden nagyobb állomáson iszonyu gyereksírás hallatszott; végre egy városban orvost küldtem az angol kupéjába. Szentül hittem, hogy egy haldokló gyermeket fog kihozni karjai közt. E helyett egy kacagó doktor lépett ki onnan s fölszólított, hogy csak menjek be a minden utas ember által messze került, elátkozott kocsiba. Tagadólag ráztam a fejemet.

- Csak menjen be; szavamra mondom, jól fog mulatni és sokkal kényelmesebben utazik.
- Már hogy mulatnék én jól egy angol gyárossal, a kinek egy ilyen sivó-rivó gyereke van?
- Csak menjen be uram és ne tágitson.

Végre engedtem rábeszélésének s a kérdéses kocsi lépcsőjére hágtam. A gyerek azonnal sirni kezdett s a konduktor is figyelmeztetett, hogy talán nagyon alkalmatlan lesz nekem ezen a kocsin utazni.

- Csak nyissa ki az ajtót.

Kinyitotta. Egy kövér ember ázsiai kényelemmel terjeszkedett ott egyedül. Eddig nyolcadmagammal voltam egy kupében s hol álltam, hol ült valaki az ölemben. A kövér ur sárga selyem hálókabátot viselt, lábán török papucs, fején perzsa sálból turbán. Szerteszét toalett-eszközök, tükör, kefe, cipőhúzó stb. Az egyik divánsarokban kis vászonmenyezett: e mögött garázdálkodott a félelmes gyerek. A sátor mellett ült az angol s fél kezét benyújtotta rakoncátlan kisdédéhez, a ki e pillanatban is bőgött.

Leültem egy borotva és egy fél csizmahuzó közé, a kufferomat az ölemben tartva. Könnyebb volt, mint az a nápolyi narancskereskedő, a kit Velencétől kezdve hordoztam. Az angol letette a pápaszemét s egy másikat tett föl. Amazzal a *Times*-t olvasta, emezzel engem vizsgált. Kis idő múlva megszólalt:

- Süket ön?

- Nem.

- Szereti a gyermeksírást?

- Bolondja vagyok.

- Meddig utazik?

- Egyelőre Flórencig.

- Tehát egész éjjel társak leszünk.

- Ugy látszik.

- Tud ön aludni a gyereksírástól?

- Sokszor aludtam már gyermeksíráás nélkül, de mindig fájdalmasan nélkülöztem.

A gyáros fejét csóválta s újra pápaszemet változtatott. Talán ezzel jobban kiismer.

- Mi az ön foglalkozása? - kérde egy kis szünet után.

- Lelencházi igazgató. Óh, be szép! - kiáltám, a kis babára értve, a ki e percben néhány magas cért vágott ki.

A birminghami basa kihuzta kezét a sátor mögül s nargilére gyujtott. Nini, a gyerek egyszerre elhallgatott.

- Lelencházi igazgató? - mormogá, - az már más. Mit gondol uram, mit ér egy ilyen gyerek, a ki ily gyönyörűen tud bögni?

- Megér négyszáz lirát.

- És én háromszázért vettem.

Ezzel a sátor mögé nyult s kivett, egy jókora - gummibabát.

- Egyetlen gyermekem, - mondá az angol jókedvűen, - nem kér enni, inni, nem kell nevelni, gyógyítani s megvan benne a gyermek legbecsesebb tulajdona: a sírás. Egy ilyen jól berendezett gyerekekkel s kissé megvesztegetett konduktorral fejedelmileg körülutazom a világot. Ön bátran behatolt ide, azért ezennel kiterjesztem önre is a gyermeksíráás áldásait.

Mindjárt meg is tanított rá, hogy kell a fiút kezelni. Tíz perc alatt perfekt apa lettem.

- Tudja mit, - mondá angolom, - éjfélután egyig ön lesz résen a gyerekekkel, akkor fölkeltem engem, s egész Florencig én állok őrt.

Elfogadtam. A basa elnyújtózott s tüstént elkezdett horkolni. Én csak szundikáltam. A harmadik állomáson egy csomó katonatiszt rohamot intézett a vonat ellen. Drága gyermekünket teljes erejéből működésbe hoztam. Letettem a földre, s úgy gázoltam a gyomrát. A katonatisztek nem szálltak be, de a gyerek elromlott. Megszűnt sirni. Egy háromszáz lirás gyerek! Oda vagyok. Rám becsüli az ánglius.

Kinos töprengésbe merültem, hogy mitévő legyek? Semmi se jutott eszembe. A három következő állomáson kénytelen voltam személyesen sirni, hogy néhány utast elriaszszak. Igen

jól sirhattam, mert az utasok futva távoztak a kocsitól. Tehetséges rossz gyerek lehettem annak idején.

Nem tehettem okosabbat, mint hogy egy közbülső állomáson, - miközben angolom folyton horkolt, - visszaszöktem a nyolc emberes kupéba, hol a nápolyi narancskereskedő már várt s azonnal rá is ült a térdemre. Flórencnek az első állomásán azután végképp megszöktem a vonattól. Rajtam senki se keresse az egyetlen gummi-fiát.

...Utaztam azután egyszer egy igazi eleven gyerekekkel, a kinek az a rossz tulajdonsága volt, hogy éppen az állomásokon nem akart sirni, de mikor a vonat robogott, annál erősebben bömbölt. Én a bátyám gyerekeinek vitt és két hónapi fogyasztásra szánt öt stanicli szalon-cukrot mind neki adtam, ő mind megette és tovább sirt. Sőt még jobban sirt, mert elrontotta a gyomrát, az apja pedig ezért gorombáskodott velem.

AZ ELFOGLALANDÓ HAZA.

- Utazás Erdélyben. -

Erdély!

Nem tudom, hogy könnybe vagy vérbe mártsam-e tollamat, mikor rólad írok.

Vér kellene a tintatartómba, ha szenvedésekben gazdag történetedet akarnám ecsetelni.

Keserű könnybe kívánczik a tollam, ha végigtekintek elpusztult, kevésre összeolvadt magyarságodon.

A magyar nevű oláhokon, az üresen álló nemesi kuriákon, a nagy emlékeken, melyek körül értelmetlen, idegen nép legelteti nyáját.

Erdély! A te földeden minden rőghöz egy legenda fűződik a magyarság dicsőségéről és vitézségéről; a te földeden minden halom egy temető, melyben nemzeti küzdelmek hősei porladoznak.

Oly szép vagy, Erdély! Hegyeid közt, völgyeidben, forrásaid és folyóid vize mellett, őserdőid alatt istenek lakhatnának, olimpusi életet élve.

Oly szép, oly fenséges vagy Erdély és oly szomorú. Talán mert nem vagy *egészen* a mienk. Talán mert küzdenünk kell azért, a mi több mint ezer év óta a mienk s a mihez másnak se köze, se joga nem volt soha.

Te okos, te bátor, te szorgalmas székely vér: mennyi elfolyt belőled, bérces hazád és a magyarság védelmében. S mikor te véredvesztetten elestél, lopva leszállt hozzáférhetetlen hegyei közül az idegen, s elfoglalta a helyet, melyet üresen hagytak a hősök.

Igy fogyott el az erdélyi magyar, így szaporodott el Erdélyben az oláh.

Ezért kell Erdélyért folyton küzdenünk, ezért kell országunknak ezt a részét másodszor elfoglalnunk.

Ezt a második honfoglalást végezi az *Emke*.

*

Szelid és csendes érzelmekre hajló tollam ime majdnem az óda magasságára vitt Erdélynek pusztá gondolatára.

Pedig nem verset akarok írni. A rímek elbolondítják az embert s elviszik a képzelet világába. Szigoru, szürke próza kell ide, való tények elmondására.

Hat éves voltam, mikor először Erdélyben jártam. Tíz év múlva másodszor utaztam oda s rá tizenöt évre - most, - harmadszor vitt oda utam.

Gyermek, ifju, férfi.

A gyermekkori benyomásokból kiemelkedik egy elmosódó kép: Ditró, a nagy székely falu, faházaival; az ifjúkori benyomások Gyergyó-Szent-Miklóshoz fűződnek s a borszéki vig élethez. A legfrissebb benyomások a küzdő Erdély képét őrzik szivemben.

Szép volt az *Emke* közgyűlése a székely fővárosban, Maros-Vásárhelytt.

Működéséről az évi jelentés vaskos kötetre rug s mindegyik maradandó emléke az egyesület élén álló férfiak hatalmas működésének.

Templomban rendezték a gyűlést: méltóbb helyet nem is találhatnának e magasztos célu egyesületnek. Istent dicséri az *Emke* is, a magyarok Istenét, midőn a nemzetet erősíti és gyarapítja.

Ott ültek a padokban az *Emke* különböző apostolai: a régi erdélyi kollégiumok tanárai, elrejtett apró egyházak papjai, barázdás, napbarnította arccal, a szegény földmivelő néptanítók, munkától feltört kezekkel, kisbirtokosok, nemesi udvarok gazdái, városi polgárok, azután ügyvédek és egyéb *lateiner* emberek, szóval mindazok, a kik az *Emke*-t nemcsak istápolják, de működésében közvetlenül résztvesznek, sőt áldásaiban is részesülnek.

Sokan jöttek a székelységből, a magyarságból, Kolozsvártól le egészen Borszékig. Csak szászok és oláhok nem mutatkoztak.

Ujra együtt voltak délután a Transzszilvániában.

Itt már megjelentek a mágnások is. Bethlenek, Matskásiak, Bánffyok, Telekiek, Lázárok, Tholdalagiak, Hallerek, Ugronok, Kemények, Máriaffyok, Wassok.

Mekkora darab nemzeti történelem csap felénk, ha e névsort végigolvassuk!

Alig ül ott ember, a kinek ősei bele ne nyultak volna Erdély történetének valamely jelentősebb mozzanatába.

S szerteszét az asztalok körül éles vonásu, érdekes emberek tömege. Itt kereste volna Munkácsy a típust történeti képeihez.

Az erdélyi férfi vidám, mint a hegyekről sebesen lecsörtető patak, de vidámságába bizonyos melankólia vegyül. Ha kedve tulcsapong, akkor is mintha a mulatás zajában egy fájdalmas hur pengene. Ilyenkor a cigány rázendíti az agyagfalvi székely indulót, de ettől is inkább sirni szeretne az ember, annyira a szív közepébe markol.

Az erdélyiekben sok az erő, a fantázia, a poézis, a hit; a kozmopolitizmust nem ismerik s majdnem minden embernek megvan a maga kidomborodó egyénisége. Vagy legalább is jellemző vonásai határozottabban nyilatkoznak, mint nálunk magyarországiaknál.

Nálunk sokszor a legmagasztosabb ünnepet is sablonszerűleg ülik meg, ott a legkisebb ünnepbe is beleteszik szívüket, lelküket.

S az asszonyok milyen bájosak és könnyűek! Beszédben, táncban, magaviseletben egyaránt. Olyanok a férfiak mellett, mint az erős faderékra fölfutó virág.

Maros-Vásárhelyen királynék társaságában voltam. Csak éppen az a feszesség nem volt meg, mely a királynékat körülveszi.

A báli termen úgy lebbent végig egy-egy leányka, mint a hogy az égen végigfut egy csillag: mely nem tudja, hogy ő csillag s hogy a szegény földlakóknak gyönyörűségére szolgál ragyogásával.

A hangversenyben is övök volt az oroszlánrész. Még hárfát is hallottunk, ezt az egyszerű, fakó hangszert, melyet egy görögösen öltözött mágnás kisasszony pengetett: művészi tökéletességgel, de hatástalanul, mert a hárfát ma már a világ nem érti.

Mikor vége volt a közgyűlésnek, bankettnek, hangversenynek, bálnak, fáklyászenének, kiki visszavonult, hogy egy esztendei munka után újra összegyűljön - Budapesten.

A MI HAZÁNK.

Egy időben elhatároztam, hogy a képviselői pályára lépek. Hallottam egy meghatározást a honatyaságról. Azt kérdezték valakitől:

- Miért lettél te képviselő?

- Barátom, én szeretem a semmitevést; *és szeretem a semmit kellemesen tenni.*

A képviselőség tehát nem egyéb, kellemes semmitevésnél. Inkább szerencse kell hozzá, mint ész. Ha egy alispánt gyűlölnék, vagy egy szolgabíró nem szeretnek, megválasztják képviselőnek és ezzel lerázzák a nyakukról. Nagy népszerűség vagy nagy népszerűtlenség kell hozzá, hogy valakit beválasszanak a Házba. A kinek nincs meg ez a két szerencsés előnye, annak pénzzel kell az alkotmányos küzdelemhez fogni.

Politikai barátaim először egy erdélyi kerületet szemeltek ki számomra. Jó, székely kerület, értelmes, józan nép, mely hallgat az okos szóra s meg tudja itélni, hogy méltó vagyok-e az ő képének a viselésére.

Az okos szóra azonban nem került a sor. Az atyafiak legelőször is azt kérdezték:

- Mifelénk való ember-e az ur?

- Nem.

- Hát talán magyarországi?

- Az.

Összenéztek, s rövid tanácskozás után kijelentették, hogy ők csak *erdélyi* embert választhatnak meg, a ki berbécs-tokányon, török buza-puliszkán, burdú-turón és borvizen nőtt fel. Hallgattam a szóra s azonnal utaztam második kerületembe, a Duna-Tisza közé, a barnaarcu nagykunok hazájába. Itt legalább meghallgatták a beszédemet, melyben szidtam a kormányt, a mért Kuthen kun vezért megölni engedte. Meg is szólalt a legöregebb választó, nem hozzám, hanem a hallgatókhoz intézve szavát:

- De jól szavaz a mi jelöltünk. A szivünkéből beszél. Meglátszik, hogy idevaló ember.

- Ugyan, ugy-e?

- Nem bizony, atyámfia, én dunántuli ember vagyok.

- Akkor hát mi köze az urnak Kuthenhez?

- Mert szándékom Kuthen ivadékainak képét viselni az országgyűlésen.

- Hogy szómmal ne vétsek, - mondá a föntemlített legöregebb kun, - csak tessék otthon kereskedni. Van már nekünk más jelöltünk.

Leszálltam az üres hordóról és vándoroltam tovább. Budapesten azzal fogadtak, hogy a somogy-megyei nagy-atádi kerület küldöttsége itt járt értem: meg akar választani képviselőnek. Ez már más. Ez az én kedves, szeretett Dunántulomnak hívó szózata. Ott legalább nem vethetik a szememre, hogy idegen vagyok. Rögtön leutaztam Nagy-Atádra.

Keménynyaku nép ez a somogyi. Ott még a kormánypárti választók is szívére kötik a megválasztott mameluknak, hogy „csak a kormánynak ne engedjen”. Itt könnyű dolgom lesz.

Alighogy kiállok a nagy-atádi piacra, s megszólítom a népet, egy hatalmas torok közbeszól:

- Ne hallgassatok rá, hiszen *vasvármegyei* ember...

- Édes atyámfiaai...

- Hallgasson!

- Vasmegyei, vagy nem vasmegyei? Erre feleljen!

- Az vagyok.

- Hát Vasba való! - kiáltott egy gunyos hang. - („Te meg vasba való vagy, kis v-vel”, - gondoltam s leszálltam az üres hordóról.)

Tekintettel arra, hogy a nagy-atádi nép polemiáit fokossal szokta elintézni, nem is időztem tovább e helyen, hanem utaztam egyenesen Vas vármegyébe. Micsoda közlekedéssel ölel majd keblére szülővármegyém s mily melegen kárpótol a szűkkeblű lokális patriotizmusért.

A kerület, a melyben lábamat megvetettem, a szent-gotthárdi volt. Nagyon szépen fogadtak s én az üdvözlő beszédre válaszolva kijelentettem, hogy itt születtem én ezen a tájon.

- Hallottuk már, - felelt a szónok - s nagyon örülünk neki. Itt Szent-Gotthárdon tetszett születni, ugy-e?

- Nem bizony, valamivel odább, Acsádon.

- De hisz az már a sárvári kerület! - kiáltott föl a megbotránykozás hangján az egyik polgár.

- Igenis, az, - felelém.

A választók egyideig sugtak-bugtak, végre a szónok előlép és kijelenti, hogy többé a szent-gotthárdi kerület nem hajlandó „külföldi” embert választani, s majd helyettem kiszemel egy ügyvédet, a kinek ügyei ugy sincsenek, beszélni ugy se tud, de itt született Szent-Gotthárdon.

Ekkor már méregbe jöttem.

- Hát akkor válaszszák meg az édesanyját, mert az ő érdeme, hogy az az ur itt született.

Búsan ballagtam a sárvári kerületbe, az egyetlenbe, mely nekem nagy Magyarországból megmaradt. Eltaszítottak mindenünnen, mint idegent. Nem a tótok és oláhok, hanem a magyarok. Eszembe jutott Petőfi, a kit dicsősége tetőpontján a szabadszállási pap fia (Ki az? neve nincsen.) megbuktatott, - persze Szabadszálláson.

Mondanom se kell, hogy a sárvári kerület összes falvai föllázadtak arra a gondolatra, hogy Acsád községnek egy szülötte tolaikodjék az ő nyakukra. Mindegyik falu van olyan, mint Acsád, mért válaszszanak onnan képviselőt?

Kifáradtan, összetörve értem Acsádra. Itt zavartalanul elmondom programbeszédemet s kisirom fájdalomamat legszűkebb értelemben vett honfitársaim keblén. Itt szeretik és megbecsülik az embert, mert nem vethetnek a szemére semmit.

Acsád lelkesen fogadott. Az öregek, a kik még az apámat is ösmerték, körülem tolongtak és kezeimet szorongatták. Rögtön fölmásztam egy szekérre, mely éppen szülőházam előtt állt s elkezdtem panaszkodni a lokális patriotizmus ellen, mely az országon végigkergetett. Közbe rámutattam szülőházamra, hogy abban pillantottam meg a napvilágot. Ettől nagy hatást vártam. A meghatottság elfojtotta a hangomat; egyszerre csak megszólal egy harsány hang:

- Micsoda? Itt született? hisz akkor ez az ur *felvégi ember*. Alvégiek gyerünk, ez nem a mi emberünk.

És harminc-negyven ember kiválva a csoportból, elballagott Acsád tulsó vége felé.

Szép dolog a haza! Csak ne lenne ilyen apró darabokra szaggatva.

BARANGOLÁS ERDÉLYBEN.

I.

Az utazás éppen annyira tudomány, mint a klasszika-filológia. Mind a kettőt nehéz megtanulni, de a klasszika-filológiát mégis könnyebb, mert ez könyvből is elsajátítható, ellenben, a ki az utazásban tudós akar lenni, annak drága pénzen, a maga kárán, gyakorlatilag kell megszerezni az ismereteket. Vannak azonban igen sokan, a kik egyáltalán nem képesek megtanulni az utazás tudományát. A kik a legkisebb távolságokra is sok bajjal, sok podgyászszal, sok költséggel mennek. A kik vagy lekésnek a vonatról, vagy két órával hamarabb letelepesznek az állomáson, vagy más vonatra ülnek föl. A kik még akkor is kiabálnak a hordár után, mikor az a pakkokat régen berakta a kocsiba s odabent várja a borraalóját. Ezek sohase tanulnak meg utazni. Legkevesebb öt darab pakkal kelnek utra s éppen azt felejtik otthon, a mi a legszükségesebb. Az ilyen ember jobb, ha otthon marad, mert az utazás neki csak méreg és boszúság.

Ilyen gondolatokkal foglalkoztam, mikor a vasutra ültem, azzal a szándékkal, hogy Erdélyt meglátogassam. Mellettem egy kitünően öltözködött öreg ur ült, a ki nagy vigyázattal egy virágcserepet tartott a kezében. Alig hogy feléje fordultam, megszólalt:

- Higyje el, hogy ennek a kis zöldségnek, itt a cserépben, gyönyörű szép virágja van.

Ez a megjegyzés igazán zavarba hozott. Mi közöm az ő cserepéhez?

- Kérem, kérem... én elhiszem, de nem látom be...

- Majd mindjárt be fogja látni. Én Esztergomból jövök és Szolnokra megyek. Az egyik lányom küldi ezt a viaszvirágot a másik lányomnak. Nagyon kényes portéka, s az egész uton fogni kell, mint a kis gyereket. És nézzen ide, mit kell fognom? Egy oly nyomorult, jelentéktelen kis zöldséget, hogy szinte röstellem. Már eddig öten megkérdezték az utasok közül, bizonyos szánó, gúnyos mosolylyal, hogy mit cipelek. Persze mindenkinek föltűnt, hogy egy kifogástalan uriember holmi petrezselymet hurcol. Pedig ha tudnák, milyen gyönyörű virága van, mindjárt belátnák, hogy érdemes fogni, akár Amerikáig is. Most már belátja...

- Belátom, hogyne látnám, - feleltem, s jóízűen nevettem szerencsétlen utitársamon, a ki Esztergomtól Szolnokig kénytelen igazolni magát, hogy miért tartja a cserepet, - sőt ha megunt, segítek is vinni. Én fogom, ön meg majd magyarázza az új utasoknak.

Az öreg ur hálás mosolylyal átadta, a kényelmetlen virágot, s Szolnokig nem is kérte vissza. Szerencsére nem jöttek utasok, s ő hálás köszönettel vette át tőlem a csenevész növényt, melynek olyan szép virágai lesznek.

- Elfogad tőlem egy tanácsot? kérdém váláskor.

- Szívesen.

- Csak akkor utazzék vissza Esztergomba, ha már kinyíltak a viaszvirágok.

- Soha! Többet én viaszvirággal nem megyek. Inkább pincsit viszek az ölemben. Arról mindenki látja, hogy kutya.

Kiszállt. Ott várta a lánya. Igen szép lány volt. Ezért biz' én elvinném ezt a viaszvirágot Predeálig is.

Új utas ült be, a ki azon panaszkodott, hogy Szolnokon rengeteg sok a pálinkamérés, mely valósággal öli a népet. Ez a hatóság dolga, gondolám és elaludtam.

II.

Hajnalhasadtakor ért a vonat Erdélybe. Elrobogtunk a gyönyörű fekvésű Segesvár mellett, mely ó-német házcsoportjaival és templomaival meglepi az embert. Az állomáson a kis szász leánykák ugyancsak kínálgatták a friss vizet és az ujságot magyarul. Tán többet se tudnak a mi nyelvünkön, de ennyi elég a - tanfelügyelőknek. Segesváron túl a verőfény beragyogja a gyászos emlékü csatatért. És beragyogja a nagy, domináló bronzoroszlánt, mely idelátszik a magaslatról. Talán a magyar vitézséget hirdeti? Nem, hanem azt, hogy ott esett el Skariatín orosz generális.¹

Jobbra-balra megnyílik egy-egy völgy s a távolban kéklő havasokat mutat. A völgyekben, kisebb dombokon, rombadőlt várak, kastélyok láthatók. Elővesszük az *Emke-kalauzt* s olvassuk a történetüket.

Az *Emke-kalauz* egy valóságos biblia. Először is a legjobb *bedeckerek* közé tartozik s azután a magyar emberre még különösen úgy hat, mint a biblia. Merithetünk belőle erőt, bátorságot, vigasztalást. Föl van benne dolgozva Erdély történelmileg, néprajzilag, földrajzilag. Olvassuk belőle, hogy ott más nép csak egyszerűen élt, de a magyarság cselekedett, az alkotta országgá, az teremtette meg Erdélyt, a magyarság csinálta a históriáját, védte ezer év óta vérével s tartotta fön a mai napig töméntelen szenvedések közt. Minden kő erről beszél, minden elnevezés erre mutat, a Királyhágótól a Tölgyesi-szorosig. Ki meri magának követelni ezt az országot, melyért az oláh egyebet nem tett, mint hogy benne lakott? Mi nyoma van Erdélyben az oláh faj kétezeréves fönállásának? És nézzétek meg a magyarság ezeréves uralkodásának, hősiségének, nemességének, hazaszeretetének ezer emlékét.

... Ha Erdélybe, mentek, vigyétek el az *Emke* piros bibliáját. Sokat tanultok belőle.

III.

Itt vagyunk Ágostonfalván. Ez Tusnádnak a vasuti állomása. Valami tizennégyen szálltunk ki. S összesen egy fiakker várt ránk. Szerencsémre a többiek feleségestől jöttek. Az asszonyok mindig ott felejtenek valamit a kupéban, a miért a férjeknek vissza kell szaladni. A férjek pedig rendesen nem találják meg a kendőt, skatulyát, napernyőt. Most is így volt s én kényelmesen lefoglalhattam az egy fiakkert. Megjegyzendő, hogy Tusnád a leghiresebb erdélyi fürdő s mégis ilyen rossz, hanyag oda a közlekedés. Ha ily arányban romlik a közlekedés lefelé, akkor Jegenyefürdőre már valószínűleg négykézláb kell a turistáknak bemászniok.

Szivességből fölraktam az asszonyok holmiját is és azzal az ígérettel, hogy küldök kocsit Baróthról, elkocogtam.

- Messze van-e Tusnád? - kértem a székely legényt.

- Csak ahajt van, instálom, - felelt s a völgyek közé, a sötét fenyvesekre mutatott.

Innentől kezdve még hat órát kocsikáztunk. Az angol turista ilyenkor a következőket vezeti be a naplójába: *Ahajt - székely nyelven annyit tesz, hogy: hat óra járás.*

Egyszer csak a legény fölveszi a mellette levő női kézi kosarat s így szól:

- Ilyet, én is tudnék csinálni.

- Hát miért nem csinál?

¹ Azóta van ott magyar emlékoszlop is.

- Instálom, én kocsis vagyok.
- De télen, a mikor nem fuvaroz.
- De én, instálom, akkor is csak kocsis vagyok.

Ez tehát a kocsis-büszkeség, melynek derogál kosarat fonni. Ért is hozzá, rá is ér, de rangján alulinak tartja.

Tusnádon sokkal rövidebb időt töltöttem, semhogy a hibáit megláthattam volna.

Remek volt a kirándulás a Szent-Anna-tóhoz. A tóhoz fűződő fölséges regéken, tündérekén, manókon és királykisasszonyokon gondolkozva, haladtunk a nagyszerű tengerszemhez. És mit láttunk, mikor a tópartra értünk? Egy finác, föltett sapkával, teljes erővel uszta át a tavat, tán ugyanazon a helyen, hol egykor a habléányok uszkáltak. Vége volt minden költészetnek. Elfelejtettem megkérdezni, hogy a pénzügyőr bravurból hasította-e át a vizet, vagy pedig azért, mert jelentést kapott, hogy a tulsó parton dohányt csempésznek.

Meglátogattuk a torjai kénköves és szénsavas barlangot is, melyen ugyan nincs mit látni, legfőljebb az a tudat izgatja az embert, hogy odabent a halál lakik, s csak egy szippantást tegyen a bemenő: meghal. A külső barlangban térdig ér a halál, a belsőben ellepi, körülöleli az utast. Van ott állandóan egy góbé, a ki bemegy a gyilkos levegőbe s három percig időzik ott, sőt beszél is onnan kifelé, a nélkül, hogy az orrát, száját eltakarná. Titka az, hogy három percig visszafojtja a lélekzetét. Ez a kacérkodás a halállal számos piculákat jövedelmez neki. Egy másik mutatvány, hogy a szénsavban a pisztoly nem sül el; az, hogy az égő gyújtó meg elalszik, igen közönséges produkció.

A barlang most már nemcsak szórakozásul szolgál. Az alját megfúrták s 1500 láb hosszú vascsövön a gyilkos levegőjét levezetik a völgybe Apor báró gyárába, hol a tiszta szénsavat vashengerekbe fejlesztve, elszállítják mindenfelé, szódavizet gyártani. Vannak már tehát nemcsak borvizes, hanem szénsavas székelyek is, értődvén ezalatt a hengerszállító fuvarosok.

Csikszeredába is benéztem, rokonlátogatóba. Csik-Szent-Királyon vezet keresztül az ut, a hol az utfélen egy halom téglát mutatnak az utasnak s azt mondják rá: Ez az Andrássyak ősi fészke. Hej, a mai utódok nem gondolják meg, hogy egykor ők is ősök lesznek!

Ha az ember Tusnád felől megy Csik-Szeredába, meglepi a város szépsége. Csakhogy ez a szép asszony is halban végződik; az elején városnak induló Szereda kisdud faluvá lesz, ha beljebb megyünk. Nem is lakik benne több ezerkilencszáz léleknel. Rövid ottlétem alatt két kivilágítást értem meg: a király születésnapján és Szent-István ünnepén.

Minden ablakban gyertya égett. Az első kivilágítás az abszolút korszakból ered, a mikor parancsszóra illumináltak a polgárok a császár tiszteletére. Ennek ellensúlyozására aztán kitalálták a székelyek az István-napi kivilágítást. Mikor aztán a császárból alkotmányos király lett, a székelyek továbbra is világítottak, önként, megrögzött szokásból, s ugyanezt teszik Szent István tiszteletére is. De az abszolút korszak hazafias hagyományaként Szent Istvánnak máig is fényesebben világítanak, mint ő felségének.

A szeredai színházban Deréki Antal igazgató keresi a szerencsáját, de eddig nem találta meg. Pedig mást gondoltam, mikor első este köztem és a színház pénztárosa közt a következő párbeszéd fejlődött ki:

- Kérek egy páholyt.
- Nincs.
- Hát egy körszéket.
- Az sincs.

- Egy támlásszéket.
- Hogyan? Hát minden jegy elkelt?
- Óh dehogy! Hanem mi másképp nevezzük a helyeket. I-ső, II-ik, III-ik hely.

Szeredáról a fenyves Hargittán át Székely-Udvarhely felé irányoztam a szekerem rudját.² Az utban keresztül kell menni a híres Oláhfalun, a székely Tarasconon, a melyre Erdélynek összes bolondságait és furfangjait ráfogják. A jobbkézt eső legelső fogadóba betértünk. A cimtábla ez volt:

*Vendég-Fogadó
a KISS DANIHOZ.*

Azt hittem, hogy ez a Kiss Dani valami szűkebbkörű nevezetesség, tán egy kisebb fajta Gábor Áron, vagy egy régebbi történeti alak, azért, mikor beléptem az ivóba, megkérdeztem egy ott üldögélő öreg urat:

- Kérem, ki volt az a Kiss Dani?
 - Kiss Dani nem volt! - felelé ő.
 - Hanem lesz, mint Magyarország?
 - Van! Én vagyok!
 - A fogadós?
 - Az.
 - Engedjen meg, ez esetben a cimtábla rossz s így kellene lennie: *Kiss Dani vendég-fogadója*.
- Az öreg ur nyugodtan végignézett s kérdé:
- Hová való az ur?
 - Én budapesti vagyok.
 - No, mert én meg székely ember vagyok.

(A mi annyit tesz: Az ur tehát hallgasson, mert én mint székely ember föltétlenül okosabb vagyok az urnál. Nem is polemizáltam tovább a Kiss Danihoz címzett fogadóssal.)

Bethlenfalván láttam még egy jó székely fölirást. Imre Márton sirkőraktárának ez a cimtáblája:

*Én Imre Márton
fölszólítok mindenkit,
hogy csináltassa meg a
sirkövet.*

Ugy hangzik ez a cimtábla, mint valami baljóslat, mely az emberiség végromlását hirdeti. Nem tudom, hogy a bethlenfalviak sietnek-e engedelmeskedni az intésnek.

² Most már erre is vasut visz.

SZEBENI TÖRTÉNETEK.

I. A nagyszebeni pellengér.

Nagy-Szebenben többször meglátogattam a főispánt, a ki egyuttal szász gróf is (olyan cím ez, mint a jeruzsálemi király) s mint ilyen egy ősrégi palotában lakik, mely a szász nemzeti vagyonhoz tartozik.

Mikor legelőször befordultam a hatalmas boltozatu kapu alá, azonnal szemembe tűnt egy erős facölöp, mely minden praktikus cél nélkül ott állt a fal mellé beverve, rajta egy rozsdás vaskarikával.

Akkor már bemászáltam volt az egész várost és tudtam, hogy tele van történeti emlékekkel. Lépten-nyomon régi tornyok, bástyák, ódon házak, pestis elmúlását jelentő oszlopok, valami híres lefejezésre emlékeztető kutak láthatók.

Ez a cölöp nem lehetett más, mint a pellengér.

Bizonyos meghatottság és borzongás fogott el erre a gondolatra. Ime, egy sötét kor barbár szokásának egyszerű emléke, melyen a pajkos szász kis gyermekek mit sem sejtve mászkálnak és ugrálnak keresztül.

Elhaladtam mellette s majdnem megemeltem a kalapomat. Az udvarból is, mielőtt az első emeletre vezető lépcsőre fölkanyarodtam volna, még egyszer visszanéztem s hamarjában elsuhant szemeim előtt néhány tragédia, melyek e cölöphöz fűződtek.

A kapualj kövei közül a cölöp körül fű sarjadt föl. Buja, hosszú szálu, erős fű, talán azért oly erős, mert a szégyenfához kötözött szerencsétlenek könnyel, vérrel, és verejtékkal öntözték...

Egy inas megszólítása zavart föl ábrándjaimból.

Mikor lejöttem a főispántól, a napot egy sötét felhő takarta el, s a mogorva kapualj homályában még kegyetlenebbnek tetszett az a pellengér. Már messziről rászégeztem tekintetemet, s arra a szép szőke asszonyra gondoltam, a ki Sztambulba hurcolt férjét megcsalta, és a kit e miatt huszonnégy órára ide kötöztek. Itt hömpölygött a férfiak és családanyák tömege s gunyszavakkal vérig sértegette a boldogtalant, a ki olyant szeretett, a kivel nem volt megesküdvé.

Aztán levágták a selyemháját, s mezitláb, söprüvel kergették ki a városból a hűtlen asszonyt. A szász erkölcsök nem ismertek könyörületet.

Akkor se, most se.

Odaléptem a cölöphöz s szinte remegés futott át rajtam, mikor hozzányultam. Hátha ott maradt egy szál abból a gazdag hajból, melyben ittasan turkált a szerető?

Mikor másnap elmentem a kapu alatt, már komoly elhatározássá érlelődött meg bennem a szándék, hogy erről a pellengérről egy történeti elbeszélést, vagy, mint Gyulai Pál mondaná, *beszélt* irok.

Megéneklek benne a gyermekgyilkos anyákat, az ellenséggel cimboráló vitézeket s a boszorkányhírben álló vénasszonyokat, a kik mind a pellengér szégyenén keresztül léptek vérpadra.

Vagy kiválasztom a főalakot, a ki legérdekesebb a pellengérré állított szenvedők közül s e körül szövök valami romantikus történetet.

Hogy kellő tanulmányokkal foghassak elbeszélésembe, meglátogattam a városházának egyik emelkedettebb rondellájában levő fegyvertárt, melynek őre Platz ur, egy kitünően udvarias bácsi, a ki látván, hogy magyar vagyok, roppant előzékenyen így fogadott:

- Teremtete gulaschhusch, babrika ebata!

Árpád apánk nyelvéből ennyi volt ismeretes Platz bácsi előtt. A szászok hatszázötven év előtt vándoroltak be Magyarországra!

Mikor láttam, hogy Platz ur milyen jártas Nagy-Szeben históriájában, egyszerre eszembe jutott, hogy bizonyosan a pellengér történetét is ismeri.

- Kérem kedves Platz ur, nem tudná nekem elmondani annak a pellengérnek a történetét, mely a szász gróf és főispán palotájának kapuja alatt áll?

- Mi az?

- Pellengér.

- Hol áll?

- A comes házának kapuja alatt.

- Mi áll ott?

- A pellengér.

- De mi, micsoda?

- Egy facölöp, vaskarikával.

- Én sohse láttam.

- Hja az úgy van, hogy a helybeliek sohse látják a város nevezetességét. Én Pesten csak akkor nézem meg a nemzeti muzeumot, ha a rokonaim vidékről feljönnek.

- Engedjen meg, én nem tartozom az ilyen helybeliek közé. Hanem arra a pellengére igazán kíváncsi vagyok.

- Legyen szerencsém.

És ezzel ketten elindultunk a comes háza felé. Erősen izgatottak voltunk mind a ketten. Éreztük, hogy valamelyikünkéről mindjárt ki fog sülni valami. Platz bácsi elől vágatott, egyre suttogván: *Teremtete gulaschhusch*.

A kapu alá én nyomultam be elsőnek, megálltam a cölöp előtt, ráütöttem, s büszkén mondtam:

- Itt a pellengér!

Platz bácsi rám nézett, azután a cölöpre nézett, azután a cölöppel szemben, a tulsó falon levő dupla pinceajtóra nézett. A sok nézés után végre szólt is egyet, még pedig ekképpen:

- Ez, uram, nem pellengér.

És ezzel homlokán öt barázda jelent meg, a baloldali, vagyis az ellenzéki bajusza pedig furcsán remegett, a mi a komoly szászoknál zajos derűtséget jelent.

- Nem pellengér? - mondtam, - hát mi célja volna itt egy magányos cölöpnek?

- Igen fontos célja. Látja azt a pinceajtót szemben? A pince, a hová az levezet, tele van borral. Mikor a hordókat fölhuzzák, vagy leeresztik, *a kötelet ide kötözik ehhez a cölöphöz*. Érti?

Meg voltam semmisülve. E pillanatban meghalt bennem valami: egy történeti elbeszélés. A lovagkori romantika boroshordót tartó cölöppé változott. Isten veled szép szőke, hűtelen asszony, Isten veletek bűnös anyák, áruló honpolgárok és vén boszorkányok.

Nagyot ütöttem botommal a cölöp fejére.

II. Egy fürdő titkai.

Nagy-Szebenben a Bretter-promenádnak mögött van egy szép fürdő, melyet mindjárt első nap fölkerestem.

- Kérek egy kádfürdőt.

- Ötven krajcár.

Fizettem, fürödtem és annyira meg voltam elégedve, hogy másnap újra visszatértem.

- Kérek egy kádfürdőt.

- Negyven krajcár.

- Tegnap ötvenet fizettem.

- Igenis, mert tisztább volt a víz. Az éjjel esett az eső, s azért ma piszkosabb.

Ujra fizettem, újra fürödtem; konstatáltam, hogy a víz nem is egy, hanem két hatossal piszkosabb. Megvigasztalt az, hogy annál tisztább a fürdőtulajdonos lelkiismerete.

Harmadnap is fürödni mentem.

- Kérek egy kádfürdőt.

- Harminc krajcár.

Rá néztem a pénztárosnéra. Ugyanaz volt, a ki az előtte való két napon.

- Köszönöm, nem fürdöm.

Ezzel ott hagytam. Másnap este vacsorakor dicsekedett a társaságunkban egy ur, hogy Szebenben vannak a világ legolcsóbb fürdői.

- Mikor fürdött?

- Ma.

- S mennyit fizetett?

- Husz krajcárt.

Ezzel az emberrel tisztában voltam.

A FÖLD ALATT.³

A fehér pokol.

Fuvarosunk, a kit megbámulunk ezen az orosz vidéken, mert becsületes kálvinista magyar paraszt, sebesen bekanyarodik Akna-Szlatinára. Mi csillog, fehérlik előttünk a földön, a pirosan kelő nap millió sugarában? Hó nem lehet, azt nem engedi a hátunkról kabátot leolvasztó nap melege; pedig tiszta, mint a frissen hullott hó és csillog, mint felhőtlen téli délből a zuzmára. Ez a só-por, mely téli tájképpé varázsolja a Kunigunda-akna környékét. Érdekes kontraszt, a természet nyári zöldjével és a nap melegével szemben.

Itt állunk az akna bejáratánál. Hatalmas gőzgép hajtja szakadatlanul a siklót, mely a föld mélyéből napfényre hozza a sót, s míg egyik karja emelkedik a teherrel, a másik üresen ereszkedik alá. A zöldes, bő bányászruhába bujva, kivetkezünk emberi alakunkból s gnómkákká leszünk. Az ismerősök nevetve ismerik föl egymást a festői csunya kosztümben s a nők borzadva állnak az akna szélén, nézve, hogy egy-egy csapat jóbarát hogyan tűnik el a sötétségben s végre csak a pislogó olajmécs bizonytalan fénye tör át a homályon, a mécsé, mely a kísérő bányász kezében ég.

Most ránk kerül a sor. „Szerencse föl!” kiáltunk a még hátralevők felé s gyorsan beszállunk vagy nyolcan a kupéba. Bányászkonduktorunk megránt egy zsineget, lent az ismeretlen mélyben ugyanezt teszi valaki s fejük fölött megszólal egy harang. Mehet! Pár zökkenés után sülyedni kezdünk. Adieu szép napvilág! A mécs világa arra is kevés, hogy a szomszédunkat lássuk, de füstje éppen elég arra, hogy a legerősebb szemet is megkönnyeztesse. Hallgatagon siklunk lejjebb és lejjebb. Fölöttünk már semmi világosság; ajkunkon semmi mosoly; keblünk, melyben örökké vidáman dobog az ifju szív, összeszorul, mintha csak rajta nyugodnék az a földréteg, mely immár az aranyos napvilágtól elválaszt bennünket.

Egy elhaló dal andalító hangjai ütik meg füleinket. Balra nézz! hangzik a vonatvezető parancsa.

Mi ez? Tündérországba jutottunk? Alattunk terül az akna. Akkora, mint ötven redouteterem s annál tizszer magasabb. És ezerszer fényesebb. Egy fehér világba jutottunk, mintha jégből volna kifaragva az egész. Az elektromos lámpák hatalmas fénye millió szikrát csal ki a sima sófalból s az egész fehér tűzben ég, mely elvakítja a szemet s elkábitja a főt. Lent, mélyen a fenéken csillog a sópor, mintha az ég legragyogóbb csillagai darabokra törve hevernének ott. Gyermek vagyok, gyermek lettem újra. Eszembe jutnak a tündérmesék, melyeket szent borzalommal hallék dajkám ajkairól; eszembe jutnak a csodás tündérvilágok gyönyörűségei, borzalmi, rémei, törpéi, óriásai. Odalent félmeztelen alakok bujkálnak a sóban s tompa kalapálás közt bontják az átlátszó földet. A bányászok láthatatlan zenekara mélabús dallamokat intonál, melyek átszárnyalják a sós ürt, s új erőre kapva térnek ismét vissza. A tulsó végről transzparentek s egy lámpiónokkal megrakott, óriási sóból kifaragott gula vörös fénye tolakodik kihívólag e szende, fehér világba, mintha hetérák ostromolnák a Veszta-szüzek lakát. És mi e bámulatos üregbe ereszkedünk le lassu méltósággal, tágra nyílt szemmel nyelve a csodás látványosságot, s tágra nyílt tüdővel nyelve a kellemes sós levegőt, mely hevesebb dobogásba hozza a szívet, gyorsabb keringésbe a vért.

³ Báró Rosner Ervin főispáni installációja alkalmával a máramarosi sóbányákban tett látogatásom emlékei.

Egy zökkenés, mi megállunk és kiszállunk, hogy elmerengve végigtapossunk a sóhomokon, mely riszeg-roszog lábaink alatt. Lassanként megbarátkozunk a tündérbarlanggal, barátságos, tiszta ragyogásával, s elfelejtjük, hogy mélyen a föld alatt vagyunk, a föld alatt, hova nem látszik erdőnek zöldje, patak csillogása, nem hallatszik erdőnek, pataknak zúgása. Tompán csattognak a csákányok, sercegeve szökik szét a só: ez itt egyedüli zaja az életnek. A vakmerő ember harca az anyaföld ellen, hogy becses kincsétől megrabolja. És mily nehéz a harc és mily csekély a jutalom! Hajnali három órakor eltűnik a bányász a föld alatt, s csak déli 12 órakor pillantja meg újra az Isten napját. Addig odalent dolgozik némán, maga mellé téve apró mécsesét.

Délután szünet. Szemmérték után faragja ki kockákba a sót, s egy ilyen jó sulyos darabért 5 krajcárt kap. Ha véletlenül kevesebb a kiszabott sulynál, akkor csak két krajcár dukál neki érte. Így bizony nem sokat szerez magának a sötétség szegény munkása, a ki azonfelül még hamar meg is törik a terhes munka alatt. De azért minden fiát bányásznak neveli. A ki egyszer a föld mélyébe beleszeretett, nem tud az kijózanodni többé. E rejtelmek csudálatos vonzó erővel bírnak... Mentsük innen szegény földi szivünket, nehogy a rajongás minket is elfogjon. Föl a földre, sugározz körül napfény, lebegj körül virágillat, dalolj egyet, óh, erdők madara, hadd álljon helyre lelkem egyensulya.

A fekete pokol.

Fölröpültünk az ehető drágakő fehér birodalmából, a föld alól, a fehér pokolból a föld színére, hol egy kis kölyök-vasut várt ránk, hogy Akna-Szlatináról Kamarára és Rónaszékre szállítson. Ez a sószállító keskenyvágányu vasut, melynek élén egy kávéfőző masina zakatolt. Most is vitt, ha egyebet nem is, legalább - *attikai* sót; hisz magyar írókat szállított! Derült időben robogtunk tovább a magaslatokon, s gyönyörködtünk a szép fekvésű M.-Sziget városában, mely lábaink előtt terült el. Ott szakad össze a Tisza az Izával, kanyargó vizük elő-elővillog a sötétzöld erdők s a világos zöld mezők közül. Bár a nap teljes erejével süt, a hőmérsék kellemes, kora tavaszi. A vonat legutolsó kocsiján a sóvágók saját zenekara vidám indulókat harsogtat, s a vasut mellé csalja a jámbor orosz és a ravasz zsidót, kik kalaplevéve bámulják az uri társaságot. Ezen a sóvágó-zenekaron nem látszik meg, hogy tagjai rendszeren sót vágnak, s csak üres órákban foglalkoznak a zeneművészettel. Jobb, mint a fővárosnak bármely veterán-zenekara.

Kamarán vagyunk, az óriási gőzfűrészmalomban, hol percek alatt a havasok legbüszkébb fenyője civilizált deszkává, s hitvány forgácscsá mállik. Mikor az ajtóhoz lépsz, ijedten kapsz a füleidhez, mintegy védve azokat az irtóztató támadás ellen. Mintha százezer gályarabot korbácsolnának a tengerészek kilencfarku macskájával. Nem! mintha Dante poklának kellő közepébe esnél, s onnan hallanád az elkárhozottak üvöltését. Az óriás fenyőt az ötagu vasfűrész alá fektetik, s az könyörtelenül végignyargal rajta. A hatalmas leláncolt fa először felsziszsen, feljajdul fájdalmában; a jajgatásba csakhamar dühödt recsegés, ropogás keveredik, koronkint élesen fölsikolt, majd tehetetlensége érzetében nyöszörög. És ezt husz faóriás egyszerre teszi. A ki itt meg nem siketül, az megbolondul, vagy idegbeteg lesz. És micsoda emberi hangokat csal ki ez érzéketlen fából ez a veszett fűrészelés. Torquemada kínzókamrájában lehettek napirenden a fájdalom e hangjai.

*

Gyerünk tovább, Rónaszékre.

A vad káosz elmarad mögöttünk, a kis vasut csoszogva siet velünk a hegyek közé, erdőkön, mezőkön, patakokon keresztül. A kis masina úgy zihál, úgy köhög, hogy szinte megsajnáljuk, s attól félünk, hogy beleszakad a huzásba. Nem szakad az, csupán megszomjazott. Ahun ni, megáll egy kis állomáson, hogy igyék egyet. Ez Felső-Rónaszék. Összeszalad a falu népe. Szombat van, a zsidók teljes diszben jelennek meg. Némelyik legényen olyan rengeteg prémes kucsma, mely a gránátosok medvebőr-süvegére emlékeztet. Szóba ereszkedem velük. Valamennyi tud magyarul. Egy pelyhes állu izraelitát interpellálok, hogy miért nem visel valamennyi ifju olyan Szibériába való kucsmát. „Legényembernek nem szabad, csak a ki házasság, az viselheti!” volt a felelet.

- Hát magának van felesége? - kérdem.

- Van hát!

- Hány esztendő?

- Én husz multam.

- Hány gyermeke van?

- *Négy.*

- Egészségesek?

- *Hála isten*, egészséges mind.

- Volt tán több is?

- Nem volt nekem; a ki született, a közül egy se halt meg.

A zsidó bizonyos büszkeséggel mondta ezt, s nekem eszembe jutott a mi magyar népünk, mely ha a gyermeke után kérdezősködik az ember, rendesen azzal a felsóhajtással fejezi be a diskurzust, bár elvenné az istenke.

Ekkor az ifju családapa fogott elő engem.

- Micsoda nagyurak utaznak erre?

- Pesti urak.

- Tisza Kálmán nincs köztük? Mi azt hallottuk, hogy ő utazik erre.

- Mit keresne ő itt?

- *Miniszternek mindent kell látni.* Hát kronprinz Rudolf sincs itt?

- Kincs bizony.

- De bizon' itt van, - szólt bele az eleven kis párbajdoktor.

- Melyik az? - kérdék összeröffenve a zsidók.

- Az ott! - szólt a kis doktor, s Torday dr.-ra mutatott, ki kalapjával mert a forrás vizéből.

- Már én azt nem hiszem, - szólt a zsidó fejcsóválva, - nem iszik az a kalapjából vizet.

- Hát miből?

- Aranyos pohárból merit neki az inasa.

A zsidók mind ráintegettek, hogy úgy van. A vonat eleget ivott, Torday is, mehettünk tovább. A zsidók levett kalappal, alázatosan üdvözöltek.

*

Rónaszék egy ősrégi magyar falu, fazsindelyes házakkal, gyönyörű völgyben, tiszta, barátságos. Nagy dombokban áll a hasznavehetetlen szürke só. A bányásznép kíváncsian csoportosul az uri látogatók körül, kik vidám zajjal ugrálnak le a kifáradt vonatról.

Szálljunk le hát a fekete pokolba.

Ez az Apaffy-akna. Kerekszám hat évvel mult kétszáz esztendeje, hogy fölfedezték. Kilencvenkét évig hordták ki belőle az életadó sót, mikor egy napon víz lódult bele s hasznavehetetlenné tette. Megtartották mutogatnivalónak, hogy kíváncsi utasok érzékeiket fölizgassák látásával.

Indulj a földalatti tó felé. Itt már nem szállít le gép, muszáj gyalogolni.

A szabad levegőről egy deszkabódéba lépünk. Ez a toilette-szoba. Mert az akna nem tűri meg, hogy oda akárhogy beállítson az ember, ekstra-látogató-toiletteben fogad csupán.

Huszan rögtön átváltoztunk különös ruhában bányarémekké, köztünk három nő. Vezetőnk egy alacsony barlangnyílásra mutatott, melyből szédítő füst s láng csapott ki. A kinek van bátorsága, előre!

Bebujom a barlangba. Hát annak fala mellett áll sorba vagy husz darab apró, fekete gnóm, kezében bányamécscsel, s a mint belépek, rögtön elejbém ugrik, s előttem szaladva lábamhoz tartja a mécses, had' lássam hova lépek.

Ezt bizony gnóm barátom okosan teszed, mert a talaj lejtősen megy lefelé, nedves és sikos. Kapaszkodni nem lehet, a sófalról csurog a sósvíz, ahhoz hozzányulni nem gusztus, de meg ha gusztus volna, se érnék rá nagyon tapogatni a folyosót, mert utánam is üget nagy buzgón egy bányászinas, s ha megállok, mindjárt hozzám veri a lámpását.

Szerencsére egy nyaktörő csigalépcsőhöz értünk. Egy fagerenda körül fut függőlegesen lefelé a földbe. Itt már van mibe kapaszkodni, de viszont a láb van megfosztva a szilárd talpazattól. A lépcsőfokok oly keskenyek, hogy szembe kell velük fordulnom, s úgy rakosgatom rájuk lábaim hegyét nagy kényesen. Egy ballet-pizzicato a föld középpontja felé. A lámpatartó gnóмок már hozzá vannak szokva a nyaktörő járáshoz. El nem sikló mezitlábbal ugrálva haladnak lefelé, s a nehéz mécsessel balanciroznak. Az utánam következő lábikráim helyett ezuttal az orrom körül villogtatja a füstölgő lángot, vagy a lángoló füstöt. No hála isten, változatosság okáért most megint egy sikos alagut lefelé. Elém tárul a kísérteties csoport, melynek minden tagja a maga gnómja után kacagva, viccelve halad lefelé. Nincs biz' ez a könnyelmű pesti sereg egy csöppet se elfogódva, vagy megborzadva. Csak a nők kapaszkodnak remegve karodba, s bánják erősen, hogy ide lejöttek. Ne tessék félni, csak még százhusz lépcsőcske lefelé, aztán ott vagyunk. A távoli zene hangjai már megütik füleinket. De erre már csak mégis elfog egy kis megilletődés.

Mintha az ember elevenen a saját sirjának feneke felé haladna, s hallaná hozzá a maga halotti zenéjét. Az elevenen eltemetett érezheti magát ekkép: a zárdából szökő Valjean János, mikor már koporsójára hullanak a hantok. Hantként dübörögnek fölöttünk az utánunk törtetők léptei. Ujra egy folyosó, mely egyre szélesebb és szélesebb lesz: a zene mennydörgő hangon tör elénk, mintha vissza akarna ijeszteni; itt vagyunk a *fekete pokolban*.

*

Hűvös pokol, melyben lomhán ring a sóstó vize, sűrű és kemény, mint az olvasztott vas, de nem fényes, hanem sötét. Kolosszális boltozat terül el szemeink előtt, teteje homályba vész, fölfelé szegezett tekintetünk sós párába ütközik, s képzeletünk végtelenné tódítja. Köröskörül a fal mellett lógó mécsek fénye szikrázik vissza a falból. A tulsó oldalon, velünk szemben transparent „*Aldás hazánkra*” mondással villog felénk. Mögéje rejtve a zenekar mélabús,

titokszerű danákat játszik, melyek dörögve verődnek vissza minden oldalról, mintha husz Wagner fektette volna erejét és lármáját ez egyszerű dalba. Megdöbbenéssel bujunk össze egy tutajra, melyet két bányász elold, s így körülevesszünk. Most ragadja csak meg figyelmemet a két *őszbecsavarodott* evezőlapát. Hófehér sópor lepte be mindkettőt, s ekkép oly tisztaság van, a mint fehérén csillognak elő a sötétből a lámpák fényénél. Tutajunk lassan uszik a vizen...

Mi ez? A legbátrabbak is döbbenve tekintenek körül, a hölgyek ideges reszketéssel fogózkodnak belénk, s rémült tekintetüket a tető felé szegezik. Mintha odafent a láthatatlanban öt világrész vihara csapott volna össze: mennydörög, ropog, csattog egy végítéleti zaj, melybe a zenekar beleharsog, a föltámadás angyalának trombitájaként. És mi szüli ez égszakadást, földindulást? A két bányász megforgatja feje fölött az evezőt, s lecsapkod a sós vízre. Ez az ágyudörgésszerű hang futja be az ürt, a tetőről visszaszökik, mindenfelé rohan, sehol sincs szabadulás, s örült kavargással, bömbölve futkossa be a hideg tömlöcöt. Vagy tán a földalatti nyugalomban megháborgatott, kiméletlenül megbotozott tengerszem tehetetlen dühének és szégyenérzetének ordítása ez? De mindenképp félelmes ránk, földi férgekre nézve, kik félénken és védtelenül itt állunk, ötven méternyire a föld alatt és kilencvenöt méter mély víz fölött.

Az előttünk haladó kis csónakon faforgácsból gyurt máglya lángolt föl. Vértörő világba gyult minden. Vörösen szállt föl a füst a dörögő magasba, a tavon mintha ragyogó vértócsa uszott volna, mi fantasztikusan váltunk ki a homályból, az inogva haladó tutajon... ilyennek képzelném Vulkánnak, a föld-alatt királyának temetési kíséretét. És e lelkesítő látványosságnak közepette mi huszan rákezdjük *Hazádnak rendületlenül*. Ez aztán dalárünnepély. Mintha tizezer dalnok énekelné oly lelkesültséggel, melyet csak a haza ezeréves fönnállása képes belehelni a magyar kebelbe... Mikor a végső dörgegelmes akkordok elhaltak, tutajunk éppen a kikötőbe ért s kábultan tántorogtunk föl a napvilágra.

A BESZKIDEKEN ÁT.⁴

Ebben a poros Budapestben, hol ma már a leghatározottabb tavaszi nap sütötte vakítólag a világos házfalakat, nehéz magamat visszavarázsolni abba a hangulatba, mely lelkemben hullámozott, mikor nekirobogtunk az északkeleti Kárpátoknak s a legnagyobbik hegy alatt átbujva, kirándulást tettünk Gácsországba. Hiába rakom magam elé uti emlékeimet: a szolvyai havasok üde vadvirágait, a zöld fenyőágot, s egypár fényképet az utrészletekről: a hangulat legfontosabb eleme, a szűz áprilisi friss hó, mely e pillanatban is lábmagasan borítja a bejárat éjszakot, nem állta ki a tavaszt Budapestig.

Az a szerencsém, hogy a látott vidékek hatása még nagyon friss lelkemben. Az egész utazás oly villámgyorsan és kényelmesen történt, hogy a szerencsés utazó geográfiai, miniszteri, vasuti és utazási fogalmai a legteljesebb átalakuláson kénytelenek keresztülmenni. Elaludtunk vasárnap este Pesten, fölébredtünk Munkácson, a Kárpátok tövében s ebédeltünk Sztryben, keleti Gácsország városában, melyet eddig a világon a legfélreesőbb fészeknek tartottunk.

Ott frissen esett hó csikorgott a vonat alatt s fehérbe öltözött a messze vidék. A hévmérő ijedtében semmivé törpült, a mint Munkács alá bekanyarodtunk, havas hegytetők jelentek meg a város mögött s a jó téli szél ugyancsak sivitott a vonat mellett. Az éjjel esett hó két láb magasan borította a földet s bár a Latorca befagyatlanul, vidáman zuhogott szeszélyes medrében, a télnek tökéletes sértetlen illuzióját élveztük. Csakhamar a hó is esni kezdett, sűrűen, átláthatatlanul s a zászlókkal ékes két mozdony prüsszkölve tört bele a libegő-lebegő hófalba. A hegyek egyre magasabbak lettek s egyre közelebb szorultak a vasuthoz, mert a völgy keskenyedett. A vonat fölfelé haladt s nehéz zakatolását harsogva verték vissza a hegyfalak. Az erős levegőrezgéstől, vagy tán a szélről, meg-megindult a csúcson egy hógörgeteg s alá zuhogott a vízbe, távoli ágyudurranás-szerű robajjal. A mérnökök tudományát erős próbára tette ez a vonal. Dombokat kellett helyükből elhordani, vagy a csuszamlás ellen biztosítani, patakoknak medrét megváltoztatni, sziklát robbantani, alagutakat törni, hidakat, viaduktokat építeni; ott, hol alig van egy talpalattnyi szabad tér, állomásoknak, bakterházaknak helyet teremteni; hegyi zuhatagokat elvezetni, számot vetni az olvadás szezonjával, mikor száz patak tör elő váratlanul s a pálya egyszerre ezer helyen van megtámadva, veszélyeztetve. A kik ez építkezésben részt vettek, ritka szép praxissal dicsekedhetnek.

Az egész vonalon van: alagut négy, viadukt hat, hid tizenhét, áteresztő, boltozott 72 és nyílt 58. Egy helyen gőzsiklót építettek, hogy a hegytetőről egy kőbánya kincseit szállíthassák, 40 kilométernyi utat építettek, hogy a faanyagot a környékről könnyebben az építés helyére szállíthassák, s mintegy 30 kilométernyi keskenyvágányu kis vasutat rögtönöztek, ugyane célból.

Két évnél hosszabb idő óta folyik ez a hangyanyüzsgés a vadregényes vidéken, mely Munkács-tól Beszkidig, a lengyel határig terjed. A fejsze kopogott az erdőkben, a kőfejtők csákányai csattogtak s a robbanások dörgése mérföldekre megremegettette az erdők szárnyas és szárnyatlan lakóit. Fűrészmalomnak és gépeknek zakatolása vegyült a természet egyszerűbb hangjaiba: a patakok morájába s a zuhatagok harsogásába. Esténként olasz, német és orosz (rusznyák) munkások dalától visszhangzott a táj. A földből apró városkák támadtak, mérnök-lakásokkal és munkáskunyhókkal. Nyáron csupa gyönyörűség volt a dolog, kivált a munkásokra nézve, a kik a szabad ég alatt, tűz mellett tanyáztak, de mikor beállt az ős, mely odafent már téllal is fölér s aztán beállt a tél, mely szibériai mérveket szokott öltetni: akkor ugyancsak szükség volt ama bizonyos humorra, mely a barakkot pesti palotává varázsolja, s a

⁴ A munkács-sztryi vasut megnyitása a nyolcvanas évek közepén.

szél füttyölésére ráfogja, hogy az egy kerepesi-uti jókedvű hazatérőnek lefekvés előtti utolsó nyilatkozata. Egy-egy kanyarulatnál vagy valamely völgy áthidalásánál szemünkbe tűnik egy ilyen telep, messze alant, a mélységben. Alig látszik ki a hóból s csak a kéményből kikanyargó füst sejteti velünk, hogy ott a házakban élet folyik. Apró feketeségek mozognak a hólepedőn; ezek munkások s csak sejtjük bennük a büszke öntudatot, hogy „én is hozzájárultam e vasut építéséhez”. Amott közelebből szemügyre vehetünk egy munkástelepet: ezt már ismerjük Bret Harte-ból, ilyenek a kaliforniai aranyásótelepek. Egy deszkabódé önérzetesen viseli a bordáira mázolt *hotel* elnevezést. Szobát nem lehet benne kapni, ellenben pecsenyét igen, ha az ember magával hozza a nyers hust. Főcikke a lengyel pálinka.

Egy másik bódén *kávéház* fölírás olvasható; de nem kóstoltuk meg a kávéját. A mérnökök takaros kis rögtönzött házakban laknak, a munkások primitív bódékban, főképp a rusznyák. Ezeknek a házikói alig nagyobbak, egy kutyaólnál. Egy személyre való házak. Ha éjjel ki akar nyújtózkodni, ki kell nyitnia az ajtót. Nagy havazások alkalmával reggelre eltűnik a ház is, a rusznyák is. Akkor a rusznyák bent tüzet rak és így szépen kiolvasztja magát a hó alól. Igen praktikus épület: vendéget nem fogadhat be a gazda, butorokra nem kell költenie s a házat akkor viheti odább, a mikor neki tetszik. Különben az egész ilyen telepről az a benyomás, hogy fölszedhető és odább szállítható. A telep előtt a munkás-sereg sorakozik s a sok különböző nép egy nemzetközi bámulattal adózik az elegáns miniszteri vonatnak. Tova tűnünk s ők szegények nem sejtik, hogy e vonat az ő mulandóságukat jelenti. Mehetnek odább, új munkát keresni. Az ideiglenes telepeknek vége lesz s a nehezen tört uton állandó telepek keletkeznek az állomások körül.

Munkácstól Beszkidig a magyar részen hat állomás van, de falut, a mely tiz háznál többől állt volna, egyet se látunk. Volt ott szélről valami falu, mely összesen egy templomból állt, hármaskupolájú, rusznyák deszkatemplomból. Azt mondják, hogy a hozzávaló község bent van valahol a hegyek közt; de megfordítva is szokott lenni: t. i. a falu van a vasut mellett s a templom a hegyek közt. Volt olyan falu, hogy egy óráig mindig mellette mentünk, aztán mégis csak husz házból állt. S milyen házból! Óriási, majdnem földig érő szalmatető s egy pár gerenda, falnak. Csupa szerencse, hogy e szalmarendszer veszedelmeit a falu nagysága meghusitja. Hisz ha egy ház leég novemberben, a szomszédja csak áprilisban tudja meg.

Sok bakterház mint egy sasfészek áll a sziklán s a bakter a magasságból hirdeti a vonatvezetőnek, hogy szabad az út. Sok helyütt meg csak a mélységből integet föl, hogy tessék bátran menni.

Miután szorgalmasan átbujtunk az alagutakon s meghallgattuk a mérnök urak szakértő magyarázatait, megérkeztünk a beszkidi nagy alagut elé. Itt, a magyar részen, nincs állomás. Itt, a hóval borított hegyoldalból élesen vált ki egy fenyőgalyakból rögtönzött s fölzászlózott nyitott szín: ebben, az ország határán osztotta ki a dekorációkat a miniszter azoknak, a kik az építés körül maguknak érdemeket szereztek. Azzal a hóból mindenki sietett a jó meleg vonatra s berobogtunk az alagutba. A mint ebben 1033 méternyire hatoltunk, akkor léptük át a magyar határt; a galíciai rész 714 méter hosszú.

Egyszerre csak kibukkanunk Galiciába. Mennyire más a Kárpátok északi lejtőin a vegetáció! A leggyönyörűbb zöld fenyveserdőben találtuk magunkat s tele tüdővel szívtuk a balzsamos levegőt. Itt is hóval volt tele minden, de a fehér alapon a zöld erdő valami felséges látványt nyújtott. A következő pillanatban a beszkidi állomáson voltunk, hol a fehér és zöld színhez még kettő csatlakozott: a fekete-sárga. Osztrák földön voltunk; a díszítés is osztrák volt már.

ELSZAKADT VÉREINK KÖZT.⁵

Bukovinai utamból.

I.

Nézzünk körül Bukovinában, milyen hajlékokban imádják ott a magyarok istenét? Az istensegitsi templom hajdan pajta volt, melyben gabonát tartottak s mikor már pajtának rossz volt, megtették templomnak. Alacsony, fából való épület. Tetején több helyen becsorog az eső, ha meg szél fú, attól lehet tartani, hogy összedől az egész rozzant alkotmány. A templom legbecsesebb tárgya egy Rómában festett igen szép szent kép, Troll kanonok ajándéka, melynek csak az a hibája, hogy nem fér el az alacsony templomban s ezért rézsut fektetve kell tartani. Bizony, ha nem kap külömb templomot, pár év alatt tönkre megy, mert az időjárás viharai ellen bajos megoltalmazni ebben a hajlékban. A harangok a templom előtt egy haranglábon vannak s onnan hívják áhitatra a hívőket. Baj, baj, mikor kétezer buzgó magyar hívőnek olyan temploma van, mely háromszáz emberrel színültig megtelik s egy-egy ünnepnapon csak úgy nyomják kifelé az oldalát. Ilyenkor a templomudvar is tele van emberekkel, a kik onnan hallgatják a misét s zengedezik az egyházi énekeket. Legalább nem panaszkodhatnak, hogy nem hallják ki az orgonát, mert orgonája nincs a templomnak s a gyülekezet csak úgy találomra intonál.

A plébános László István, egy kitűnő buzgalmu pap, a ki maga is istensegitsi, de Magyarországon nevelkedett. Háromszázötven főre terjed a faluban az ő rokonsága, már pedig minél több a rokon, annál kevesebb a - stóla. László különben nem panaszkodik, s szerény körülmények közt, de vidám kedvvel él kettős: egyházi és nemzeti hivatásának.

Nem mindig volt ilyen jó kézben az istensegitsi plébánia. Hajdanában, a régi jó időben, a mikor még minden lehetséges volt, Istensegitsnek olyan plébánosa volt, a ki papi tanulmányait nem a szemináriumban, hanem a huszárságnál végezte, a hol kapitány volt. Gondolta magában, inkább plébános az Ur hadseregében, mint kapitány a császáréban, s elment Istensegitsre papnak. Joviális ember volt, a ki reverendában és sarkantyus csizmában járt. Stólát nem szedett, de hiveinek kötelessége volt őt eltartani. Minden nap más-más háznál evett-ivott, ingyen temetett, ingyen keresztelt és esketett. Az igaz, hogy sem az ujszülötteket, sem a meghaltakat, sem az esküvőket nem vezette be az anyakönyvbe. Ezt sem ingyért, sem pénzért nem tette meg. A minek neszét vevén a lemergi püspök, egy szép napon beállit a paphoz, hogy a rendetlenségek ügyében vizsgálatot tartson.

A plébános ur összeütvén sarkantyuit, haptákban várta főlebbvalójának inkvizicióját.

- Fiam, - kezdé a püspök, - miért nem vezetted be a könyvbe az ujszülötteket?

- Hiába vezetjük be azokat, főmagasságu atyám, hiszen egykor ugyis meghalnak valamennyien.

- De te a meghaltakat sem vezetted be.

- Nem érdemes, főmagasságu atyám, ha már egyszer meg vannak halva.

A püspök azonban az anyakönyvnek vezetésére nézve más véleményen volt, legalább a plébános ur nemsokára az ő látogatása után megszűnt plébános lenni, de emléke most is él még a lakosság közt s anekdotái nemzedékről nemzedékre maradnak.

⁵ Ezelőtt 17 évvel vagy 4000 forintot vittem bukovinai véreink iskoláira. Akkor irtam e közleményeket.

E történetben a pap feleletein kívül van még egy másik nevezetes dolog is, tudniillik, hogy a lembergi püspök meglátogatta bukovinai magyar hiveit. A mi bukovinai véreink ugyanis istennek és a lembergi püspöknek egyaránt háta mögött fekszenek. Teljesen el vannak felejtve. Egy csángó gazda rámutatott előttem fiára s így szól: „Nézze tekintetes ur, huszonhétéves a fiam s még nem látott püspököt.” Harminc esztendeje, hogy utóljára ott járt a püspök s bár akkor a magyarok oly lelkesen fogadták, hogy tizenkét markos legény fogatostul átvitte ő excellenciáját a megáradt Szucsaván: még se kívánczik vissza. A katolikus papok a püspöki hatalomból nem látnak egyebet, mint minden hónapban egy-egy *lengyel* nyelvű nyomtatott körlevelet, melyet kénytelenek tisztelettel ad akta tenni, lévén az érthetetlen rájuk nézve.

Mérföldekre ellátszik a hadikfalvi magyar templom tornya, végig a Szucsava völgyén. Magas dombtetőről büszkén tekint alá a legnépesebb és leggazdagabb magyar falura. Kőből való erős épület, mely elég nagy a hívők seregének. Plébánosa Wass Miksa, egy igen okos, praktikus ember, a ki mint legjobb módu, legbefolyásosabb és legdiplomatikusabb pap, körülbelül a feje a bukovinai magyar katolikusoknak. A hatóságnál irányadó szava van a magyar ügyekben, ő tanfelügyelő, magyar tolmács és szenvedélyes méhészt. Saját találmányu „csángó-kaptár”-a közfelfűtést keltett tavaly az országos kiállításon (1885-ben), s aranyérmet szerzett a földalásnak, - de úgy látszik csak elvben, mert tényleg még ma sincs kezei közt. Wass e csángó-kaptárnak köszönheti, hogy méhállománya ezer méhtörzsre fölszaporodott; csodálom, hogy hazai méhészeink nem szentelnek nagyobb figyelmet a hadikfalvi méhészetnek.

*

Nunc venio ad tristissimum! Ez az andrásfalvi református egyház. Nem tárja ki sebeit a világnak, de én ott voltam, s ujjaimat a sebekbe eresztém. Kevesen ismerik az andrásfalvi eklézsia bajait, még maguk a hitsorsosok sem tudnak azokról semmit. Arról nem is beszélek, hogy a templom fából való nyolcvan esztendő s deszkaépület, melynek hasadékein betódul a falomb, ott süt be a nap, a hol neki tetszik, s - a mi legrosszabb, ott esik be az eső, a hol akar. De beszélek a papnak, Láng Károlynak a helyzetéről. A sors a bukovinai magyar papok közül őt sujtotta legviszontagságosabban, a kinek felesége és gyermekei vannak. Meg kell élnie. Családot kell fűttartania és nevelnie úgy, hogy hivei előtt nimbusa és az eklézsia tekintélye semmit se veszítsen. Biz ez nehéz sor, mikor az eklézsia összesen ötvenhárom, nagyrészt szegény családból áll. Ebből a jövedelem majdnem semmi. Láng Károly kilenc évig volt egyike a legtevékenyebb misszionáriusoknak Romániában, s onnan költözött át beteg feleséggel Bukovinába, hol egy régóta pap nélkül volt elhagyott, siralmas állapotban levő parókiát vett át. Hogy tisztességesen ellakhassék benne, mindent restaurálnia kellett, az utolsó szögig. Tavaly pünkösdtájban vette át az eklézsiát s kinevezését csak most januárban kapta meg, következésképp fizetést az osztrák kormánytól tavalyra semmit sem kapott. Abból a segélyből élt, melyet a csángó-magyar egyesülettől s az erdélyi református püspökségtől kapott. Ebből még a ref. iskola tanítóját is tartotta. S milyen ez az iskola! Negyvennégy gyereknek van egy sötét szobája, sötét szobában két rozzant padja, egyéb semmi, semmi. Egy szék, egy asztal nincs az iskolában, falitáblának s általában valami iskolai segédeszköznek semmi nyoma...

Nem kételkedem, hogy azok a körök, melyekre ez a dolog első sorban tartozik, meghallják gyöngye szavam, mely esdve kiált feléjük; meghallják s nem hagyják elkallódni az andrásfalvi református eklézsiát.⁶ A csángó-magyar egyesületre nézve ez nemzeti ügy, a református egyházra nézve pedig még azonfölül vallási ügy is.

⁶ A pap azóta hazakerült jobb sorsba, de az eklézsia ma is rossz állapotban van.

Az andrásfalvi róm. katolikusoknak semmi panaszuk. 45.000 forintos szép tágas kőtemplomukban imádják az Istent s derék papjuk, Kubacsek, megtartja őket jó magyaroknak és jó katolikusoknak.

II.

Még nem tekintettünk szét a bukovinai magyar iskolákban, pedig megérdemlik, hogy foglalkozzunk velük. Rend, oktatás tekintetében meglepő eredményeket mutatnak föl s mintaképül szolgálnak a többi nemzetiség iskoláinak. Csak a sváb telepítvényesek iskolái mérkőzhetnek velük, ruthén, oláh, szóba se jöhet mellettük. A tanítás nyelve tisztán magyar, a német nyelv is „elő van írva”, de alig tanítják s a kormány nem szól bele. Teljes szabadságot élveznek a magyarok. A minap az andrásfalvi tanítói állásra pályázatot hirdetett a csernovitzi hivatalos lap s egyetlen feltételül az volt kitűzve, hogy az illető képes legyen magyar nyelven tanítani. A mi hazai népiskoláinkban használatos tankönyvekből tanulnak ők is s így már az olvasókönyvek hazafias olvasmányai segítségével is minden gondolatuk Magyarország körül forog, figyelmük szüntelenül ezen lebeg; így az egyik iskolában, hol a nagyobbakat examináltam, megkérdeztem egy fiút, hogy micsoda Magyarország fővárosa?

- Budapest, - felelé.

- Mit tudsz Budapestről?

- Budapest, *szeretett hazánk* fővárosa, fekszik a Duna mindkét partján... így kezdé fujni a nebuló, a mi mindenestre elég szép egy született osztrák alattvalótól, a ki szegény föntemlített szeretett hazájából még soha egy talpalattnyit se látott.

Elmondta hiba nélkül Budapestet, még azt is tudta, hogy most Ráth Károly a főpolgármester. Csernovitzról, a szeretett Bukovina fővárosáról, aligha tudott volna ennyit.

Megható jelenet volt, mikor a gyerekek elkezdtek hazafias dalokat zengedezni. Minden faluban elénekelték nekem *Árpád apánk ne féltsd ősi nemzeted*, meg aztán *Magyar vagyok, magyarnak születtem, Isten áldd meg a magyart*; az énekmutatványok befejezéseül aztán elzengtek a Gotterhaltét is, természetesen magyarul s csak erre eszméltem föl, hogy én voltaképpen Ausztriában vagyok.

A tanítók derék, buzgó emberek, a kik föladatuk magaslatán állnak. Hadikfalván két tanító van, Andrásfalván is kettő (egy református, egy katolikus), s az iskolák, az andrásfalvi református iskolát kivéve, mind elég jól föl vannak szerelve taneszközökkel. A mi legszükségesebb, az megvan nekik, de sok hiányzik, a mi nehezen nélkülözhető. Ezért ajánlom őket a Szent-István-társulat figyelmébe, mely már eddig, is sokat tett értük. Józseffalván közös oláh-magyar iskola van s félő, hogy a magyarok kis számánál fogva az oláhság fog az iskolában tulsulyra vergődni.

Ilyenek a viszonyai a kilencezernyi magyarságnak, mely ott tul a hegyeken, kopár dombok közt, Muszkaország tövében küzd nehezen a létért s magyarságáért. Ha ott hagyjuk őket évtizedekig, talán száz esztendeig ellent fognak állani az idegen népek nyomásának s ha a mostani viszonyok fönmaradnak, talán még tovább is megőrzik nemzetiségüket. De ki lát a jövőbe? Mit takar annak baljóslatu sötétsége? Ki tudja ezt? A csángók maguk mondták nekem: „Uram, ha itt maradunk, letipor a muszka, végünk van.” S ez a hit az egész magyarságban erősen tartja magát. Én nem vigasztalhattam meg őket semmivel. Megmondtam nekik, hogy Magyarország szegény ország, nem tehet most értük semmit. Azt felelték erre, hogy hiszen ott nagy Magyarországon mennyi az erdő, mennyi a jó termő fekete föld, mennyi a

szőlő, nem lehet az olyan szegény, mint Bukovina. Én nem mondtam nekik, hogy hiába terem, elmegy az ország adósságába, csak biztattam, hogy várják be a jobb idöket.

Egy reggel Istensegitsen azt jelentették nekem, hogy van itt egy „csángó”, t. i. moldvai magyar, mert a bukovinai nem tartja magát csángónak, sőt megsértődik, ha annak nevezik. Ellenben a moldvai magyart ő is csángónak nevezi, s „szösznyelvű”-nek csufolja, mert rendszeren selypit.

Ez a csángó (egy alacsony, de izmos barna ember) nagy bőbeszédűséggel kezdett nekem az oláhországi magyarok viszonyairól beszélni. Sajátságos kenetteljes módon beszélt. Isten, Jézus, szűz Mária lebegett folyton ajkain, s eleinte úgy rémlett nekem, mintha szakadatlanul imádkoznék. Ez tavaly Moldvából Istensegitsre vetődött, s itt nagy öröme magyarokat talált, templommal, iskolával. A mint aztán hazament, első dolga volt a fiát Istensegitsbe küldeni, magyar nevelésre. Az idén azután eljött a fiát meglátogatni, s előkészíteni annak az útját, hogy ő is egész családotól Istensegitsre költözködjék. De - ugymond - nem - sokáig marad ott, mert hazaköltözik Nagy-Magyarországra. Arra a kérdésemre, hogy sokan vannak-e magyarok Moldvában, elsorolt tiz falut, a hol pap és iskola nélkül laknak, vagyis oláh pappal és oláh iskolával. De még az eloláhosodott magyar is megkülönbözteti magát az oláhtól azzal, hogy inge gallérát és száját pirosra kivarratja.

Ekkor terjesztette elém Szöcs Anti, a ki a leggazdagabb istensegitsi gazdák közé tartozik, a tervet, hogyan lehetne a moldovai csángók maradékát még megmenteni. A bukovinai magyarok ugyanis mint munkások és fuvarosok keresztül-kasul barangolják Oláhországot, s a csángókkal szakadatlanul érintkeznek. Ezeket tehát kitűnően lehetne emisszáriusoknak használni, a kik a Nagy-Magyarország után való vágyat s a bevándorlás eszméjét fölkeltenék a csángókban. S a csángó-kivándorlást meg lehetne indítani Bukovina felé, melyről, melynek magyarjairól az oláhországi csángók többet tudnak, mint magáról Magyarországról. A Magyarországra már beköltözött s még költözködő bukovinai véreink által hátrahagyott réseket így könnyen be lehetne tölteni csángókkal, Bukovinából pedig aztán ugyis haza jönnének lassankint Magyarországra. Az oláhországi csángók bevándorlását csak Bukovinán keresztül, az ottan való magyarok segítségével lehet megindítani. Így a bukovinai magyar falvak sohasem fogyatkoznának számban és erőben, s a hazába is évenként egypár száz munkás családot bocsátanának be rajként. Csakhogy mig ez a processzus megindul! Sok munka, még több pénz kell ahhoz. Hej Anti bácsi, ez a fagyos május sok szép reményünket tönkre teszi; ha nem kegyelmez a magyarok Istene, a kára fölér egy muszka háborúval.

*

Végezetül, hogy bebizonyítsam, hogy a bukovinai magyarok mégis csak külön emberek a sváboknál (a kiket főntebb véreinkkel egy rangba helyeztem), elbeszélem a szatulmarei sváb iskola tanítójának esetét.

Szatulmare oláh-sváb község német iskolájának tanítói állására pályázatot hirdettek. Ketten pályáztak, s a községnek ezek közül kellett választania.

Az egyik pályázó, hogy biztosítsa magának az állást, azt a hirt terjesztette versenytársáról, hogy az nyavalyatörös. Egy sváb deputáció rögtön siet a rágalmazotthoz, megkérdezni tőle, hogy igaz-e a hir. Ez tagadja. De szegénynek az volt a betegsége, hogy örökké reszketett a feje. Ezt nem tagadhatta. A svábok kivonulnak a szobából, s odakint megállnak tanácskozni, s megállapodnak abban, hogy mégis csak nyavalyatörös az atyafi, mert nyilvánvaló, hogy attól reszket a feje. Ezzel rugtatnak vissza hozzá.

- Hallja az ur! - szól a legokosabb, - minek tagadja, hogy nyavalyatörös, hiszen látszik, hogy rázza a fejét.

- Az nem attól van.

- Ugyan hát mitől volna? Hallgasson ide: Mi az urat megválasztjuk tanítónak, de mivel nyavalyatörős, száz forinttal kevesebbet kap, mint a mennyi ígérve volt.

A szegény ember - mit csináljon, - beleegyezett. Így takarított meg a község száz forintot egy nyavalyatörős tanítón, a ki még hozzá nem is nyavalyatörős. Már ilyent magyarjaink nem tesznek.

A HOL A CIFRA SZÜR TEREM.⁷

Szép egy ország a tudunai rész. Erdős vagy bortermő hegyek váltakoznak termékeny síkságokkal. Hegyei nem vesznek el a felhők között, nem imponálhatnak szörnyű magassággal és havas csucsokkal, de kellemes változatokban hullámszikar végig az egész országészben, s gyönyörűségére vannak a szemnek; síkságai nem terülnek el fárasztó végtelenségben a szem előtt; a tekintetnek domb és hegyláncolat állja útját, s a hol végződik a sárga kalásztenger, ott kezdődik a sötétzöld erdő, hogy az erdőn túl aztán újra az aranyosszínű buzaföld vessen véget lombos birodalmának. Gazdag rétek és zúgó erdők zöldjéből csinos falvak fehérsége nevet az utasra. Zizegő sások és szomorú fűzfa jelöli a gazdagon fakadó és keresztül-kasul csörtető patakok folyását, melyek mesterségesen zuhataggá átalakítva, egy-egy kelepelő malmot forgatnak. Majdnem minden vármegyéjében fakad valami ásványvíz, éppen elég arra, hogy egy kis „helyi fürdő”-nek alapját megvesse, hova a megyebeli intelligencia kirándul majáliszozni. És milyen tömege az édesvíznek fakad földjéből; három nevezetes tó tükrében mosakodhatnak az égitestek: ott van a vízi vadakban gazdag velencei tó, a titokteljes Fertő tava s a páratlan Balaton, melyben a fogas terem, s melynek zalai partja regéiről és boráról egyaránt híres. Ott van Bakony rengetege, egykor zsványairól híres, ma a kultura munkái folynak benne békésen s a fejszés vagdalja ki százados fáit, hogy a kenyérnek helyet csináljon. Szóval nincsenek (a balatoni részen kívül) szemkápráztató szépségei, de nincs egyetlen vidéke se, mely kellemesen ne hatna a szemléelőre; a szemet szórakoztatja s mindig jó emlékeket hagy hátra a lélekben.

Veszprém az a vármegyéje a Dunántulnak, mely épp olyan híres a cifra szüréről, mint Fehérvár a bicskájáról, Somogy a baltájáról; Veszprémnek mindentől kijutott valami: egy kicsi a Balatonból, egy kicsi a Bakonyból, azonkívül grófból és püspökből. (Még legkevesebb a püspökből.) Az utóbbi napokban mindent háttérbe szorított a gróf, a ki Esterházy Móríc. Az ő főispánná való beigtatása tette két napra Veszprémet fényes ünnepek színhelyévé.

Fiáth báró husz évig volt Veszprémmegye főispánja, s alatta a megyei élet igen csendesesen folydogált. Két törekvése volt: a megyei urakkal a lehető legjobb lábón állni, s minél gyakrabban vasutazgatni, Veszprémből Budapestre és vissza. Ez utóbbi ténykedéséről a lapok mindig hűségesen tudomást vettek, s ő a „Személyi hírek”-nek egy folyton vissza-visszatérő alakja volt. Mikor meghalt, mindenki tudta, hogy Esterházy Móríc, a pápai gróf lesz az utódja. S ő is lett. Ő az Esterházy-csaladból a harmincegyedik főispán Magyarországon.

Veszprém városa barátságosan ölelte keblére vendégeit, kik nyolc vármegyéből sereglettek össze. Fiáth főispánsága alatt egy egészen új generáció keletkezett a vármegyében, s ez még installációt nem látott. Lázasan készültek az ünnepre, hogy azt minél fényesebbé tegyék. Ily mozgalmas napjai nem voltak a városnak és vármegyének a király által még az abszolutizmus alatt tett látogatás óta. Mindenki kíváncsian várta, hogy mit fog tenni a vármegye, a város és a gróf, az ünneplők és az ünnepelt.

A látott dolgok fölűlmulták minden várakozásunkat. A bő táviratok csak halavány fogalmat nyújtottak az ünnepségről, melyeknek a szép fekvésű város adott romantikus keretet.

Veszprém egy olyan szerencsés város, mely kétszer akkorának látszik, mint amekkora valósággal. Ott fekszik, a hol a Balaton felől érkező hegyláncolat mintegy csatlakozik a Bakony erdejébe bevonuló hegyláncolattal. Sziklái hegyek oldalain és tetején épült, külön hegyen van a vár, melynek falai mögöl büszkén tekintenek alá a püspöki udvar kanonokjainak palotái. - Utcái hegynek föl, völgynek le szaladnak, girbe-görbék s egy és félórai bandukolás után még

⁷ Installáció-kép a nyolcvanas évekből.

mindig a város közepén találja magát az ember. Alant a hegyszakadékokban látszólag szintén vannak egész városrészek s úgy tetszik, mintha az épületek sora a végtelenig folytatódna. A vasut azonban nem tartotta tanácsosnak megközelíteni e köves hegyeket s jó félóránnyira kanyarodik el Veszprém mellett. Kár, hogy a várost hamarabb kezdték építeni mint a vasutat, mert akkor a várost most bizonyosan a stáció mellett találnók.

*

Maga a katona-banda, mely Fehérvárról jött Veszprémbe, ez is nagy szenzációt keltett a városban. Ilyet se látott már ősidők óta Veszprém. Minden egyes ujonnan érkezett vendég foglalkoztatta pár percre a közvéleményt s megindultak a találgatások, hogy vajh' ki ő? Vasárnapra a környék faluiból ünnepi díszben betódult a lakosság. Egy-egy hosszú szekér tiztizenöt embert hozott. Ezek a vasut melletti erdőben egész tábort ütöttek és szekérvárat állítottak, s onnan nézték a főispán bevonulását. Gyönyörű látványt nyújtottak az enyingi, szent-gáli, devecseri mezőföldi paraszt-bandériumok, részint szoros kék magyarban, részint lobogó ingben-gatyában, piros mellénnyel, nemzeti színű pántlikával. Hatalmasan ülték meg a pompás lovakat, s lassu trappban haladtak a menet élén, mely körülbelül nyolcvan kocsiból állott. Mindmegannyi katonának való legény, a sorozáskor száz percent beválik közülük. Fájdalom, ez az országnak kevés járására mondható el.

A bevonulás természetesen az elkerülhetetlen diadalkapukkal, fehérbe öltözött és virágszóró lányakkal és tűzoltói rendfőntartással járt. Az összes szőnyegek ki voltak rakva az ablakokba, s igen szépeket láttunk közöttük. A hölgyek az ablakokból barátságos mosolygással fogadták a bevonulókat, a tömeg éljenzett, az urak köszöngettek. A megyei főispánlak előtt a bandérium sorfalat képezett, s a bevonulók a lak előtti szabad téren leszálltak fogataikról. A tűzoltók üdvös hatással gyümöszölték a népet, s a szabad téren a tisztelgő küldöttségek egész kényelmesen összegyülekeztek. Ha eljön az a boldog korszak, mikor az építkezés kifejlett művészete folytán a tüzesetek a lehetetlenségek közé fognak tartozni: a vidéki tűzoltó-egyesületek még akkor is tovább virágoznak, mert nélkülözhetetlenek s megbecsülhetetlenek minden vidéki ünnepnél.

*

A vasárnap estét a Vöröskereszt-egyesület veszprémi fiókja dominálta. T. i. a szép sétatért ruhaszáritó kötéllal elrekesztették, de a ki ötven krajcárt fizetett, az bebújhatott a kötéllal alatt - a vöröskereszt javára. Bent egypár asztal és jóval kevesebb gyertya körül üldögéltek a jótékony polgárok, a kik várták az estélyt és az ennivalót, melyet egy rögtönzött kocsma szolgáltatott. A szabad ég alatt álló tűzhely világa barátságosan odafénylött a sötétben ülő türelmesek számára. Odább, a még nagyobbik sötétségben, a katonabanda állt, de gyéren adott jelt magáról, nehogy azt higgyék, hogy ő cigány, a ki kotta nélkül játszik, azután meg azt hitte, ha majd csöndesen meglapul, nem veszik észre a nagy sötétségben. A kappelmajster nem bolond játszani olyankor, mikor a legnagyobbik trombitát nem tudja megkülömböztetni a nagy dobtól. Mikor már mindnyájan meguntuk a várakozást, megunta az eső is, s csöndesen verni kezdte a patriarkális estélyt. A programnak ez a pontja nyilván meglepetés volt, - de mi kereket oldottunk előle. Menekültünk a Korona-vendéglőbe vacsorálni. De a vöröskereszt utánunk menekült. Lefizettük az ántret, muszáj volt résztvenni az estélyben. Fájdalom, a Vöröskereszt szolgáltatásban oly bájos hölgyek vannak, hogy lehetetlen nem vásárolni tőlük. De csak ismerőseiket kinálgatták cukorral és bájos mosollyal. Nagy cukorvásárlások történtek, s aztán a fiatalság éjjel után két óráig táncolt. Denique, hiába buzdítjuk mi hölgyeinket, hogy a hazafias kulturmozgalmakban részt vegyenek, míg a Vöröskereszt lefoglalva tartja minden szavukat, minden tekintetüket és minden mosolyukat. Csak a Vöröskereszt javára beszélnek, néznek és mosolyognak.

*

Az installáció a megyeház nagytermében a megyei tradíciók megelevenedése volt, egy élőkép a multból, a nézőközönség adván hozzá a modern keretet. A megyeház nagytermét csak aránylag (az épület többi szobáihoz képest) lehet nagynak nevezni. Különben kicsi és szűk; a híres zöld asztalokon kívül egy nagy zöld kályha terpeszkedik benne, a hátsó szobákba vezető ajtó fölött zászlók a falon, a megyei nemessége és a 48-as honvédezászló. Semmi kép a falon. Ez alkalomra az egyik fal hosszában tribün vonult, melyen a hölgyközönség foglalt helyet.

A terem közepén végigvonuló hosszú asztal mellett a deputációk és a fővárosi hírlapírók ültek. Ott volt a daliás tizenhattagú fehérmegyei küldöttség, mely ősi pompájával általános föltűnést keltett, s méltó volt főispánjához, Cziráky grófhhoz, kivel férfias szépségben még egy főispán vetekedett: az ifjú Batthyány gróf. Hej, de sok jó, okos, értelmes magyar arc volt ott a teremben; fővárosi szemeinknek jól esett megpihenni rajtuk, s aztán az egész marciális tipikus alakokon. Önérzet, jó kedély, praktikus gondolkodásmód sugárzott ez arcokról. Az aranyos diszruhákat erősen tarkázta lila, tiszta fehér, tiszta fekete, fehér-fekete papi-talár s a torzonborz kétfelé sodorított bajuszokat a sok simára borotvált arc.

A hátsó szárnyajtó kétfelé csapódik... Nini, mintha ott is egy pap jelennék meg. Óh, dehogy, hisz prémes mente ül a vállain, kezében kucsmának sastolla inog, nehéz, kettős aranylánc tartja össze szétnyíló mentéjét, mely alól magyar atillának karneolgombjai pirosnak elő: ez Esterházy Mór gróf, a főispán. Fiatalk, csupasz, nem magyar arc, értelmes szemek, magas, gondolkodó homlok, a szemek és szájak szögletein lappang az a vonás, mely mutatja, hogy mikor néz, mindjárt kritizál és megjegyzéseket is tesz. Herkulesi vállak és mell. Mikor hozzá beszélnek, szemöldökeiket összevonja, mikor ő beszél, a redők kisimulnak, s arca fölhevül. Az esküt és programbeszédét sztentori hangon mondta el, tüzzel, elevenességgel. Az esküforma Bach-korszakból eredhet, mert a hazáról igen kevés szó van benne. Beszéde elejét és végét mondotta, a közepét olvasta. Olyan hatást tett, hogy ugyszólván minden harmadik szavát megéltenezték. Az új főispán, a közpályán tett első lépésénél, rohammal bevette a veszprémiak szívét.

Most öt diszmagyaros ur lehajlik s a másik percben Esterházyt főispáni székével együtt a levegőben látjuk. Majd újra eltűnt s aztán megint fölemelték. És ez így ment harmadszor is, a közönség viharos éljenzése közt. Ez is ősrégi szokás s az emelgető urak a megye öt járásának szolgabirái. Esterházy jóízűen elnevette magát az emelgetés alatt s a hölgyek is vele nevettek. Bizonyosan azt gondolták, milyen súlylyal bír az új főispán?

*

A gróf által adott ebéd természetesen szintén roppant érdeklődést keltett, úgy a meghívottak, mint a meg nem hívottak köreiben. Az ebéd Palkovicsra, a budapesti Nemzeti Kaszinó főszakácsára és vendéglőseire volt bízva. Az ételek mind Pesten készültek, s jégbe hűtött vasedényekben hozattak Veszprémbe. Itt melegítették föl azokat, a melyeket föl kellett. Egy-egy teritékért Palkovics tizenöt forintot kapott, s a teritékek száma ötszázhatvan volt. Hatvankét pesti pincés szolgált föl, a bort és pezsgőt a gróf inasai kezelték. Ezeröttszáz palack bor és ötszáz üveg pezsgő bontatott föl. Kétezeröttszáz császársömlyét hoztak Pestről. Ezek mind becses adatok az utókor számára. Éppen a multkor olvastam egy történeti közlönyben egy száznegyven év előtti főispáni installáción elfogyott ebéd részletes statisztikai adatait. Akkor többet ettek, de nem oly finomat. Pezsgőről nem tétetik említés, de annál inkább szerepel a bor, még pedig nem is palack, hanem akószám.

A teremnek csak az volt a baja, hogy süket volt, elnyelt minden hangot. Sok okos tósztot mondtak, de bizonyára még többet elhallgattak. Esterházy fölköszöntőjét a királyra, mindenki értette, mert az volt az első. De ekkor kibontották a pezsgő-szállitmányt, s a mi hangot egy-egy szónokból a terem még meghagyott, azt az óriási zivaj végkép elnyelte.

Ötszázhatvan ember egyszerre beszélt, nevetett, éljenzett, halljukozott, jobbfelől a katonák, balfelől a cigányok a Rákóczyt huzzák. A nyolc óriási asztal tetejének mindegyikén állt egy-egy szónok s dikciózott, legalább ők utólag azt állították.

Páratlan jókedv uralkodott... És e banketten tűnt föl legjobban Kovács Zsigmond veszprémi püspök távolléte. A püspök sürgős betegsége miatt az installáció előtt két nappal elutazott fürdőre. A katolikus klérus jelenlevő kiváló tagjai pótolta a püspököt. Az is föltűnt, hogy Veszprémmegye milyen elegáns követeket küld az országgyűlésre; Bezerédj Viktor (a legujabb) méltán sorakozik e tekintetben Láng Lajos és Fenyvessy Ferenc mellé. Még csak a fiatal Purgly Sándort kellene felküldeni, hogy a hölgyek Veszprémmegyének nyujtsák teljesen a pálmát. Hogy a zaj makacs voltáról kellő fogalmat nyujtsak, csak azt mondom, hogy még Fenyvessy Ferencet se hallgatták volna meg (ha beszélt volna), a mint hogy Láng Lajost se hallgatták meg. (Az igaz, hogy a püspökre mondott felköszöntőt.)

De régen történt ez! Különös így visszatérni rá! Kovács meghalt, helyette Hornig báró a püspök. Eszterházy Mór gróf, nem hagyva nyomokat Veszprémvármegye történetében, ott hagyta a főispánságot, helyét Fenyvessy foglalta el. Bezerédj Viktor miniszteri tanácsos, Láng Lajos miniszter, Purgly is követ lett, de őt cserben hagyta a szerencséje, - kibukott.

MIKOR A NÉP MULAT.

Az ökörsütés mindenkinek nagy örömet szokott szerezni (kivéve tán az illető ökröt, a kit megsütnek). De ha már valaki ökörnek született, s ugyis lebunkózás a vége, nem szebb-e éljenriadalom közt sülni, s ujjongó néptömeg ezreinek gyomrába temetkezve bevégezni a földi rendeltetést? Az ökrök mélabús bőgéssel bizonyára azt felelik, hogy legszebb sik mező fekete puha földjében óvatos léptekkel végighuzni az ekét, nagyokat enni ropogó szénából, s még nagyobbakat kérődzni hűvös istállóban. De hát nem minden ökörnek adatott meg ez az idilli élet, s igen sokan sülvé és fölve tesznek jelentékenyebb szolgálatot az éhező emberiségnek.

Az ökörsütés hagyományos pontja a népünnepek programjának. S így hát a veszprémi népünnepről se hiányozhatott. A veszprémi nagypiacon építettek az ökörnek egy kis szobát négy (három láb magas) falból, tető nélkül, s ott vasnyáron megsütötték. A főispán a beigtatás öröme uradalmainak legkövérebb ökrét bocsátotta a nép rendelkezésére. Délben kezdték a sütést, s úgy hat óra felé már szép angolos volt. A nép egész nap nagy tömegekben állta körül a sült ökröt, kenyeret tartva kezében. Azt hitte, hogy a mint porhanyós lesz, rögtön nekiállhat s fogaival leeszi a nyársról. Egy devecseri pógár meg is próbálta, de elégette a száját. Ki is jelentette, hogy többet ökröt nem eszik, ha kétszer akkorára sütik is. Csufolták is, hogy most már nemcsak az ökör, de ő is meg van sülvé.

Mi abban a percben kezdtünk a tömegen keresztül az ökör felé nyomulni, mikor a mészároslegények zsiros husdarabokat vagdaltak le az ökrőről, s a nép közé röpítették. Micsoda dulakodás keletkezett erre. A ki először hozzákapott, az rögtön el is eresztette, mert meleg volt; megkapta a másik, az meg földobta a levegőbe, hogy majd a kalapjával kapja el, annak nem lesz meleg. Eközben a legelsőnek eszébe jutott, hogy tán nem is forró, csak zsiros, s a husdarabot elfogta a kalap elől. De a kalapos atyafi oldalba lökte az aspiránst, s a hus a földre esett. Öten lebuktak érte, s a tömeg kacagása közt dulakodtak a koncon, melyet végtre is egy okos komondor kapott el, s vonitva hurcolt tova. (Valószínűleg ennek is forró volt, de azt gondolta magában, hogy „azért nem ereszttem el, elég ha vonitok”.)

A zsirtól csöpögő husdarabok egyre sűrűbben hullottak, a mészároslegények hatalmasan működtek. Puffogva csapódtak egy-egy paraszthoz s a puffogás mindig egy-egy mándli, dolmány, szűr, vagy ing tönkrezsirosodását jelentette. Az asszonyok serpenyőkért és kosarakért futottak s azokat tartották a hus-zápor elé. Így voltak azután olyan husdarabok is, melyek por- és szemétgarnirung nélkül kerültek valamely szerencsés halandó birtokába. Különben a téglafalon álló mészároslegények minden darabot ugyancsak körülteremtéztettek (káromkodván). A káromkodások azokat az atyafiakat illették, a kik a husosztók lábait ostromolták egy-egy jó falatért.

- Pista bácsi elmenjen innen, ne tapogassa a lábamat.

- Azt hittem, hogy az is ökör.

- Nohát, hogy különbséget tudjon tenni köztünk, fogja.

Ezzel egy szalonnadarab röpült Pista bácsi nyaka közé s lecsuszott az ingébe. - Pista bácsi ordított.

- Hát fújja kend! - szólalt meg a komája.

- Fújhatnám, ha a hasamon volna a szám. Vegye ki komám hamarosan, mert köröszül ég a bőrömön.

- Így, pusztá kézzel?

- Hát húzzon keztyűt, az árgyéusát!

- Ne kajabáljon, Pista bácsi! szólalt meg a mészároslegény, az ökörnek jobban fáj, még se bögött.

Eközben Pista bácsi megszabadult a szalonnától, s szeszeregve elment borral kúrálni az égés sebeit, de - belülről.

- Tessék friss Esterházy-rostélyos! - szólalt meg a mészároslegény, mikor minket meglátott.

Fenyvessy Feri megragadott egy lenyujtott darabot, s mindnyájunknak őszinte borzalmára beleharapott. Nem tudtam, hogy ennyire szereti a marhahust.

- Ne egye meg nagyságos ur! - szólt egy öreg paraszt, - adja inkább nekem.

- Hisz' magának már egyetlen foga sincs, mit csinál vele?

- Van a Bundásnak. (T. i. foga.)

- Kinek?

- A kutyámnak. Annak szántam.

- Azt ne tegye öreg, megártana szegénynek.

Ezzel a hust messze eldobta, s az egy veszprémi tüzoltó csákóján pihent meg.

- Hust a devecseri bandériumnak! - szólalt föl hetykén egy pityókos diszlegényke.

- Hát a lovad hun van?

- Az köszöni, jóllakott már zabbal.

- Hát egyél te is zabot öcsém.

- Öcséd az enyigi ménkü; tiz kila hus dukál a devecseri bandériumnak, mink is a főispánra szavaztunk.

- Nem kapsz, még ha térden állva lovagolsz is ide három lovon egyszerre. Eredj kapkodni.

- Majd kapkodsز te is mindjárt! szólt a legény mérgesen s ezzel fölragadván a mészároslegénynek a falra állított, levetett rongyos cipőit, a tömeg közé hajította.

A tömeg persze e körül is dulakodni kezdett. Nagy örömmel tapasztalták, hogy nem meleg, de többen nagy fájdalommal is, hogy - cipő. Azért a többi közt bizonyosan ez is elcsuszott. Ha csak puhasága (a hushoz képest) el nem árulta.

A piac sarkán zöld hordók voltak csapra ütve, ilyen föliratokkal: „Árpád vére”, „Hó megállj, itt igyál!” „Kedves sógor, itt a jó bor.” „Ha megkóstoltad a hust, itt vár rád a jó ó must,”

A hordók nagy vonzerővel birtak s tartalmuk gyorsan ürült. Bögrékkel, poharakkal állt körül a nép s itta a hordó levét. Elvinni nem volt szabad, ott rögtön, helyben meg kellett inni a kapott porciót, ha valaki berugott, azt ellöködték onnan. Egyet elpáholtak, mert berugva jött az egyik hordóhoz.

Igaz is! micsoda bizalmatlanság ez az ingyen bor iránt, mintha ettől nem tudott volna berugni? Csak azután tűnt ki, hogy a boldogtalan a - másik hordónál rugott be. De a tévedés áldozata akkor már a pocsolyába volt gázolva s ott csókolgatott egy barátságos komondort, azt állítván, hogy az az ő hűtlen kedvese. A nyilvánosan kompromittált komondor ott is hagyta csakhamar a boldogtalan szerelmest és - boldog rész eget.

Nyilván nehogy a nép azt gondolja, hogy a bor mérgezett, maga a főispán Esterházy gróf (a ki körutat tett) szintén megkóstolta. A nép éljenzett, s vállaira emelve körülhordozá főispánját.

Fölemelték Véghelyi alispánt, a veszprémi polgármestert, Kinszky Jenő grófot, Lévay piarista gimnáziumi igazgatót... Egyszerre csak a fővárosi sajtót éltették a körülállók. A nép egy ideig fülelt, azután ő is éltette a fővárosi „sajt”-ot. Bizonyosan sajtliferánsoknak nézett bennünket. Mert a sajtót ő - prés név alatt ismeri.

A katonabanda Rákóczit fújt, a főispán egy félkalap ezüsthátot szóratott ki, az ökörből csak a szarvak, a borból csak a hordók maradtak meg, s ezzel a veszprémi népünnep véget ért.

A KECSKEMÉTI PUSZTÁKON.

Önök, tisztelt, uraim, igen előnyösen ismerik a pusztát Petőfi költeményeiből. Gyönyörködnek a költőkirály szin pompás, lángoló leírásában s aztán nyáron - elmennek Svájcba, Tirolba, vagy a Tátrába, nagy gyalogutazásokat tesznek s a magyar pusztá örökké ismeretlen föld marad önök előtt.

Nem mondom én, hogy nyaralás céljából foglalkozzanak a pusztával. A pusztá nem arra való. De nézzék meg vagy egyszer azt a világot, érdeklődjenek az iránt a sajátságos élet iránt, mely e magyar síkságokon folyik, hol az ezer év előtti nomád magyarok kóbor élete majdnem változatlanul megmaradt. Muzeumokban nem találunk semmit a honfoglalás emlékeiből, de találunk többet és érdekesebbet: eleven életet a pusztai pásztoremberek közt, az ezer év előtti élethez hasonlót.

Nem vagyok történetíró, régiségtudós se vagyok; állításaim nem a tudáson, hanem a helyes érzésem és a sejtelmekem alapszolgálnak; de nem hiszem, hogy ezek félrevezetnének.

Mi magyarok keverék faj vagyunk. Jóformán Európa minden népének a véréből van bennünk néhány csöpp. (Még a spanyol grandokéból is!) Ez a keveredés igen nagy hasznunkra volt, sokat köszönhetünk neki. De annál érdekesebbek és figyelemreméltóbbak a *tisztán megmaradt magyar típusok*.

És ezek csak a pusztai pásztoremberek közt találhatók föl.

Ha mi a földet turjuk régiségekért, csak római táborok és városok romjait adja nekünk. Indítsunk tehát régészeti kutatást az emberek közt.

Azért, kedves olvasó, akár Vöslauban, akár Osztenében, akár Balatonfüreden nyaralsz, én ezennel megfogom a kezedet és elvezetlek magammal. Nem messze megyünk, csak Kecskemétre, a mi két óra gyorsvonaton és onnan ki a pusztákba, a mi három óra kocsin.

Itt kezdődik az Ős-Magyarország. Azzal a különbséggel, hogy ide Zichy Jenő gróf nem szervezett expedíciót. Remélhetőleg nem is fog.

I.

A mi expedícióm szombaton ment le a fővárosból: négy író, két festő. Vezérünk volt Kada Elek, a kinél jobban senki se ismeri a Kecskemét vidéki pusztai életet.

A jóvérű városi lovak ott toporzékoltak az állomás előtt, hogy minket könnyű kocsikon, a városon át, a monostori pusztára röptessenek.

Pár perc alatt tul voltunk a nyári nap által izzóvá fűtött városon, melynek közepéből egy hatalmas *gótizlésű* városháza bontakozik ki. Rövid idő múlva teljesen készen lesz s akkor a templomokat becsukhatják. Mert a civisek imádkozni fognak bele járni.

Még a nagy építészeti mű körvonalain merengtünk, mikor hirtelen a disznóhizlaló telepen termettünk. Itt a stilusra nem sokat adnak, csak a disznó legyen kövér. S e fabódék közül évenként negyvenezer darab hizott sertést szállítanak szerteszét. Így már könnyű ilyen monumentális városházát építeni.

Mint a dél-afrikai aranyásók rögtönzött városa, olyan ez a sertéshizlaló telep. Csakhogy itt nem kalandorok lázas munkája folyik, hanem bölcs polgárok meggondolt tervüket hajtják végre pompásan; mert a disznó is hizik, meg a polgár is.

A mint ezen túl voltunk, kiértünk a tanyavilágba, s itt már elkezdett fujdogálni a sikság üde szele.

A nap beragyogta a vidéket s mindenfelől mosolygó tanyák fehérlettek felénk. Takarították be az életet. Nagy asztagokban állt az áldás. A merre csak néztünk, munkás kezek szorgoskodtak, s a széleskarimájú fekete kalapok alól barna, napégette arcú parasztok nézték az expedició négy kocsiját.

Közbe-közbe egy facsoport alatt kulacspauzát tartottunk, sub titulo, hogy a lovak kifujják magukat.

Egy-egy tanyából barna-piros gyerek-csoport rohant az út mellé, az elvonulást nézni. Jól van magyarok! Kire marad a kis ködmen, a tanya és az ország, ha kevés a gyerek. A kecskeméti paraszt jobban szereti a gyereket, mint a lovát meg a barmát. Pedig ez nagy szó.

Néha a fák közül egy lompos kuvasz ugrott utánunk - szájkosárral. Mit énekelt Petőfi?

Pusztá, pusztá, te vagy a szabadság képe.

Akkor a kutyákon még bizonyosan nem volt szájkosár.

Némely kutya koloncot viselt a nyakán, hogy ne tudjon futni. Ez is rendelet. Olyik kuvasz azonban tuljárt a magisztrátus eszén, mert a koloncot okosan a szájába vette, s úgy rohant utánunk, hogy egy kicsit kiugassa magát. A szabályrendeletet tehát kiegészítendőnek tartom így:

Minden koloncos kutyára szájkosár teendő, nehogy az ebek által a kolonc a szájba vevődjék.

Egyszerre csak bekanyarodunk egy utra, honnan egy csomó tanyát látni, minden fa nélkül álló házakat és házcsoportokat.

Most tűnt csak föl nekem, az ellentét folytán, hogy az eddigi tanyák milyen kedvesek, vonzók voltak, mert valamennyi gazdag facsoport közt állt.

- Miféle tanyák ezek? - kérdem Kadt.

- Ezek már nem kecskemétié, hanem kunsági embereké. A kun ember nem szereti a fát. Azt tartja róla: *a fa árnyékot vet és madarat nevel*. Az árnyék rontja a gabonát, a madár pusztítja a gyümölcsöt. Ha a kun ember tanyát vesz, első dolga a fákat kiirtani.

Pedig oly sivarak, szomorúak ezek a fátlan tanyák.

Két órai kocsikázás után hagytuk el az utolsó tanyát és kiértünk az igazi pusztára.

A nyugvó nap az ég peremén állott és sárga fény helyett narancsszínűt hintett alá. Se közel, se távol ház nem látszik, csak dombos legelő, itt-ott egy-egy kis sötét erdővel. Irtóztatóan száraz minden. A senyvedt fűvet néha egy kiszáradt szikes tónak a feneke szakítja meg. Nincs ember a messze szemhatáron, nincs madár a levegőben, még bogárzűmmögés sem hallik. Benne vagyunk Kecskemét város tizenhatezer hold területű pusztaságában.

A mint a pusztá csöndje által megkapva, hallgatagon vágatunk előre, az árnyékok egyre hosszabbak, a levegő egyre sötétebb lesz. A pirosas ég átmegy sötét lilaszínbe, megjelenik a hold szürke pofája s az esti csillag fényes szeme. A nap lebukott, semmi sem látszik belőle, de a nyugati égen még azért ő dominál, egy nagy világos félköralakban, mely egyre szűkebbre szorul.

A kocsisunk, egy vén, tipikus alak, nagy harcsabajuszzsal, a távolba mutat:

- Ott a Zuborgány Sándor cserénye.

Ez volt utazásunk célja: a Zuborgány Sándor cserénye.

Pár pillanat múlva ott voltunk. Ezerhatszáz darab marha közt hajtottunk el, s mikor kiértünk a tömegeből, ott állt egy erőteljes, szélesvállu, feketeképű magyar, hosszú hajjal, bő ingbegatyába, ujjatlan lajbliba, melyen majdnem ökölnagyságu pitykegombok lógtak. Mezitláb volt, kalapját a kezében tartotta.

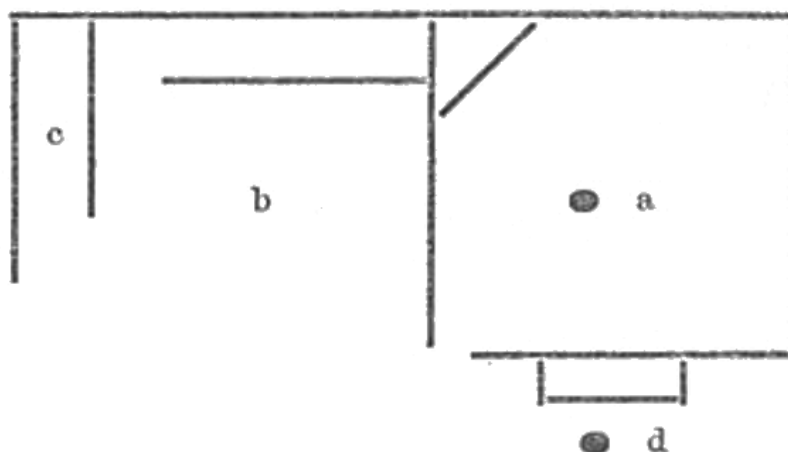
- Nem hittem, hogy az urak olyan szerencsések lesznek a cserényemet meglátogatni.

Ezzel fogadott bennünket. Ez volt Zuborgány, a cserény ura és pátriárkája, különben számadó-gulyás Kecskemét város szolgálatában, vagyis a városi gazdák marháinak egyik főfelügyelője.

Kezet fogtunk az értelmes képű, emberséges emberrel, s aztán szétnéztünk: mi hát az a cserény?

A legkezdetlegesebb valami a világon, egy nomád nép ideiglenes tanyahelye.

A cserény öt négyszögölnyi terület, mely vesszőből font kerítéssel van körülrakva. Ha odább mennek, ezt a kerítést is fölszedik és kocsin tovább viszik. A cserény egyik oldalát egy alacsony deszkakerítés folytatja, mely tulajdonképp csak arra való, hogy a számadó lovainak a jászolát tartsa. Négy lóra szokott itt hely lenni. E deszkafal mellé, derékszögalakban, oda van téve a taliga, az egyetlen földött és zárható hely: ebben tartják ez egyheti elemózsiát. A taliga mellett ott áll még egy-két könnyű kocsi: ez is a számadóé. A taliga a kocsikkal az egyik oldala, a cserény fala a másik oldala ennek a primitív lóistállónak.

E képnek, melyet nem a velünk volt Vágó Pál rajzolt, magyarázata ez: *a* = a cserény, közepén a tűz és bogrács; *b* - a lőállás; *c* = a taliga; *d* = az ágas cimer. A vonással jelzett sarok Zuborgány címekéje. A cserény ajtaja mellett a pad látható.

Márciusban, mikor a pusztákon nagy hófoltok vannak még s ugyancsak hidegen fujdogál a tavaszi szél, Zuborgány gazda, a ki a telet a városban töltötte (hol a pásztoroknak külön városrészük van), összeállítja a cserényt. Ő maga, az öregbujtár és négy kisbujtár. Azzal átveszi a gazdáktól a marhákat, rovás szerint, melynek fele a számadónál, fele a gazdánál marad és nekivág a pusztának. Ugyanekkor négy-öt különböző irányban a városból más-más számadók indulnak el marháikkal a legelőkre.

A pusztákra érve, felütik a cserényt, mindig úgy, hogy a kapuja, dél felé nézzen. És mikor a cserény készen van, mindig a déli oldalon leütik a földbe az ágast: egy lehántott kérgű, magas fát. Ez a szokás Ázsia nomád törzseinél ma is megvan és megvolt a régi magyaroknál is.

Kérdeztem Zuborgány gazdát, hogy mi ez?

- A cimerem, - felelt ő.

- De mire szolgál?

- Arra, hogy legyen.

- Hát miért állítja ide a cserény elé?

- Mert az apám is oda állította, meg a nagyapám is.

E pillanatban az ágas arra szolgált, hogy egy féltinó volt fölakasztva rá. A másik fele a cserény közepén, egy óriás bográcsban, pörköltté aprítva rotyogott a tűz fölött.

Negyvennyolc óra alatt még a kisbujtárok is viszik annyira, hogy minden marháról tudják, hogy melyik gazdáé. A laikusra nézve minden marhának egyforma pofája van, de a gulyás épp úgy meg tudja különböztetni őket, mint az emberi arcokat.

Mikor a marhák egy-két hét alatt ezen a részen lelegeltek mindent, a gulyások fölszedik a sátorfájukat és mennek odább. Az új tanyát is kut mellett ütik föl.

A számadó szombat este befogja pehelykönnyű kocsijába két pompás pusztai lovát és beszánguld Kecskemét városába. Másnap délre kihozza az egész hétre való eleséget, kenyeret, szalonnát, lebbencset, kását. Tejet adnak a számadó tehenei, húst a számadó tinói.

Maga a számadó a szakács. Bort nem ad a kosztosoknak. A bujtárok fizetése nagyon csekély. Egypár forint, egy pár csizma, suba, ruha, koszt. De ezek a nomádvérű legények bármi csekélységért szívesebben mennek ki a pusztára, semhogy bent maradjanak a tanyákon, földet művelni.

Pedig nehéz sor ez a foglalkozás, keserves élet, sok munka.

Önök talán azt hiszik, hogy a gulyás egész nap hever a fűvön és nézi a legelő jószágot.

Ezt is megteszi, de ritkán. Maga az itatás óriási munka. Ötször itatnak egy nap, minden itatásnál a négy kisbujtár ezer-ezerötszáz vödör, tehát egy nap körülbelül hat-hétezer vödör vizet huz föl a kutból.

Kora tavasztól majdnem decemberig kint laknak a pusztán, tehát nyolc-kilenc hónapig nincsenek földel alatt. A tavaszi, őszi hideg záporok, havas eső, fagyos szél, nyári zivatarok érik szabadon. Összes menedékük az, hogy a cserény különböző oldalaira feküsznek, a szerint, hogy honnan fúj a szél és merre ver az eső.

A cserény ajtaja mellett, kívül, van egy pad: ez a számadó éjjeli tanyája. Mert a csetrényben, a kerítésen belül, nem hál senki. Ott csak főznek. Az egyik sarok fölé van huzva egy kis földel. Ott tartja a számadó a féltettebb jószágait: a rovásos zacskót (ezek a nagyfontosságú számadások) a jelekkel telerótt pálcikákkal. (Mert a számadó nem tud írni s olyan hunszittya írásjeleket használ.) Azután ott van a szalonnás iszák (borjubőrből), mely hüsen tartja a szalonnát, a kulacs, mely hüvösen tartja a vizet, a tükör, a számadó ruhája s több efféle.

Aztán: a cserényből az asszonyok ki van tiltva. Kivétel a piros pünkösdi ünnep.

Pünkösdi ünnepén asszony, leány, gyerek, a pásztorok minden familiája kimegy a pusztára, a cserény közelében tanyát üt, sátrak alatt, cigány mellett elmulat egy hétig. Akkor az asszonyok bevonulnak a városba s a következő pünkösdig képpel se fordulnak a cserény felé.

... A szegény bujtárgyerek, ha a számadó éberségét ki tudja játszani, éjszakánként elvágat a szeretőjéhez, a ki mindenesetre a legközelebbi tanyán lakik.

Istenem, talán ezek a dolgok nem is érdekesek. Forduljunk a vendégek felé. Egymásután érkeznek más cserények számadói és öregbujtárjai. Jönnek Sikár, Sáfár, Kelemen Jakab gulyás-számadók és Nyerges csikósszámadó, mint a mai pusztai szoáré meghívott vendégei. Gyönyörű tagbaszakadt, ősmagyar alakok. Illedelmesen kezet fognak és várják a megszólítást. Közben teljesen besötétedett, a tele hold fölött, a csillagok fényesen ragyognak. A gulya magától letelepedett a cserény körül, oly szorosan, hogy nem lehetne semerre se elszökni. Ezerhatszáz marha szuszogását s a kérődzés csöndes ropogását halljuk. A jószág, bár fekszik, de nem alszik s némán bámul a cserény felé. A bujtárok csapra ütnek egy hordó bort, Zuborgányné és két kislánya (kiknek megengedtetett, hogy e rendkívüli alkalomra kijöjjenek a városból) a poharakat törölgetik, Zuborgány pedig bemegy a cserénybe, megkeverni a vacsorát. A megkeverés abból áll, hogy az óriás üstöt leveszi a tüzről s olyanokat lódit rajta, hogy az egész pörkölt önmaga körül megfordul. Kanállal a világért hozzá nem nyulna. Ezt csak a hortobágyi kollégák teszik s ettől - a kecskeméti pásztorok állítása szerint - megtörik a hus.

- Uraim, - kiált Zuborgány, - tálalunk, tessék helyet foglalni.

Tizenkét, hosszú szőrével kifelé fordított subát köralakban leraknak a földre, ezeken helyet foglalunk, a kör közepébe leteszik a bográcsot, mindenki szel egy darab kenyeret, előveszi bicskáját, s azzal bökdösi ki a hust. Mikor mi jól laktunk, akkor átengedték helyünket a Zuborgány gulyás-vendégeinek és bujtárjainak, aztán jöttek a kocsisaink és a klarinétos. Mert egy száz cigány is volt velünk. Szépen egy bográcsból megvacsoráltunk és egy hordóból oltottuk a szomjúságunkat.

Azt hihetné az ember, hogy ezalatt a roppant gulyára nem vigyázott senki. Dehogyan! Az inspekciós bujtár (a kit *lakosnak* hívnak) hosszú botjával folytonosan körül-körül járt, s a kutya is a gulya külső részén ügyeltek. A gulya közepén pedig sívított a klarinét, s megkezdődött a dalolás, mely messze elhangzott a pusztában.

Zuborgány két fiatal gyereket vezetett elő.

- Ezek a fiaim. Kisbujtár mind a kettő. Tehetség van bennük, de még gyöngék. A harmadik fiam Bécsben huszár.

Igy mutatta be a gyerekeit. Eltréfáltunk vele.

- Hát aztán mit csinál, ha ellopják egy tinóját? - kérdeztük.

- Lopunk helyette másikat.

- Hátha nem kerit helyette másikat?

- Megfizetem a gazdának. Az az igazságtalanság. Én csak ötven krajcárt kapok egy marháért egész esztendőre, aztán van ám itt száz-százharminc forintos barom, mely ha elvész, nekem az egész árát meg kell fizetni.

- Okos ember maga, Zuborgány bácsi, nem esik meg magán ez.

- Okos ember, okos ember... csak hogy ha az ember öregszik, az esze nem nől ám, csak a huncutsága.

Oly ügyes, talpraesett feleleteket adott az öreg, hogy elbámultunk rajta.

A dalolást Kelemen Jakab, a szomszédos cserény számadója kezdte, a többiek kontráztak. Eleinte igen istenes nótákat hallottunk, melyekben esőért könyörögtek, hogy a szegény baromnak legyen mit enni. Mikor belemelegedtek, kezdődtek a betyár-nóták, melyekben a

főszerepet a zombori tekintetes királyi törvényszék játszotta. Ugy látszik, régente az atyafiaknak sok bajuk lehetett a zombori törvényszékkel.

Oly kedves, oly megható volt ezeknek a pusztai embereknek egyhangu, egyszerű, cikornyátlan nótázása... A fiatal bujtárok már vadabban csinálták. A borital kicsit a fejükbe is szállt. Ingujjukat a vállukra tüzték, gatyájukat a csipőjükhöz gyűrték s a klarinét éles visítása mellett, hatalmas kurjongatások közt, dalolni, táncolni kezdtek. Két bujtár össze is tűzött. Egy pillanat és szilaj birokra keltek... de ekkor ott termett köztük Zuborgány, két hatalmas tenyerét a vállukra tette és lassu hangon így szólt:

- Csend! Odébb!

Vége volt a verekedésnek. A számadógulyás olyan ur a cserényben, mint a kapitány a hajóján. Óriási tekintély: törzsfőnök, pátriárka. Jaj annak, a ki nem fogad szót.

... El is felejtettem megmondani, hogy a vacsora miből állt még. Elibénk tettek egy sajtár tarhót (édes turó), melyet pléhkanalak segítségével fogyasztottunk el; a kecskeméti urak aztán pogácsával és fekete kávéval láttak el.

Ugy éjfél felé Zuborgány gazda fölnéz a holdra s odaszól a bujtároknak:

- Indulhattok.

A leglármásabb két legény azonnal kilép a mulató csoportból s elindul a legelésző lovakat elfogni. Két lovat megcsiptek, a cserény elé vezették, nyereg gyanánt rájuk vetették a bundát s fölugrottak. Mikor már a lovon ültek (és itt sokkal kevésbé ingadoztak, mint a szárazföldön), kibontották a hosszú karikást és szilaj száguldással belevágtak a heverésző gulyába. Rendkívül érdekes volt e másfélezer marhának a fölkkavarása. Iszonyu bögéssel ugrottak talpra, összeütödték, tülekedtek egymással, bömböltek, szökéltek, s köztük mint a szélvész száguldott lobogó ingbe-gatyába a két legény, kiabálva: *Hajrá, hajrá* és durrogatva a karikást.

Tíz perc múlva eltűnt előlünk a gulya, melyet így hajtottak az éjféli legelésre.

... Mikor mi elhagytuk a cserényt, már a hold letűnt és koromsötét volt a csillagos éjszaka. Két számadógulyás lóháton a kocsisor előtt foglalt helyet s nagy dalolás közt torony iránt megindult a bugaci pusztára, előttünk, hogy az utat mutassa. Sohse felejttem el ezt a vágatást az alaktalan sivatagon keresztül. Daloló vezetőink néha hátra kiáltottak: „Lassan! árok, jobbra bucka, balra bucka, gödör, part!” Ez mind a kocsisainknak szólt, a kik az utasítás szerint igazították a kocszi járását. Ezek a bagolyszemű emberek, azt hiszem, még a cirpelő tücsköt is meglátták a vak sötétségben.

- Megállj! - kiáltott a vezető, - ez a Takács kopolyája.

Megálltunk és láttuk, hogy az egyik gulyás leugrik a lóról, lehajlik a földre, aztán fölugrik a lóra és tovább nyargal előttünk. Kada pedig magyarázta:

- *Kopolya* anyit tesz, mint a pásztorok által a vizes laposokban hirtelen ásott kis kut. Takács egy gulyás volt, a kit ezen a helyen agyonütöttek, itt el is temettek, a fejéhez galagonya-bokrot ültettek. A galagonya-bokor alatt levő gödörben gyakran meggyülemlik a víz, azért a helyet elnevezték Takács kopolyájának. A számadó pedig azért szállt le a lóról, hogy egy galyat szakítson le a galagonyáról, régi pajtása fejfájáról.

Visszanéztem, de a magános pusztai sirt már nem láttam. Vezetőink már nem daloltak... mintha imádkoztak volna a szegény üdvösségéért.

VELENCÉTŐL - VELENCÉIG.

Van nekünk egy hallgató barátunk, a kiért örök kár, hogy fecsegőnek nem született. Mert igen okos ember, középiskolai tanár, a Petőfi-társaság tagja, éles boncoló képességű és finom ízlésű könyvkritikus és esztétikus. De társaságban néma. Krisztus után az 1882-ik évben a Kammonban csak egyetlen szót szolt, azt, hogy *csámpás*, ezt is egy ballerinára mondta, a kinek véletlenül - egészen korrekt lábai vannak.

Ilyen egy barátunk van „nekünk”. E „nekünk” alatt egy nagyobbára zurnalisztákból álló kompánia értendő, mely az esti s éjjeli órákban a Kammonban szokott tanyázni.

E társaságban szokott hallgatni, s egy feltűnő vastagságu csibukot szopogatni a mi barátunk.

Ezelőtt két nappal izgatottan jön a kávéházba, csibukra gyujt, s beszélni kezd. Közámulat. Ő beszélt, - én pedig írok.

Derék barátunk (nevezzük őt Ferencnek) vagy két hete a lagunák városába, Velencébe utazott, váltván Budán egy kellő számú szelvényekkel ellátott körutazási jegyet.

Hogy jól mulatott, az természetes, hogy minden pénzét elköltötte, az is természetes; ez utóbbit egy régi hagyományhoz való ragaszkodás is elősegítette. Ez a hagyomány akképp szól, hogyha valaki (magyar) Velencéből jön haza s Budára ér, nem szabad többnek lennie a zsebében egyetlen osztrák-magyar értékű forintnál. Ebből negyven krajcár az omnibusz, egészen a Magyar Királyig, innen haza egy hordár harminc krajcár. Marad még előre nem látott eseményekre (pl. ha az ember betör valami ablakot) harminc krajcár.

Ferenc barátunk tehát vigan érkezett hazafelé utaztában Székesfehérvárra. Itt még bekebelezett egy pár tormásvirslit, egy pohár sört, s szivarra gyujtva (zsebében az utolsó mohikánnal), vidáman robogott ős Buda felé.

Egyszerre csak fölszakitják az ajtót. A vonat új konduktora bedugja a fejét. „Kérem a jegyet!” Mindenki odanyujtja, Ferenc ur is előszedi a könyvecskét, melyben az utolsó kupon lézengett.

A konduktor, a ki élete háromnegyed részét Székesfehérvár és Buda vegyes vonatain töltötte, megnézi előlről, megnézi hátulról a könyvet, aztán lesujtó hidegséggel azt mondja:

- Ez a jegy nem érvényes.

- Kérem, ezt én harminc forintért vettem, Budától Velencéig és vissza, a többi szelvényt már kitepték belőle, ez az utolsó. Tépje ki és távozzék.

- Az ur megfizeti a vitelbért Fehérvártól Budáig, s azonfölül jelentékeny pénzbüntetést szur le. (Nagyot dobbant az egy forint a zsebben.)

- Én nem fizetek; - kiáltá kétségbeesetten Ferenc ur. („Hogy a mennyköbe is fizethetnék” - gondolá).

- Akkor hát ki tetszik szállni!

Ezzel az ajtó becsapódott. Az utasok összesugtak. Lám, egy ur, a ki bliccelni akar, nem szégyenli magát, pedig olyan tisztességes külseje van.

- Velence, két perc! - ordítja egy hang, mely Ferenc ur előtt nem volt ismeretlen.

Az ajtó kinyílik, s a fentebbi konduktor újra invitálja barátunkat kifelé.

- Nem megyek! - volt a válasz.

No jó! Zordon mögötte föltünik két vasuti bakter, felgyürt ingujjakkal. Ferenc ur nem Herkules, sőt ellenkezőleg; a konduktor maga is könnyen elbánhatott volna vele, hát még egy konduktor és két bakter. Fogja a pakktáskát és kiszáll. Minden kupéból kíváncsi fejek néznek ki. Nini, elfogtak valami sikkasztót! Nem a, egy antiszemita izgató lesz, a ki léprekerült. De hol maradnak a zsandárok? A két bakter visszagyüri rendes állapotába az ingujját, s tovább halad. A konduktor a lépcsőre ugrik, s kiált: „Kész!” (Ugy látszik, a velencei állomás csak ilyen esetekre van berendezve.) A vonat füttyül, s elrobog. A pályaudvaron ketten maradnak: a pakktáska és Ferenc ur. Az utóbbi hosszan elmereng a távozó vonat után, s mikor visszafordul, egy urat pillant meg, ki őt fixirozza.

- Uram, mi lesz énvelem? - fordul hozzá.

- Hát biz azt én nem tudom!

- Ön az állomásfőnök?

- Nem! a helyettesel!

- Hát ő hol van?

- Valami mulatságon, bent a faluban.

- Nézze, itt a körutazási jegyem, az utolsó kupon van csak benne, hát miért nem érvényes ez Budáig?

- Azt én nem tudom. Ilyen jegyet még ez az állomás nem látott.

Ebbe a Velencébe nem szoktak körutazni.

- Hát mi lesz velem?

- Majd elválík. Mindenesetre megfizeti a vitelbért Fehérvártól Budáig.

- De hisz nekem összesen csak egy forintom van.

- Azt mindenki mondhatja.

Akközben öreg este lett. Egy bizonyosnak látszott Ferenc barátunk előtt, hogy az éjszakát ott kell valahol töltenie.

- Uram, legyen segítségemre bajomban!

- Kérem.

- Itt van az aranyórám, testvérek közt is megér hetven forintot, itt hagyom zálogba, adjon rá két pengőt, különben kénytelen leszek az éjszakát valami marha-vaggonban tölteni.

- Marha-vaggonnal nem szolgálhatok, hanem itt van a két forint.

Ezzel fogta az aranyórát s elcsukta a vasuti pénztárba.

- Most pedig legyen szives utbaigazitani, merre találok falut.

- Balra az ut Velencébe vezet, mely igen közel van. Jobbra Nyékre jut, ez a falu jóval messzebb esik.

- Igen le vagyok kötelezve. - Ezzel Ferenc és pakktáskája megindultak, neki egy ismeretlen és sötét világnak. Persze, hogy a jobbik utra tévedt (ez a pecek napja) s huzamosabb gyalogolás után végre - kutyaugatást hallott.

- No, itt a falu. - Tapogatózva haladt előre, nehogy fölbukjék valami parasztházba, végre kapuféle akadt a kezébe s éppen nyitni akarja, mikor három ordas komondor, idegen szagot érezvén, veszett csaholással a kapunak rohant.

Hogy iramodott a sötétben az ut közepe felé! Ott megáll, s hallgatózik; a világ mind a négy tája felől kutyaugatás hallatszott. Az ebhad föl volt riasztva. Hová hajtsa le most árva fejét? Megindult a falun végig. A kutyák visszautasítottak minden próbált közeledést. Már körülbelül a falu végén járhatott, s az ugatás zöme mögüle hangzott, mikor egy fa mögül előlép valaki, s rettentő nagyot ordítván, kijelenti, hogy tizet ütött az óra (hol? a vasuti pénztárban?) és dicsértessék a Jézus Krisztus!

Hála Isten! csak a bakter. De fene jó tüdeje van.

- Atyafi, micsoda világrészben vagyunk? - kérdi.

- Ki vagy? - dörgi a kétlábu óra és egy hosszú botot szegez a kérdező felé.

- Azt kérdem, hogy *hány óra?*

- Hát nem hallotta az ur?

- Micsoda város ez?

- Nem város ez kérem, hanem csak Nyék, afféle falu.

- Tülem akár Páris is lehet, mert én nem láttam belüle semmit. Vezessen engem a nagyvendéglőbe.

- Már mint a zsidóhoz?

- Nem bánom én, ha keresztény is.

Ferenc ur és a bakter megindultak a sötét éjszakában. Ferenc ur megfogta a hosszú botot s a jótorku atyafi elől ballagott. Ez igen jó volt, kutyák és árkok mián! Végre megállnak egy ház előtt s a bakter megdöngeti a kaput.

- Hé, vendéget hoztam, nyissák ki az ajtót.

A tornácon nagyot káromkodott valaki.

- Majd mi minden bitangot bebocsátunk. A tisztességes ember ilyenkor odahaza van.

(„Mikor leszek én még otthon!” - sóhajtá Ferenc ur).

- Majd elvezetem én az urat a zsidóházhoz! - vigasztalá a bakter.

A főnebbi módon tovább bandukoltak. Végre egy másik ház előtt, a falu tulsó végén megálltak. Az ajtó nyitva volt, bementek. A bakter szétvert vagy négy kutyát, a nagy háborura kijött egy borzas zsidó, a „zsindelyes”.

- Zsindelyes ur, adjon nekem valami harapni valót, egy ital bort, meg egy szobát.

Kapott kenyeret, mely nem volt „harapnivaló”, de a bor annál rosszabb vala, ellenben a szoba állott egy a padláson kiterített bundából.

- Aztán holnap keltsen fel hajnali 4 órakor, mert tovább akarok utazni.

- Meglesz!

Másnap pontosan fölmászik a padlásra a zsidóház, s fölkelti Ferencet.

- Hány óra?

- Lehet úgy *fél*tíz.

- Boldogtalan hazafi. Azóta elment már vagy három vonat. Hát nincs magának órája?

- Kérem, kérem, két forint ötven krajcárért vettem a fehérvári vásáron, de már két esztendeje áll.

- Micsoda vonat megy erre legközelebb?

- Délután kettőkor a gyorsvonat; *de ez nem áll meg Velencénél.*

- Huj, huj!

Ferenc ur összeszedi esernyőjét, pakktáskáját, s a nélkül, hogy Nyéknek nagyobb figyelmet szentelne, a poros országuton megindul Velence felé.

Az állomásfőnök már megérkezett a mulatságból s gondterhes homlokkal járkált a perronon.

- Uram, - állit be Ferenc, - mi lesz velem?

- Hát mit tudom én?

- Kérem, én Ferenc vagyok, a körutazó.

- Ahán, ön az?

- Nos, mi lesz velem?

- Azt már nem tudom.

- Csak nem telepedhetem meg ebben a fészekben.

- Még nem tudom, de fogom tudni; most gondolkozom rajta.

Ezzel a főnök föl s alá járt, s gondolkodott.

- Gondolkozzunk együtt, - kiáltá Ferenc, s ő is járkálni kezdett.

Egyszerre a főnök homlokára üt.

- Megvan! Az ön aranyóráját beletesszük a pakktáskába, ön egy jegyet kap innen Budára, hazaszállíttatjuk a táskáját, s ön otthon kiváltja azt, fizetvén a menetjegyet Fehérvártól, s a kellő büntetéspénzt.

- Fizetek mindent, csak vigyenek innen.

Nemsokára jött lassan köhögve egy vegyesvonat. Megfogták, s Ferenc urat föltették rá. Egy és félórát állt ott a jámbor vonat; tán abban a hitben volt, hogy az olasz Velencénél áll; végre a mozdonyvezető meghallotta, hogy Martonvásáron friss sört csapoltak. Ő akkor nem marad tovább az istennek se. Megindultak s későn este szerencsésen Budára értek.

Ferenc barátunk másnap kiváltotta a podgyászát; de intézett egy dörgedelmes beadványt a vasutigazgatósághoz, mely bizonyára visszatéríti neki az összeget s összes állomásaihoz küld egy-egy körutazási jegyet, mert akadhat még állomás, a hol nem hisznek az ilyen furcsaságban.

KÜLFÖLDÖN

UTAZÁS ÉSZAK FELÉ.

Az irgalmasság testi és lelki cselekedetei közt nem tanultuk a katekizmusban azt, hogy „szegényeknek templomot építeni”, de a templomépítés implicité bizonyosan ott van a föl-sorolt nemes cselekedetek közt. Ezuttal azért hagytam oda Budapestet, hogy e nemes cselekedeteknek közvetítője legyek. A bukovinai magyarok közé megyek, rendbe hozni a templom-és iskolaépítés ügyét Istensegítsen. E pillanatban ugyan messzebb vagyok tőlük, mint mielőtt Pestről elindultam, Galicia és Bukovina egész hosszában köztünk fekszik, de ha egyszer Gácsországba muszáj az embernek betenni a lábát, akkor már kerüljön egyet, s tekintse meg Krakót, hogy in natura is olyan-e, mint a hogy a *Krakói barátok*-ban és a *Koldusdiák*-ban föstötték a Nemzeti és Népszínház... Esős, hűvös áprilisi reggelen hagytam oda Budapestet; a fővárosnak mogorva arcát vittem el magammal a mogorva észak felé.

Mindenki boszus, sáros és álmos volt, az emberek unottan vonszolták magukat az utcán s haragosan tekintettek a vaspálya felé gördülő utazóra. Én ugyan nem haragudtam senkire, csak a vonatra: kegyetlenül korán indult, 7 órakor pont; 8 órakor már Visegráddal szemben nyargaltunk, s ki tudja hol nyargalna velem az osztrák-magyar közös futárvonat, ha Galánthánál el nem pártoltam volna tőle, célom lévén egyelőre, a Vág völgyön végig menve, Zsolna. A Vág völgyet nem találtam olyan szépnek igazában, mint a milyen szépnek Jókai fantáziájából ismertem. A páratlan fantáziájú Jókai, nem emlékszem már melyik regényében, fölülmulta magát a természetet. A romantikusan ecsetelt természeti gyönyörűségek helyett találtam egy igen szép vidéket, mely kellemesen szórakoztatta a szemet. Az igaz, hogy szakadatlan sűrű zápor fátyola akadályozta meg a szemet abban, hogy messze mérföldekre elsuhanjon; az is igaz, hogy fogvacogtató hideg idő volt s a kupéba besettenkedő szél ellen alig-alig lehetett eléggé védekezni, lévén az előkészületek tavaszi utazásra megtéve. Ezenkívül köd és vízpára szállt föl a völgyekből s megülte piszkos szürke hadával a hegycsúcsokat, a tekintetet földszintes kalandozásra kényszerítvén. Így az idő kedvet és kilátást egyaránt elrabolt s az ut mérsékelt élvezetet nyújtott. Ezért azonban a hiba nagyrészt nem a Vág völgyben van, hanem a körülményekben és bennem.

Mennyire irigyeltem Jókai fantáziáját, hogy ha már nem látok, legalább el tudjam képzelni, a mit láthatnék. A barna mohu várromokat, a borusan alátekintő hajdani magyar sasfészeket; néha megpillantottam egyet, a mint közvetlen mellette elrobogtunk. A trencsényi vár olyan közel van a vasúthoz, hogy a mozdony fölcsapó füstje a falak tátongó boltozatai közt enyész el, s ez üregek verik vissza dübörgő zakatolását. E vár, melyben Csák Máté dacolt királyával, most egy nagyszájú Uchatiusnak két órai erős munkájába kerülne; az igaz, hogy a virtustól duzzadó Csák, most élvén, egyáltalán nem dacolna senkivel, hanem főispán lenne, s elcsapná a megye ellenzéki tisztviselőit... A megáradt Vágon sebesen mentek lefelé a tutajok, s a vékonyan ruházott és e tekintetben inkább csak az ég madarainak gondviselőjére bízott tót atyafiak dideregve dirigálták a kanyarulatokon keresztül a primitív alkotványt.

Egy-egy széltől védett helyen le is szálltak a szellős tutajról s nagy tüzet raktak maguknak, hogy egy kicsit fölmelegedjenek. Az utánuk jövők is mind odatelepedtek s lassankint 10-12 tutaj hevert a kikötőben és 20-24 tót a parton. Nekem úgy tetszett, mintha büszkén tekintettek volna föl a mi lármás vonatunkra.

Ők, mint hajósai egy évszázadok óta használatos járműnek, melyet se gőz, se elektrom nem törölt el s nem fog eltörölni soha. Pedig a tutaj föltalálása óta nem változott, nem tökéletesedett semmit, nem haladt a korrallal s mégis bizonyos vidékeken milyen fontos szerepet játszik a járművek közt. S meglehet, hogy már nem vasuton, hanem repülőgépen fogunk járni, s a tót még akkor is buta lassúsággal tutajon fog fát szállítani s az egyedüli változás az lesz,

hogy most elől működik két tót, hátul meg egy, akkor meg tán hátul nyomja, az evezőt kettő, elől meg csak egy. Mert minden teljes tutaj három elemből áll: tutaj, tót, evező; s ebből a háromból lehet csak (változások esetén) a kombinációkat készíteni... Hidegnek, esőnek és minden egyébnek ellenére, sietve leeresztettem az ablakot, mikor a fenyves régiókba érkezünk, hadd tóduljon be az üdítő, balzsamos illat!

Hosszu tél után újra zöld erdő. Épp olyan jól esik a szemnek, mint a levegő a tüdőnek. Minden egyéb kopár még, szürke vagy vörösesbarna. Lejebb, az alsóbb megyékben, szerényen zöldel az őszi vetés (a tavaszt most vetik, de sok helyen még most se), de itt semmi, semmi, a mi a tavaszt hirdetné. S az enyészet közepett ez a friss zöld fenyveserdő úgy üditi a tikkadt szemet. Hát még mikor az eső elállt, a köd följebb szakadt s kitetszett a hegycsúcsokon a hó. Az éles zöld és a vakító fehér cikáztak össze előttem, a mint a vonat ragadott magával. Azt hittem, kápráznak a szemeim. A hosszú téli szakon át befagyott lelkem engedni kezdett; a nyomás, mely keblemen feküdt, könnyebbenedett. Ilyen hangulatban érkeztem Zsolnára, a protestánsok végső menedékhelyére a XVI-ik század végén. A felhők oszladozni kezdettek, s mikor a termékeny Kisutca-völgybe befordultunk, kisütött a nap, de nagyon bágyadtan, nyilván, mert belefáradt a küzdelembe, melyet egész nap a felhőkkel folytatott. A fáradt győztes nemsokára búcsút vert tőlünk s végképp elnyugodott; még a budatini romok közt szaladgáltak egy kissé sugarai s beragyogták a honvédkaszárnyául szolgáló kastélyt. Csáca az utolsó magyar állomás, utána a jablonkai szoroson át (hol egykor Hurbán bejött cseh hordáival, a tótokat fölbujtogatni) átmentünk Sziléziába. Egyszerre fekete világba értünk. Teschenben már két tucat gyár ontotta a fekete füstöt, még odább a dombraui és karvini kőszénbányatelepeken és szénégetőkön turtuk át magunkat. A levegő nehéz, tele füsttel és kőszénatomokkal, s három mérföldnyi területben minden ember, a ki ott lakik, piszkos. A Beszkidek pompás levegője után nem valami kellemes a tüdőnek. Nemsokára Oderbergbe értünk, mely mint határállomás és különböző vasutak csomópontja tele volt oroszokkal, poroszokkal, osztrákokkal és magyarokkal, a kiket (egyen lévén) szerénységem tilt megnevezni.

*

Még Budapesten betettek hozzám utitársul egy már nem fiatal asszonyt, kinek férjét Jakabnak hívják s üzlete van a Terézvárosban (bővebb fölvilágosítások a házmesternél). Jakab Trencsénbe utaztatta a feleségét s a rákos-palotai omnibuszvonatra akart neki jegyet váltani. E közben majd lekéstek a vonatról úgy, hogy az asszony, nagy batyuval s egy ölbeli fiúcskával, jegy nélkül volt kénytelen a futárvonatra fől szállni. Jakab az utolsó pillanatig lármázott, hogy nyissanak a feleségének egy III-ik osztályu kocsit s csalásnak nevezte, hogy a futárvonaton nincs harmadik osztály. Az asszony néma volt s pillantásait a lármás Jakab és a csöndes gyermek közt osztotta meg. Csöngettek, elindultunk. „Irrj!” kiáltá ki átható hangon az asszony. Azt láttam, hogy Jakab erőszakos ur; az asszony szenvedőnek látszott: szemei mélyen bent ültek s mintha örökösen könny rezgett volna bennök, bőre sárgás, termete kicsi, meggörbült, vézna, kezei soványak. A fiut ölébe ültette s olyan szomorúan nézett ki az ablakon, mintha holt fiut tartogatott volna térdein. A fiúcskát eleinte szórakoztatta a dübörgés, rázás, azután leszállt s hozzám jött. Először elvitte Baedekeremet, azután az „Utmutató”-t. A Baedeker képei szórakoztatták, az utmutató ilyenek hijján nem tetszett neki, miért is ripsz-rapsz, tíz lapot kitépett. Az anya bocsánatot kért, én megbocsátottam, de elvettem a könyvet, a fiúcska bömbölt. Kivettem a zsebemből egy 15 krajcáros kékkötésű francia könyvet (Rousseau vallomásai) s odaadtam a legénynek, a ki tíz perc alatt a genfi filozóffal is jóllakott s újabb zsákmányt kért.

- Nekem nincs több. Máskor vigyen utra magával egy egész könyvtárt, jó asszony.
- Nem rossz gyerek a Móricka, de szeszélyes, - felelt az asszony.

- Azt látom; de ha ez szeszély, akkor inkább legyen rossz; az tán jobb.

A fiu hangos tudógyakorlatát egy időre sikerült egy vizes zsömlyével elnyomni. Majszolt rajta vagy egy fertály óráig, a maradékot hozzám vágta a kis szeszélyes, s rám nevetett. Szerettem volna egy barackot roppantani a fejére, de mégis visszanevettem, hát ha így csöndesen marad. Ő a zsömlyét követelte vissza. Odaadtam neki, ő megint visszadobta, egyenesen a képembe. Tehát lapdázni akar az ifiur! S az anyja olyan édes mosolylyal nézett rám, mintha mondaná: „Ugy-e, be ennivaló kis kedves”. Ugy tűntem föl előtte, mint a kinek kutya kötelessége a kis kedvest mulattatni. Hohó, nem vagyok én instruktor; fogtam a zsömlyét, s föltettem a stelá-zsira. Persze, hogy Móricka viharos bömböléssel fogadta merényletemet. Adtam neki egy fényes krajcárt, a mi gyermekemlékezet óta meg szokta puhítani az ifju sziveket. Tetszett neki, de még egyet kért. Adtam neki egy nem fényeset. Harmadikat is kért. Nem vagyok pazar, s tagadólag intettem. Ádáz bömbölési roham.

- Ugyan verje meg azt a kölyköt, - szoltam végre türelmetlenül az asszonyra.

- Van órája uraságodnak? Attól majd elnémul.

Előhúztam az órát s a füléhez nyomtam. Elhallgatott s élvezte a ketyegést. Csakhamar azonban egészen kezébe akarta kaparintani. Hohó, ezzel nem labdázunk atyafi. Zsebre dugtam. Pokoli sirás.

- Hallgass! mert a bácsi megesz, - fenyté az anyja.

Nagyot toppantottam s akkorát mordultam, mint az állatkerti medve. A gyerek megszeppent s anyjához huzódott. Az igazat megvallva, szívesen megettem volna biz én Mórict, csak valamivel tisztább lett volna; de boszút állni s a gyomromat elrontani: erre nem vállalkozhattam.

És ez így ment déli 12 óráig, Trencsénig. Az asszony folyton velem ijesztgette a gyereket, én meg morogtam és topogtam, mint egy megbolondult medve. Medveségem jutalma Móríc hallgatása lett. Egyszer aztán szundikálni kezdtem. Az élelmes Móríc ezt azonnal kiaknázta, s nyekeregni kezdett. Rögtön talpon termettem s a már ismert mód szerint elhallgattattam. Iszonyu guny a sorstól, hogy Móríc Trencsén előtt egy fertály órával merült csak mély álomba, a mikor is nekem roppant kedvem támadt bömbölni. De nem tettem. Ne mondja az asszony, hogy én is... izé... szeszélyes vagyok.

Az asszony elmondta (ugy Nagy-Maros körül), hogy miért utazik ő el Budapestről, bár én nem kérdeztem. Azt mondá, hogy a házban, a hol laknak, kiütött a himlő s azért ő a gyerekekkel szüleikhez Trencsénbe utazik. Bámulattal tekintettem e szegény, ócska ruhába öltözött zsidóasszonyra, a ki gyermeke egészségeért olyan költséges utat tesz... S kifelé fordítottam a fejemet. Rét mellett robogott a vonat; egy természetes parasztasszony után futott két kis parasztleány, mezitláb; a hideg eső verte kékre fagyott lábukat s ők szánalmasan összefázva, minden kendő nélkül baktattak az anyjuk után... Szegény kicsikék, ezek aligha fognak egykor katonákat szülni a magyar hazának...

*

Krakó hetven templomában harangozták a nyolc órát, mikor megérkeztem; ez szolt a cibileknek! utána a város tiz helyén trombitálták el a takarodót tizenkétezer katonának.

BARANGOLÁS KRAKKÓBAN.

Üdvözöllek Krokusz herceg ősi városa, üdvözlöm ezerkétszáz éves arcodat, szabad lengyel-ségedet, mely emelt fővel innen küldi szét mindenfelé, a merre csak lengyelek laknak, a biztató régi dalt: „Nincs még veszve Lengyelország”. Itt ver a szíve a lengyelségnek, melynek kiterjedt testét két nagyhatalom nyomja. Véres története minden korszakának dicsőségéből őriz itt egy sugárt és sóvárogva lesi, mikor fűzheti uj dicsőség sugarait a réginek ragyogásához. Itt nyílt homlokkal, bátran vallhatja magát bárki is lengyel hazafinak, nem kergetik ki, mint Pozenben, s nem küldik Szibériába, mint Orosz-Lengyelországban; az osztrák lengyelek ápolói és munkásai Nagy-Lengyelország eszméjének, s Krakkó a tüzhely, hol az eszme forr és buzog. Krakkó a nemzeti főváros, olyan mint az oroszoknak Moszkva. A lengyel típus is itt a legtisztább. Nemes és rokonszenves; de minden lengyelnek az arcán van valami fájdalmas vonás, mintha mindegyik sirni szeretne. Pedig különben élénk a temperamentumuk. Gyorsan és hevesen beszélnek; mintegy tüntetnek nemzetiségükkal s nyelvüket lázasan igyekeznek minden kicsiségben érvényre emelni. Minél jobban nyomják őket a külföldön, annál nagyobb sovínisták itthon.

Krakkó egy tűzgyökeres lengyel város. Három nap alatt alig hallottam lengyelnél egyéb szót; a német nyelvvel nem boldogul az ember. A ki tud, az sem beszél szívesen, kivált mióta az az elv uralkodik, hogy azt a nyelvet, melyet Bismarck beszél, beszélni nem, csak megvetni lehet. De német megszólításom dacára igen barátságosan fogadtak s a mennyire lehetett, fölvilágosítást nyújtottak, ha azon kezdtem: „Kérem, én budapesti vagyok.” Ohó, „vengerszki” (magyar), az már más. Bocsássuk meg neki, mert tudja ugyan, hogy mit cselekszik, de nem cselekedhetik másképp. A magyart nemcsak szeretik, de irigylük is. Egy pár ember azt kérdezte tőlem, hogy mit csinál „Tisa”, a mi magyarra fordítva, az otthonvaló miniszterelnököt jelenti. Persze azt feleltem, hogy köszöni, jól érzi magát s reményelem, hogy a félhivatalos lapok nem fogják megcáfolni nyilatkozatomat.

*

Krakkó nem nagy város, összesen valami 55.000 lakosa van s ezek nagy része a belvárosban lakik, a mely régi templomaival, tornyaival, bástyamaradványaival kellemes történeti hangulatot kelt a látogatóban. Órákon át el lehet kóborolni a városban s folyton új meg új benyomások kavarnak át lelkén. A belvárost kerítő bástya és sáncok helyén most köröskörül sétatér vonul, melyre azonban a belváros házai nagyobbbrészt tűzfalaikkal tekintenek, úgy, hogy e városrésznek még most is erőd jellege van. Ha a kivezető utcák elé mindenütt egy sáncot hánynak, pár ásitó ágyuval: kész a vár, mely középpontját képezi annak a nagy kiterjedésű erődítési rendszernek, mely 15-20 évi folytonos munka eredményeként Krakkót második Komárommá tette. A mérnökkari csapatok még most is szakadatlanul dolgoznak az erődítéseken, melyek köröskörül mérföldekre behálózzák Krakkó környékét s majdnem az orosz határig terjednek. Az ember benne jár-kelel s fogalma sincs róla, hogy egy bevehetetlen vár falai közt időz. Egy ártatlan dombon csillag- vagy kör alakú sáncokat nézeget s nem is sejti, hogy ez az erődítési rendszerben egy nagyfontosságú pont, ha magában véve igen jelentéktelen is. A garnizonban legrosszabb dolguk is van a mérnökkari tiszteknek, a kik egész héten kint dolgoznak csapataikkal a messze határban, s csak szombaton este jönnek be Krakkóba. A város maga olyan, mintha ostromállapotban volna. Szakadatlanul vonulnak ki s be hangos dob- és trombitaszóval gyalog- és lovascapatok; majd néhány üteg ágyu dübörög végig a szűk utcákon. Ha katonák nem vonulnak, akkor meg a tiszték lármája az uralkodó az utcák zajában: kardcsörgés, sarkantyupöngés, döngő, erős léptek és a „csau”. Ordonáncok szaladgálnak mindenfelé, minden negyedik-ötödik ház előtt szuronyos őr, s a vártás katonák

sütkéreznek, mert ott vagy főtiszt lakik, vagy Festungscommando, Artillerie-Depôt, Jäger-Magazin stb. van. A városban elszórtan egy csomó kaszárnya van, s ha végigtekintünk az utcákon, úgy tetszik, mintha több volna a katona, mint a civil. A város katonai jellegét az is elősegíti, hogy a fővártáról minden órát messze hallhatólag kitrombitálnak. A fővárta az ugynevezett ringen van. Ez a ring egy óriási piac, közepén Nagy Kázmér által épített hatalmas bazár-épülettel. A belvárosnak minden utcája erre a piacra vezet s azért ott könnyű az eligazodás. Itt s ennek folytatásaképpen a „grodzka-ulicán” (vár-utca) tartja a város elegáns világa az esti korzót. Köröskörül templomok és szép épületek.

Furesán könyököl ki a piacra a nyolcszázötven esztendős Mária-templom, melynek egyik tornya valódi művészi remek gót stilben. E hetvenhárom méter magas torony falában száz meg száz lyuk van, itt laknak a város galambjai. Reggelenként a templom sekrestyése egy félmérő gabonát hint nekik s így ők table d'hôte-ot esznek; de ebéd- és vacsorára már szétoszolnak a városban. A föltekintő szemnek úgy tetszik sokszor, mintha az egész torony el akarna repülni, a mint százai a galambszárnyaknak verdesik oldalát. S az embertömeg figyelmetlenül gomolyog arra s félrelöki az idegent, a ki a századok viharait átélte vén toronyra kapaszkodó ifju galambokat nézegeti. Az a kis lengyel gyerek, ki egy kis kétkerekű taligát tol, melyen csapra vert hordó áll, már tizedszer kiáltja a fülembe: „Woda sodowa” (szódavíz), de mikor látja, hogy nem veszem észre, hamar egy kis széket tol alá, gyorsan hadar valamit, talán azt, hogy ülve nem fáradok el annyira a nézésbe, s mikor már ültem, akkor barátságosan sanditva megint odasugja „Woda sodowa”. Megháláltam a széket két pohár szódavízzel s a mint kifizettem, rögtön, ott termelt egy hosszú kaftános zsidó, a ki elvette tőle a pénzt. A fiu tehát csak „kolportőr”, nem önálló üzletember.

*

Ha az ember csak rövid időt tölthet utazása közben egyes pontokon, okosan teszi, ha nem boszátkozik a megtekintésben egészen az aprólékos részletekig, hanem csak nagy benyomásokat keres. Ha mindent akar látni, konfuzió lesz a vége. Semmiről sem lesz tiszta fogalma. Így én Krakkó művészi és történeti kincseinek csak futólagos szemlét szenteltem s a mit tágra nyílt szemmel, kitárt lélekkel néztem, az a lengyel élet volt, a mint az az utcákon és a kocsmákban hemzsegett. Tudtam, hogy, ha rövid itt-tartózkodásom minden percét e mellőzött kincseknek szentelem is, mégis csak nagyon felületesen ismerkedem meg velök s azért lellem fogékonyságait nem vesztegettem rájuk, hanem fõntartottam az élő s körülöttem hömpölygő, belém ütköző dolgok szemléletére. Ha ugyan képes lehettem erre! Mert a holt emlékek, melyek aranyos templomboltozat alatt ragyognak, vagy kriptáknak sötétjében rejlenek, vagy képtárakban várják a szemet, mindezek száz meg száz történelmi emléket ébresztenek a látogatóban s az érző, lelkes embert, a kiben kegyelet lakik, a magyart, a ki hazája történetének összefonódását a lengyel hazáéval jól ismeri, hevesen ostromolják. Megelevenednek a kripták alakjai, kikelnek a sűrű homályból és suttognak neked a hajdani fényes életről, mikor még nem osztrák trombitászó zengett végig a Wawelről a megbénult lengyel haza halmain, hanem hódító lengyel királyok csatakürtje hívta össze vitézeit a nagy lengyel birodalomnak. A Wawel! egykor a lengyel királyok palotája nézett onnan alá, a lábainál összefolyó Visztulába és Rudavába. Most kaszárnya van ott, hol buta rekrutákat oktatnak a járásra, s káplárok káromkodnak kegyetlenül, ha ügyetlenül lép a szegény fiu. Fallal, sáncokkal, árkokkal ellátott valóságos vár emelkedik a Wawelen, mely egész Krakkót dominálja. Ez a citadellája az erődítési rendszernek. De ha a muszka már idáig eljutott, akkor Krakkó elesett. Ez a citadella nem is annyira a muszkát, mint inkább Krakkót fenyegeti, bár a lengyelek igen jó osztrák alattvalók... És a káplárok rekedt kiabálását folyton hallva, belépünk az exercierplatz és kaszárnya tőszomszédságaiban levő gyönyörű gótstilű vártemplomba, mely állítólag 1081-ben épült. A kaszárnyai zajjal olvad itt össze az egyházi zsolozsma. Valami husz oltár vonul

köröskörül. Tizenhat fülkéje, mondhatnám kápolnája van a templomnak, hol lengyel uralkodók vagy a közéletben kitűnő férfiak márvány siremlékei állanak. Legnagyobb a Jagelló-ház kápolnája, tetőtől-talpig arannyal borítva. A templom közepét szent Szaniszló kápolnája foglalja el. Ez 1079-ben halt vértanuhalált s hamvai a kápolna közepén egy ezüst vödörben vannak, melyet négy ezüst angyal emel. E kápolnában szüntelenül tisztelik a vértanút: reggel hattól délig egymásután miséznek a papok s délután folyton van bent egy pap, a ki földre borulva, zsolozsmákat zeng. Eszembe jutott diákkorom, a mikor, hejh, én is milyen buzgó énekes voltam a pesti piaristáknál, mikor minden nap isteni tiszteletre vonultunk a kis kápolnába. Egy márványpadba ültem (a Zaleski-család padjába) s elfogódással hallgattam a pap melodiózus énekét. Egyszerre csak valaki megérinti vállamat s egy hosszú, kék ingbe öltözött fiatal embert látok magam előtt. A földre mutat s azt mondja „kriptya.” Helyes, menjünk a kriptába. Egy társával fölfeszített egy kőköcsöt, fáklyát gyújtott s miután még egy öreg lengyel zsidó szegődött hozzánk, lementünk a dohos szagu fekete ürbe.

Bizony a gyöngé világitásnál nem sokat láttam. A vezető rossz németséggel magyarázatokat is nyújtott; fekete, fehér, vörös márvány, kő- vagy érckoporsóban nyugodtak ott azok, a kik örökké fognak élni e szerencsétlen nemzet emlékében. Kriptába kell járnia a lengyelnek, ha lelkesedni akar, fönt a föld színén, csak szomorú dolgokat adatott látnia. Ott nyugszik a vártemplom: kriptájában Szobieszki, Báthory István (a kiről vezetőnk kegyes volt megjegyezni, hogy „ungar”), Ponyatovszki s száz meg száz koszorúval elhalmozott Kosciuszko. Egész labirintot jártunk össze s nagy könnyebbségemre szolgált, mikor valahára újra fönt voltunk az ezüستől, aranytól ragyogó templomban, hol Thorwaldsennek két szobrát tekintettem még meg s azzal lesiettem a Wawelről.

Napokat eltölthet az ember Krakóban templomjárással, egyikből ki, a másikba be, s mindenütt találhat valamit, a mi bővebb megfigyelésre érdemes. Én, mint a templomokban igen szegény Budapest lakója, speciálisan sajnáltam is, hogy nem volt időm a templomok tanulmányozására... A levegő folyton cseng-bong; vagy ütnek a toronyórák, vagy misére, vagy halottnak harangoznak, vagy a rendes harangozásokat végzik: de denique nincs a napnak olyan perce, melyben valamely kongás hangja át ne szelje a levegőt. Ennek következtében mindig azt hiszi az idegen, hogy vasárnap van.

A milyen sok a templom, olyan kevés a kávéház. Sok helyen ki van ugyan írva „kaviarnia”, de ezek szűk, piszkos kávémérések. A hol billiárd van, azt extra kiírják a címtáblára. Ha az ember jóízűen akar kávézni, kénytelen a drága „cukornia”-ba menni (cukrászbolt), a hol meg szivarozni nem szabad. A második nap tudtam a ringen az első emeletre eldugva egy civilizált kávéházat fölfedezni, a hol európaileg kikapucinereztem magamat. Éppen ilyen mizerábilisek a kocsmaviszonyok. Minden harmadik bolt „handel win” (borkereskedés), a hol bort lehet inni, magyart borzasztó drágát, s galiciait borzasztó rosszat. De enni nem lehet. A hotel restaurációk roppant drágák, s ezért konganak az ürességtől. A „restauracya”-k piszkosak. Végre találtam egy swechati sörre alapított restaurációt, a hol tisztességesen lehetett enni... A lengyel kocsmákba nem lehet belépni. Ebédeltem egy „akuserova egzaminovata”-nál (a mi annyit tesz magyarul, hogy okleveles „madame”), de évekig nem felejttem el... Ezt a piszkot, s a krakkói külvárosok piszkát látva, joggal fölkiált az utas, hogy hát itt minden tisztaságot a templomokban őriznek, hogy a városnak semmi sem jutott?

KRAKKÓ FÖLÖTT.

A bécs-kievi gyorsvonatnak másodikat csöngettek az oderbergi állomáson, mikor én a magyarországi gyorsvonattal odaérkeztem. Harmadikat csöngettek, mikor én utitáskámmal együtt berohantam az előbb említett gyorsvonat egyik kupéjába s már lassu robogással megindult a vonat, mikor még egy ur hullott kívülről a nyakam közé. Nyakamról lefejtém s ekkor a lábamat tapogatta meg hatalmas csizmáival. Bocsánatot kért s bemutatta magát mint drezdai gabonakereskedőt, a kinek sietségét megmagyarázza az a körülmény, hogy e vonatról lemaradása esetén 400 márka veszteség érte volna. S mi tartotta őt vissza az utolsó pillanatig? A sör. Sörözött. Utazásaimban azt a tapasztalatot szereztem, hogy a német rendesen sörözés miatt késik le a vonatról, a francia az állomásfőnök feleségével kokettirozva, mulasztja el a vonatot, az oláh a hordárral veszekedik s így marad le, a lengyel egy ismerősével akad össze s elcsevegi vele az indulás idejét. Az én németem szidta az oderbergi sört, azután szidta Bismarckot és a poroszokat, majd hirtelen megkérdezte: hová megyek? Miután utazásom legközelebbi céljául Krakkót jelöltem meg, dicsérni kezdte a lengyeleket. Észrevette, hogy semmi különös megindulással nem fogadom himnuszát, s mindjárt megkérdezte honnan jövök? Budapestről. Igazán? Gyönyörű egy város az a Budapest és gyönyörű egy induló az a Rákóczi. Pestet ugyan nem látta, de a Rákóczit igen sokszor hallotta. Sőt itta is. Igen különösnek találta, hogy egy indulót és egy keserűvizet ugyanazzal a névvel ruháznak föl. Én némán hallgattam a fecsegőt. Végre elhallgatott s bizalmatlanul nézett rám. Kitelik ettől az embertől, - gondolhatá, - hogy nem is magyar. Gondolkozott. Azon látszott törni a fejét, hogy most mely nemzetet kezdjen dicsérni, hogy velem szint vallasson? E közben utitársainkra irányult a figyelme. Ezek az utitársak voltak: egy idős hölgy, egy fiatal nő, egy fiatalember és husz kalitka. A hölgyek és a fiatal ember oroszul beszélgettek, s első pillanatra láttuk, hogy férj-feleség-anyós ülnek velünk egy kupéban. A husz kalitka felé én és a drezdai élénk kíváncsisággal fordultunk s a drezdai mindjárt meg is kezdte németül a tudakozódást.

- Honnan tetszik?

- Párisból, - felelt a fiatal ember.

- S hová?

- Odesszába.

- Szép ut. S folyton ezekkel a kalitkákkal?

- Folyton.

- Rettenetes egy utazás lehet.

Az orosz ifju sajtóságos tekintetet vetett a drezdaira.

- Micsoda állatokat szállít?

- Papagáj, kolibri és kanári.

- Az önői ezek a madarak?

- Nem. Az anyósomé.

- Az kétségkívül az idősebbik hölgy?

- Az.

A német rám hunyorgatott, jelezve, hogy lám Oroszországban is megvan az anyósok bizonyos vigjátékirókra nézve hálás fajtája.

- Egy anyós, husz kalitkával sulyosbitva, - sugta a drezdai.

- Óh kérem, beszélhet hangosan is, a hölgyek nem tudnak németül, - szólt az orosz bizonyos türelmetlenséggel s az ablaküvegen dobolni kezdett.

Beszédes utitársunk igen barátságosnak találta a fölszólítást s dicsérni kezdte az orosz intelligenciát, a mely sokat utazik külföldön. E közben kivette az orosz fiatalemberről, hogy öt hónapot Amszterdamban töltöttek, hol felesége a masszázs-kurát használta. Azalatt folyton füstölt a szájában egy virginia. Az idős orosz hölgy egy darabig köhögött tőle, azután elővett egy dobozt s maga is cigarettára gyújtott. A szegény muszkának nem volt többé nyugta. A drezdai egészen oda ült melléje s beavatta őt a gabonakereskedés titkaiba. A muszka egy szót sem szólt; én koronkint részvétellel néztem rá zugomból, hol csöndes elfeledettségnek örvendtettem. Így ment egészen Osviecimig, hol a német leszállt táviratozni (bizonyosan sörözni) s szerencsésen le is maradt a vonatról. A kupé elcsöndesedett s a vonat kivilágított ablakai és égő lámpái messze kivetették rezgő fényüket a sötét mezőkre.

*

Ragyogó áprilisi reggelen a krakkói főpiacon hemzsegő pórtömegen keresztültörve magamat, a fiakker-állomáson megszólítottam egy bérkocsist, a ki piros „krakovianka”-ját félrecsapva vakarta lovait. Csak azt sugtam a fülébe „Kosciusko”. Egyszerre fölugrott a bakra, s sebes vágatással megindultunk kifelé Krakkó városából. A Stradom-külváros piszkos, nyomorult viskói közt, a Visztulán keresztül vitt utunk, s csakhamar egy kitűnő széles utra tértünk, mely egy hegytetőre kanyargott föl. A város sülyedt alattunk a mint haladtunk fölfelé, sáncánysok, árkok, bevágások közt mentünk el, s végre egy kőfalhoz értünk, melynek kapuja előtt a kocsi megállt, a kocsis zabos zsákot akasztott lova nyakába, ő maga beült a kocsiba, s elaludt rögtön. Én bementem a kapun, keresztülmentem még két kapun, azután egy kis házba léptem, annak egyetlen szobájából csigalépcsőn fölmentem a tetejére, s egy magas, hegyes kúpalaku domb lábánál találtam magamat. A kúpot szerpentinák futották körül, föl a csúcsig. Neki-vágtam, s tiz perc alatt fönt voltam a *Kosciusko-dombon*.

A lengyel sokkal szegényebb, semhogy márványba faraghatná, ércbe önthetné nemzeti hőseink képét, alakját. Mást gondolt ki, hogy örök emléket állítson nekik. Az eszme egyszerű s a kivitel egyszerű. A sok nagy közül a legnagyobbat, Kosciuskót úgy tisztelte meg, hogy mindama földekből, melyeken egykor az istenített nemzeti hős győztesen vagy vesztiesen küzdött, vértett és végre elbukott, mindama megszentelt s dicső vagy szomorú emlékű helyek földjéből egy nagy hegyet hordott össze s tetejébe állított egy huszmázsás gránitkockát, ezzel a fölirással „Kosciusko”. Semmi több. A hegyről ha van cikkelyezve, hogy Krakkó város tulajdona, s mily sajátságos, hogy Krakkó város elvehetetlen tulajdona, a lengyel szabadságharcok szent emléke körül a lengyeleken szintén osztozkodott Ausztria egy hatalmas erődöt épített. A Kosciuszko-hegy az erődnek kellő közepén emelkedik.

Az osztrák seregek őrzik Kosciuszko dicsőségét, mely hajdanában ugyane seregek szégyene volt... A mint alánézek e forradalmi oszlopról, látom köröskörül a bástya falán a kifelé tátongó ágyukat, az erőd udvarán fegyveres csoportok execirozását, kint, a falon kívül, az orosz határ felé ágyuk dörögnek: ott célba lönek a tüzerek. Majd Krakkó városára siklik tekintetem; lent ragyog mélyen lábaim alatt, hetven tornyából mélán cseng-bong felém az óraütés és a harangszó. A sötét gót templomépületek élesen kiválnak az áprilisi verőfény ragyogásából, a Wawel mohos falu székesegyháza mintha usznék a fehér pára fölött, mely a Visztula és Rudava habjaiból száll fölfelé... Nyugat felé, Galicia belseje felé fordítom tekintetemet, s ott a csak nem régi hóolvadás nyomaiként végtelen tavakat látok csillogni a rónán... Észak felé hiába nézek. Ha pára nem usznék a szemhatáron, kitűnő látcsöveimmel megláthatnám a kozák határőröket.

... Miután a csúcson inspekcióban levő káplár meggyőződött, hogy az erőd belsejét nem rajzoltam le, lesiettem a hegyről, honnan olyan szép a kilátás a lengyelnek a multa, idegennek a vidékre.

ÁDRIÁIG.

Óh alaposság istene, Tissot, ki könyvet irtál hazánkról, hat napig lakván határai között, hozzád invokálok, hogy inspirálj rendkívüli tehetségeddel, mikor tárcát készülsz írni egy utról, melyet nagyrészt éjjel tettem meg, s egy városról, melyben három napig ittam a granitát és ettem a scombrit. Tissotnak könnyű dolga volt, az ő témája egyszerű: jó bor, szép asszonyok, cigányok és betyárok. Ezt variálja minden külföldi utazási könyv, mely Magyarországról szól, az egyik szellemesen, a másik szellemtelenül. A melyik könyv komolyan szól Magyarországról, azt nem olvassák. Azért ilyen könyvet az okos utazók meg se írnak. Mert hiába, mi érdekes ország vagyunk a külföld előtt, s csak nem kompromittálja magát azzal egy szellemes író, hogy ilyen érdekes országnak ipari, kereskedelmi, tanügyi vagy közgazdasági viszonyairól írjon, mikor írhat betyárok harcairól, szép asszonyok tüzes szemeiről, a bor mámoráról s egyéb poétikus dolgokról. Föl tehát, Tissot lobogója alatt, induljunk meg egy kis *tissotagera*.

A déli vasut vonala az a nagy vándorút, melyen a magyar glóbusz lakói az olasz ég alá vonulnak. Szerelmes párok és beteg emberek, boldogok és boldogtalanok ezen az uton keresik a mézes hetek gyönyöreit, s a fogyatékos életerő ujult fölbuzogását. Ősszel arra költözik, a ki beteg és a ki madár. Ezeknek muszáj. Hát azoknak nagy serege, a kik csak kíváncsiságból, divatból, tanulmányból látogatják meg a klasszikus hont, hol a citrom virul! Azért a déli vasut szép vidékéről, melynek szépsége Magyarországon a Balaton tájában kulminál, fölöslegesnek tartom uti benyomásaimat papírra vetni. Az igaz, hogy az egész vidékből, egész Nagy-Kanizsáig, nem láttam többet egy *konduktornál*, este 10 órakor indulván Budáról utnak. Azaz bocsánat, még egyebet is láttam. Nyakig burkolva angol vászon porköponyegembe, egyedül szenderegtem a félhomályos kupéban, mikor nyílik az ajtó, megcsap a hűs lég, s valaki beordít: „Lepsény”. Bánom is én. A hang után azonban egy nagyobb terjedelmű test jelent meg, mely a keskeny ajtón át valahogy kierőszakolta a bemenetelt. Kezében pipa, szemében kíváncsiság. A pipát letette, a kíváncsiságot felém irányozta, meg a kofferem felé, melyen tavalyi utazásaimból „Wien”, „Trieszt”, „Fiume” cédulák fityegtek. Egyszerre csak tubákot vesz elő, s megtraktálja vele az orrát, mely a mint jóllakott, oly hatalmasat prüsszentett, hogy én egyszerre talpra ugrottam, szivartáskámat elsütésre készen tartva.

- Ki az, mert lövök.

- Hát uraságod nem angol?

- Angol a mennykő, meg Gladstone.

- Csak ezt akartam tudni. Pedig úgy néz ki.

- Mondja csak, micsoda aknákat robbantanak itt a szomszédságban?

- Aknákat, hisz... akr... i... es... phrü... hü.

És prüsszentett egy akkorát, hogy vonatkisiklástól félttem. Ah, hát te vagy az az akna! S ez az ember fölprüsszent engem, hogy megtudja, angol vagyok-e vagy nem.

- Minek akarja ön megtudni, hogy micsoda nemzetség vagyok?

- Hát gondoltam, hogy ha magyar, majd diskurálgatunk.

- Okosabban teszi urambátyám, ha alszik.

- Könnyű magának, de ilyen öreg ember, mint én, nincs olyan jó álommal megáldva.

- Kérem szépen, vegye úgy, mintha - angol volnék. Good night.

Ezzel befordultam, s csalogattam vissza az elprüsszentett álmot; de nem jött, egypárszor a közelben ólálkodott, de „Marci bácsi”-tól nem mert belépni, pedig akkora ásitásokkal igyekeztem bekapni, hogy Marci bácsi megsajnálta az állkapcsomat. Mit volt mit tenni, beszélgetéssel ütöttük agyon az időt, míg valahol Komárvárosban bucsut nem vett tőlem, s csak az az egy bántotta, hogy nem kóstoltam meg a tubákját. Van eszem, hogy szétrobbantsam a fejemet.

Ilyen barátságos utitársam se volt Triesztig. A mint átléptünk a határon, hallgatag, bizalmatlanul pislogó szlovének, fád katonatisztek közé kerültem s annál nagyobb kéjjel merültem a regényes vidék szépségeibe, melyek Pragerhoftól Laibachig elem tárultak. A hosszas esőzésektől a növényzet déliesen buja, a mezőkön vizpárák köde, a hegytetőkön vízterhelt felhők, víz és nedvesség, sár és hidegség mindenfelé. A Szan, Száva, Mura megdagadt árját hömpölygeti, a hegyoldalakból minden harminc lépésnyire zajos zuhatag ömlik alá. A gabonavetések megdőlvé, krumpli, kukorica víz alatt, a szegény ember kétségbeesetten áll mellette, és nem tudja, hogy kapáljon-e vagy csónakázzék a földjén. A mint Laibachba, e csinos provinciális városba értünk, óriás záporosó kerekedett. Nem volt időm érintkezésbe lépni a laibachi legöregebb emberekkel, s megtudni tőlük, hogy emlékeznek-e ilyen záporra? A „legöregebb emberek” szokása szerint bizonyára nem emlékeznek. A vasuti állomás mellett huzódik egy pompás gesztenyefasor, oly sűrű, hogy e vizözönből egyetlen csepp se tudott a fák alá bejutni, s a lakosok száraz lábbal, a porban sétáltak alatta. Valamivel tovább egy öreg paraszt kapálta krumpliföldjét, egy kis lány követte lépteit, a ki esernyőt tartott föléje. Oly nyugalommal haladtak odább, mintha halak volnának, s a víz csak örömmel tölténé el őket.

*

Kirobogtunk a buja természet világából, egy egészen más világba: a kő országába, a Karsztok közé. Vonatunk egyre magasabbra törtetett, szédítő magas viaduktokon, töltéseken végig, alagutba be, átvágott hegyekből ki. Elhagytuk magunk mögött a záport, elhagytuk az erdőt, elhagytuk magát a földet. Csak a meszes, kő fehérlett felénk mindenünnen. De megkaptuk a téli hideget. A Réaumur *fagypontra* konstataált. Szerencsére nem volt minek elfagynia, csak a konduktor orrának, a mit ez már a múlt télen sietett megtenni, s kéken-pirosan viritott a vonat tetején. Gyér fű és moha (ez a legvakmerőbb növény) nem is zöldel, hanem feketéllik a sziklákon, itt-ott tehenek tesznek kétségbeesett kísérletet a legelésre, messziről összeolvadva a sziklával, csak mikor elbődül, s azt mondja „*Jaj be kevés*”, látom, hogy nem szikla, hanem tehen. Egy-egy kis fődöttebb völgykatlanban 5-6 piros tetejű kis ház félénken bujik össze egy templom felügyelete alatt, nem nagyobb helyen, mint egy magyar parasztudvar.

Lunch-állomásra érkezünk. Utasok fázva bujnak ki a kupékból. Ugy tapasztaltam, hogy a nászutazó fiatal menyecskék mind náthások voltak. Előre sajnáltam a férjeket, mert ugy hallottam, hogy nászuton még szokás a - csókolózás.

Sankt Peternél éri el tetőpontját a vasut. Innen kezdve hanyatlik le, a tenger felé. Alig látni valamit, mert a hol alagut nincs, ott deszka- és kőkerítés vonul a vonal mellett, védelmül a bórá ellen. („Átkozott németje! - mondaná Marci bácsi, - nem elég, hogy olyan drágán méri a vasutját, még be is deszkázza, hogy az ember ne lásson semmit.”)

Egyéb híján bámuljuk hát az eget, futó felhőivel, a mint szaladnak le a láthatár szélén, addig-addig bámuljuk, míg egyszer csak észreveszszük, hogy már nem is az eget, hanem a tengert nézzük. Ugy összeolvad a tenger az éggel, hogy nem is tudjuk, hol kezdődik az egyik és hol a másik. És amoda messze, az ölelkező elemek közé tolakodva, fehérlik és füstölög a gyönyörű Trieszt. Megérkeztünk.

*

Én Triesztben nem helytartó szeretnék lenni, a ki pedig mindenható ur, hanem - kávéénike. Kávéházakban oly pazarul bánnak a kávéval, mintha tengervíz helyett kávéban lubickolnának a vitorlások a kikötőben. Ha ez a kávé pezsgő volna, nyolc krajcárért csaprészegre ihatná magát akárki. Iszik is egész nap mindenki, a helytartótól, a podesztától kezdve le Rafaelig, a ki korántsem festő, hanem szegény evezőlegény egy sétacsónakon. Ezenkívül a hal is mesés olcsó; a vendéglők étlapján kerestem is mindig, azon ürügy alatt, hogy olasz specialitást akarok enni. És az olcsó specialitások vadászása alatt mély hálával kezdtem eltelni a német nyelv iránt, melynek karján a mi testvértelen nyelvünk belép a civilizált világba.

Az étlap német részében ugyanis megüti a szememet a „*Kalbsperkeul*”, mint olasz specialitást meghozattam, s hosszabb tanulmányok után kisütöttem, hogy az borjupörkölt. (Ó hazám!) Volt ott még bizonyos „gollasch”, ez annyira el van terjedve, hogy már német étel és német szó számba megy, a mi valóságos szerencse, mert oly gyalázatosan csinálják, hogy nemzeti becsületünket érzékenyen megkárosítaná, ha kisülne róla, hogy ez a „gulyás.”

De el is rontjuk a gyomrunkat, ha annyit foglalkozunk az ennivalókkal, s az enni nem valókkal. A nagy piacról zene üti meg füleinket. Ma ott „platzmusik” van. A gyönyörű piac, melyet paloták és a tenger határolnak, tiz gázlángos kandeláberek nagy száma világít, s egy öt orosz-lánfőből vizet dobó közkut s kedves sétatér diszit, hemzseg a néptől. Köröskörül földszint, ragyogó kávéházak előtt, márványasztalkák körül hűsítő italokat szörpölgetnek az urak, verik a taktust, s dudolgatják a dalt, melyet a katonazenekar harsogtat. A legkedveltebb olasz operákat fujja. Nyugodtan alhatol felix Ausztria, míg a gyakorlott cseh tüdők ily kitünővé alkotják hadsereged zenekarait, addig nem féltheted Triesztet az elszakadástól. Az osztrák rokonszenvek leghathatósabb táplálója a katonazenekar, mely kedvence a triesztieknek. Konstatált tény, hogy az irredentistáknak absolute semmi zenei hallásuk sincs, ezért ellenségei Ausztriának. Míg végigsétálsz a zenei élvől átszellemült tömegen, konstatálad, hogy ha csak katonatisztbe nem botlasz, nem hallasz egyetlen német szót sem. Egy tökéletes olasz város. Ah, ha Budapest ennyire magyar volna. Hisz minálunk mutogatni lehet azt a kaputos embert, a ki nem tud németül, ott pedig minden tizedik beszél csak oly töredekezve, hogy az ember kéri, beszéljen csak olaszul, mert anyanyelvét oly élénk taglejtésekkel és grimaszokkal kíséri, hogy süketen is megértjük. A Triesztbe betelepülő német két év alatt tökéletes olasz nyelvűvé válik. S mily bizalmatlanul s lenézéssel tekintenek a németül beszélőkre. Maguktartása csak akkor változik meg, ha megmondjuk, hogy *magyarok* vagyunk. A „Mária” tengeri fürdőben az öreg fürdősné majdnem a nyakamba borult, s büszkén elkezdé „*egy, kettő, három*”, „*jó napot*”, „*uram*” s még egypár szót annak bizonyítására, hogy tud magyarul. Bár inkább ne tudott volna magyarul, s - lett volna fiatal. Hazai gyermekvilágunkat izgatottságba fogja hozni az a tapasztalatom, hogy a sétatéren még este kilenc után is vigan dantéztak a gyerekek, míg nálunk odahaza eddig már kétszer megpacsolták Gyuluskát, mert nem akar elaludni. A zenekar hangversenyét a „Csicsóné”-val fejezte be, mit én, nem akarván hazafias tüntetéssel föltűnést kelteni, magamban frenetikus csennel üdvözöltem.

A diszes közönség dacára erősen vigyáztam zsebeimre, mert mindenütt ott lábatlankodtak az apró halfogók, a kik körülbelül a mi budapesti csirkefogóinknak felelnek meg, de sokkal praktikusabb kiadásban, mert míg ezek sohasem fognak csirkét, azok igenis fognak halat a tengerből. Ez is csak egy diszesebb neve a naplopásnak, de semmi kifogásunk sem lenne ellene, ha a napon kívül egyebet nem lopnának, a mi már a büntetőtörvénykönyvbe ütközik. Mert szeretnek a zavarosban halászni, akár tengervíz legyen az, akár tenger nép. Én nem kerültem a horgukra.

A muzsika alatt elsétáltam a régi városba, s mit pillantok ott meg a piazzetta Santa Lucián: egy kocsmát, ezzel a fölirattal: „*Birraria all’ antico ungherese*.” Sörmérés az antik magyarhoz. Persze beléptem, s egy pohár rossz sör mellett vallattam a pincérnőt, a ki sült olasz, s a

tulajdonost, a ki egy antik sváb: egyik sem tudta megmagyarázni, hogy a cím hogyan került a kocsmára. Talán ha velük itattam volna meg a sörüket, hamarabb kivallották volna. E mellett a vendéglős azt kérdezte tőlem, igaz-e, hogy Magyarországon agyonverik a zsidókat? Nem valamennyit! - felelém. „Hát kiket?” „A kik rossz sört mérnek!” Ezzel fogtam a poharamat s tartalmát az utcára öntöttem. A vendéglős - zsidó volt.

A tengerpart felé tértem vissza. Egy skutarii bárka még akkor is rakodott. És mivel? *Szappannal*. Hát a Balkán félszigeten már - *eszik* a szappant. Az egyszeri oláh tévedése divatba hozta. A térzene haza takarodott, vele a tömeg, a hajókról mélabús dallamok röpülnek a száraz felé, mely csöndes; néha egy távoli gőzfűtő hasítja meg a csöndet, a világítótorony ragyogó fénye a holddal kacérkodik; vitorlás halászbárkák, mint fehér kísértetek lebegnek a ringó vizeken, egy sötét csónak suhan kifelé valamely távolabb horgonyzó hajóhoz, evezőcsapásai széles gyűrűket vernek a tükrön; a helytartó palotája előtt egy magyar baka patkós bakancsai kopognak, az alvó város fölött virraszt az osztrák szurony néma társaival, a citadelláról letátongó öblös ágyukkal... és a város alszik és álmodik és ezt az álmot jó nem tudni annak az ágyunak és annak a szurornynak.

MIRAMARE.

A meszes sziklatömeget elcsábította a tenger, mely hizelegve, évszázadokig nyaldosta lábát; sivár volt már neki a sasok és felhők szerelme, megesett szíve az állhatatos óceánon, mely jókedvében ragyogva verte vissza a hegyek képét, haragjában pedig bögve szaggatta lábait.

És a hegy sziklagörgetegei megindultak, s rohanva temetkeztek a csalfa tenger mélyébe.

Mohó sistergéssel nyelte el őket a tenger.

De a szikla okos szerető. Nem rohant teljesen vesztébe. Berontott a vizek birodalmába, de ott is ő maradt meg urnak. Fölötte áll a hullámoknak, s ezek most még haragosabban tájékoznak körülötte.

Igy áll ott ez a kis szikla-félsziget, elhagyatva, pusztán. Mintha a mögötte álló kopár hegy-óriásnak ő volna a lába, melyet az az utat tapogatni előre tolt, s készülne átlábolni a tengert.

Egy napon megállt a sziklán egy ember, egy osztrák császári főherceg. Volt benne költői kedély, fantázia, izlés. Imádta a tengert, rajongott a természet vadregényes szépségeiért. Tekintete végigszállt a sósvizek végtelenségén, fölfutott a hegyek magas ormára, a látvány megrezdítette lelkének poétikus hurjait, fölizgatta fantáziáját, s ő így kiáltott föl: „Én itt paradicsomot fogok teremteni.”

Lábával nagyot dobantott a sziklán, s ennek hangja azt felelte vissza, tessék megpróbálni. És ez kihívás volt egy kemény párharcra.

A dacos szikla, melyen soha egy árva fűszál meg nem tudott teremni, nagyon kíváncsi volt, hogy miképp leszen ott paradicsom.

Azon kezdték, hogy a kíváncsi sziklát szépen beteregették termőfölddel. Akár csak bankóval rakták volna be, akkor se került volna kevesebbe. De hát nem hiába császári főherceg valaki. A templom egerének emlegetése nem főhercegi körökből indult ki.

És mikor a föld ott volt, hogy teremjen, akkor elültették benne Ázsia, Afrika és Amerika csodás virágait, melyeket maga a főherceg gyűjtött össze, mikor a *Novará*-n a földet körülhajózta.

Virágnak nézed és ha beleharapsz - kenyér. Tányérnagy piros virágokról azt hiszed, hogy azok terjesztik a kábító illatot, pedig hiába dugod oda orrod: szagtalanok; és nem veszed észre lábadnál az apró lilás fejceskéket, melyek ostromolják illatukkal érzékedet. Egy zöld indus vigvámba be akarsz lépni, hát azt veszed észre, hogy fakunyhószerűen terebélyesedő fa.

A meglepetések kertje. Már annyira belejöttem a meglepetésekbe, hogy egy furcsa formájú növényt teljes öt percig vizsgálgattam, míg vezetőmnek elhittem, hogy - kukorica. Persze aztán már nem találtam furcsa formájúnak.

Ebben az exotikus kertben építtetett magának a főherceg egy kis kastélyt, s ott kidolgozta egy remek nagyobb kastélynak a tervét, mely a kiugró sziklalábra várta építtetését.

Ekkor megjelent a fátum, s egy trónt tett a főherceg elé. A főhercegből lett Miksa császár, a mexikóiak császára.

Ágyudörgés közt szállt a föllobogózott hajóra, mely őt az idegen világrészbe, ismeretlen alattvalói közé vitte.

Childe Harold nem bucsuzott fájdalmasabban hazájától, mint ő az imádott partoktól. Hazám, jó éjszakát! intett borusan, mikor a friss szél dagadó vitorlával ragadá őt az ismeretlen messzeségbe.

És a sziklán, merészen a tenger fölött, épült egy csodás kastély, szigorúan az eltávozott gazda tervei szerint.

És a gazda sohase tért vissza a tündérpalotába.

Egy napon sötét hadi-hajó jelent meg a tengeröbölben. Lobogói félárbocra eresztve jelenték a gyászt; ezen a hajón hozták Miksa császárt halva.

Föllázadt alattvalói halálra ítélték s agyonlőtték. Mexikó földje beitta piros vérét, s a paradicsom csak holtan látta viszont gazdáját.

A siri csöndet csak az özvegy verte föl zokogásával, melylyel hiába kérte vissza a haboktól, melyek elszállíták, imádott urát.

A fájdalom összetörte lelkét, s örök éjszaka borult reá; ott hagyta a kedves és átkozott helyet, hol legboldogabbnak és legboldogtalanabbnak érezte magát.

Néhány régi cseléd őrzi a kastélyt és a kertet, őrzi és ápolja, mintha mindennap várná ura érkezését. Az örökzöld, örökké viruló kertet sűrűen látogatják az idegenek, a kik ki-kirándulnak Triesztből... Egy-egy szálat őrök én is Miksa császár és Charlotte császárné kedvenc virágaiból. Azokról a bokrokról szakítám, melyek szeliden hajolnak a tengerben elvesző lépcső fölé, melyen a császár a biztos szárazföldet elhagyta; ezek inték feléje az utolsó bucsut, ezekről tépett le egy marékkal Miksa, s tűzte gondtalanul kalapja mellé... Ezekkel hintették be koporsóját.

UTAZÁS DÉLRE.

Az osztrák csillagászok Indiába expedíciót küldtek, hogy onnan a földnek az üstökösrel való összeütközését jobban megfigyelhessék. Az üstökös nem jelentkezett az osztrákoknak, mert valószínűleg nem tudta, hogy *zde*-vel, *jelen*-nel vagy *hier*-rel mutatkozzék-e be s a tudósok elintézetlen ügygyel tértek haza a messze keletről. A mi engem illet, anyagi eszközeim nem engedvén meg ilyen költséges kirándulást, elhatároztam, hogy az Adriai tengerről fogom nézni a világkatasztrófát. Bucsut vettem tehát a veszendő szárazföldről s Fiumében fölszálltam a *Pannónia* földéjére, mely a dalmát partokon, le egészen Kattaróig, a gyorsjáratokat végezi.

A *Pannónia* az *Ungaro-Croata* nevezetű részvénytársaság legszebb, legnagyobb személyszállító hajója. A hasában ezeröttszáz lóerejű gép dolgozik, a kapitánya egy német nevű dalmatába oltott olasz, remek tengerésztípus, kitűnő konverzálor, a ki utólérhetetlen eleganciával tud elnökölni a hajó ebédjein és vacsoráin.

Remek időben, délelőtt tizenegykor indultunk el Adria gyöngye nevű kies kikötő városunkból, hol olasz honfitársaink az új villamos vasut *Tilos a köpködés* című táblácskái miatt éppen tüntettek, nem esztétikai, hanem nemzetiségi szempontból. A hajó Cherso és Veglia szigetek közé siklott a csatornában, balra hagyva a Cirkvenicát, hol eddig több tőkepénzes megbetegedett, mint a hány beteg meggyógyult. Aranyos párában tünt el a messzeségben Abazzia, Lovrana s hajónk elbújt a szigetek közti tengerszorosban.

Megkezdődött az állati élet a hajón. A kifekvés a napra. A sütkérezés. A gondolkodás megszűnése. Az érzékek elszibbadása. Csak a tüdő működik fokozottabb mértékben e teljesen pormentes, sósízű, tiszta levegőben. E pillanatban tisztában voltam azzal, hogy legokosabb barom a csörgőkigyó. Nem azért, mert csörög, hanem mert ha egyszer jóllakik, utána tíz napig egy helyben fekszik, sütkérezik vagy alszik és emészt. Ha ember volna, én megtenném osztrák miniszterelnöknek: oda ilyen nehezen mozdítható, érzéketlen és jógyomru bestia kellene.

Pusztaszigetek mellett siklottunk el. Egy-egy kolostor, kisebb kaliberű világító torony vagy halászkunyhó tünt föl a satnya bokrok közt. Aztán egészen lakatlan szigetek jöttek. Majd elhagytuk a horvát partot s a novemberi nap sárga fényében mintha havas tetők jelentek volna meg. A dalmát mészhegyek voltak. Minő kopárság, milyen szomorú, sivár látvány! (Lásd bővebben *Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben* XII. kötetében.)

Ebéd alatt a kapitány minden bevezetés nélkül a skorpiókról kezdett nekem beszélni. Az asztalon volt ugyan egypár ehhez hasonló tengeri szörnyeteg, olajban kirántva, de azért nem értettem, hogy mi közöm e kicsiny, de rettegett fenevadhoz. Hozzá intézett kérdéseimre a skorpiót összefüggésbe hozta magyar voltommal, azt mondván, hogy úgy tudja, hogy mi magyarok mostanában nagyon érdeklődünk a skorpiók iránt. Ne mondja! De igen! És bizonyosságul előhoz egy budapesti levelet egy jeles íróársunktól, nekem egy öreg barátomtól, a ki újabban a zszurnalisztikában annak a bizonyos szellemes suszterinasnak a szerepét játszsza, a ki mindig és mindenben fölfedezi, hogy *a lánchidi kőoroszlánoknak nincs nyelvük*. Tisztelt íróművész barátom egyuttal szenvedélyes levelező s a derék kapitányt éppen a skorpióügyben birta nyilatkozatra. Miután a kapitányt biztosítottam, hogy a skorpió-ügy a kvótakérdésnél mindenesetre jobban érdekel, elmondta nekem is kísérleteit ezzel az állattal.

A szárazföld lakói - s a kapitány szánakozóan mosolygott, pedig (jól láttam) az ujjai közt neki sem volt uszohártyája - azt hiszik, hogy a skorpió egy ósrómai jellem, mely semhogya az ellenség kezébe kerüljön, inkább a farkába dől. Valami csudálatos babona, hogy a skorpió, ha

bajba kerül, a farkával szíven szurja magát. A kapitány petróleumba itatott kötelet vont egy skorpió körül s meggyújtotta. A skorpió próbált menekülni mindenfelé s mikor látta, hogy ez lehetetlen, farkával eltakarta szemét s agyszélhűdésben elhunyt. (Ezt nem értettem biztosan, mert a kapitány olasz-horvát-német nyelven beszélt. Olaszul az olasz, horvátul a horvát és németül a - *magyar* vendégek kedvéért. Lassanként aztán a három nyelvet teljesen összekeverte. Ha az alany német volt, az állitmány volt horvát és viszont. Én meredt szemmel néztem rá. Azt hittem, a kapitányt valami isteni sugallat szállta meg és e pillanatban föltalálta az *osztrák* nyelvet.)

Annyit tehát megértettem, hogy a skorpió nem öli meg magát, legfőlebb szuggerálja magának a halált s azt a bizonyos mozdulatot a farkával csak azért teszi, hogy elfödje a tekintetét a közelgő halál elől, mint Caesar, mikor Brutus belédöfött. Római vonás tehát mégis van az állatban.

Csuszó-mászókról lévén szó, Wallentsits, a fiumei podeszta (egy jó, magyarképű, nyájas öreg ur) közbeszólt, hogy hát azt tudjuk-e, hogy Cherso-szigetén a vipera nem él meg, holott a körüle lévő szigetek mind tele vannak viperával. Chersón valami különös fű terem, melytől a vipera, ha csak a szagát érzi, azonnal megdöglik. A chersói villáknak tehát megvan az az előnyük, hogy így hirdethetők: *Száz aranyat egy viperáért.*

A kapitány folytatta:

- És tudják-e, mitől pusztul ki a hajón az egér? A macskától? Nem. Mikor egyszer Dél-Amerikába mentem, öt hatalmas kandurt vittem magammal és mégis hiány nélkül visszahoztam az innen elvitt ötven- vagy hatvanezer egeret. Ekkor egy vén tengerész azt a tanácsot adta, hogy hozzak a hajómra fehér egereket, ettől elpusztulnak. Mosolyogtam. A vén tengerész erre azt mondta: - Tudja mit, signor commandante, úgy is olcsó mulatság, adok én magának ajándékba egy kis kalickában öt fehér egeret, remélem, nem veti meg? - Nem én! - Elhozta. - Három nap alatt nemcsak az egerek, hanem a macskák is megszöktek a hajóról. De nem szükséges eleven egér. Elég, ha egy szál fehér egérnek a bőrét bárhol a hajó falába betesszük. Az én hajómon is van ilyen amulett befalazva. És egérnek nyoma sincs.

(Birtokos urak, ezt a granáriumokban is meg lehetne próbálni.)

- És, uraim, - fejezé be a kapitány, - még egyet. Tudják-e, mitől pusztul a muszka? Nem a svábbogár, hanem a muszka, a ruszni? A boraxtól. Ha egy darab boraxot papírba göngyölítve a szoba sarkában elhelyezünk, attól az egész lakásból rémülten menekülnek a muszkák. Bocsánat, a hidra hívnak.

A főregirtó diskurzus után mi is a földélezetre siettünk. Napalkonyat. A tenger vérvörös, a szigetek kékek, a hegyek rózsaszín fátyollal vannak borítva. Csodálatos szép látvány itt a nappal haldoklása és az éj megszületése. Zára erődjei és házai jelennek meg a távolban, mire odaérünk, elnyeli Dalmácia fővárosát a homály. Kigyulnak a házak ablakai, s mint megannyi kíváncsi, sárga szem bámulnak ki a halkán morajló tengerre. A *Pannónia* is villámos fényben ragyog s a mólón az intelligencia sétálva nézi, épp úgy, mint Nagy-Kátán a vonatot.

Tovább indulunk, a csillaghullás első éjszakájában. Lement a nap, de csillagok nem hulltanak! Szilárdan állt és ragyogott valamennyi az égen. Egy utitárs citerát vesz elő s bánatos olasz nótákat ver ki rajta. Van is oka, ha olasz, busulni, mert Itália édes nyelvét ugyan kipusztították erről a partvidékről alaposan. Mint a dalmát mészhegyeken az elárvult fűszál, úgy lig-lóg itt még az olasz nyelv. De elvesztette minden pozícióját. Pedig micsoda ur volt itt Velence, s hogy szerették az olaszságát. Még I. Napoleon közeledtére tizenkétezer marcona dalmát katona sietett át az Adrián a köztársaság megvédelmezésére, de az elfajzott nobilik gyáva békét kötöttek s hazaküldték a harcosokat. Aztán jött az osztrák s rátette a kezét... arról a sok magyar vérről pedig, mely itt hétszáz év előtt elfolyt, sejtelve sincs már senkinek, még annak

a szomorú magyar fiúnak sem, a ki fönt a kopár hegytető erődjén puskájára támaszkodva őrt áll s vigyáz, hogy a horvátok nyugodtan és békében dolgozhassanak a délszláv birodalmon...

A hajó némán siklott tova, s mi lestük-vártuk a csillaghullást. Nem következett be. Másnap éjjel bóra volt és felhős ég: megint nem láttunk semmit. Így tehát kisebb kaliberű expediciónk, - s ezt némi büszkeséggel említem, - ugyanolyan eredménnyel járt, mint az osztrákoké. Bizony, ha a sors megkérdezné, hogy mi szeretnék lenni, azt mondanám: *Csillagvizsgáló, felhős időben*. Ez egyike a kényelmesebb állásoknak.

És most már bevallom, hogy utazásom tulajdonképpen célja Montenegro vármegye meglátogatása volt. Meg akartam győződni, hogy igaz-e az az állítás, hogy Cettinye, ha száz évig így halad, eléri Vácot. De hóvihár volt a Fekete-hegyek közt s le kellett mondanom a kirándulásról.

UTAZÁS BOSZNIÁBAN.

Egy társaság, a melyben csupa jóbarátom, még pedig író és művész volt, egészen váratlanul fölszólított, hogy utazzam velük Boszniába.

- Nagyon szívesen, - feleltem a társaság nevében fölszólítónak olyan közömbös hangon, mintha azt javasolta volna, hogy gyerünk a Matskássyba vacsorálni.

Azután többé nem foglalkoztam az eszmével. El is felejtettem. Istenem, az ember nemcsak az asszonyoknak tett ígéreteit szokta, elfeledni.

Elfelejtettem, hogy exakt elméjű tudósokkal van dolgom, a kik a történelmet és a néprajzot hivatalból kultiválják. Ez a kenyerük. Pár nap múlva kaptam egy nyomtatványt: a kirándulás részletes programját.

Megdöböntem. Ezek nem tréfálnak. El kell mennem Boszniába. Hol is van csak?

Emlékeimbe mélyedtem. Mit is tudok én Boszniáról? Én, a ki személyesen ismerem Európa minden országát, elengedtem volna magamnak teljesen Boszniát? Homályosan, mint a téli virradat, kezdett derengeni bennem a visszaemlékezés halavány sugára.

Megjelent előttem egy hosszú, sovány piarista tanár alakja, a ki régmúlt időkben Európa földrajzára oktatott. És úgy rémlett, hogy a török birodalom keretébe elhelyezve beszélt Boszniáról, a hol a hétszilvafás nemes embernek is legkevesebb hatvan szilvafája van, s a hol törökök laknak. A törököknél csak a törökök vannak többen, mert egy töröknek több felesége is van. Punktum. Ez az egész. Ennyi maradt a fejemben összesen. Szeretnék szégyenletemben a föld alá bujni, ha eszembe jut, hogy a földrajzból kitünő volt.

A történelemből már eszemben maradt két név: Jajca és Hervoja. Jajca egy híres bosnyák vár, Hervoja pedig egy híres bosnyák vajda, - de mérget nem mernék rá venni, hogy nincs-e megfordítva. Hervoja és Jajca történetéről azonban halvány sejtelmem sincs. Az tudom, hogy magyar vitézek sokat verekedtek odalent a törökökkel. Így hát az ország a törököké lett. Talán Harun al Rasid járkált ott álruhában s Ali Baba garázdálkodott ott negyven rablójával és a pálmák és datolyafák árnyékában sétálgatott Haydé, a szultán szép leánya. Ki tudná megmondani? Én nem.

Később Bosznia határozottabban összeköttetésbe lépett velem. Bejegyzett joghallgató voltam, s mint ilyen kötelességemnek tartottam megakadályozni Bosznia okkupációját. Tizennyolc éves szívem egész hevével ellene szegültem Andrássy és Tisza Kálmán pokoli tervének. Nem volt olyan éjszaka, hogy a Bátori- vagy a Micsek-kávéházban ezt a két urat hazaárulónak ne jelentettem volna ki. Akkor még voltak jogászok, a kiknek nem az volt az életcéljuk, hogy állami vagy városi hivatalba jussanak, s aztán a számléltrán lassan kapaszkodjanak fölfelé. Akkor a közélet minden mozzanata végiglüktetett az ifjúságon és minduntalan tett valamit, sok számárságot, de sok nemes és szép dolgot. Az okkupáció előkészítése idején még különösen élénken élt lelkünkben a nagy török tüntetések emléke, mikor Szücs Gyula és Lukács Gyula oly sok borsot törtek az orosz cár orra alá, s a mely korszakról az egyetem történelme följegyezte, hogy mikor a diszkardot hajón vitték Konstantinápolyba Abdul Kerimnek, Szücs Gyula kunsztja ellen Lukács Gyulának három izben bandája volt.

Ez emlékek hatása alatt kiadtuk a jelszót az egyetemen, hogy a török testvértől nem veszünk el semmit. Emlékszem jól az ez ügyben tartott egyik viharos ülésre, a központi egyetem harmadik számú tantermében. A patikusokban már hűlni kezdett a testvériség érzése és szónokuk kijelentette, hogy nem lehet testvériséget tartani egy olyan nemzettel, melynél a többnejűség is divatozik. A mire a mi ellenszónokunk azzal felelt, hogy igaz ugyan, hogy a

törököknek több feleségük van, de ezt kiegyenliti, az, hogy ennek megfelelőleg több anyósuk is van. Ez döntött és a testvériséget kimondtuk. A másik gyógyszerteranhallgató ama nézetének adott kifejezést, hogy Andrassy Gyula és Tisza Kálmán jobban tudják, hogy mit kell tenni, mint mi, mely nyilvánvaló hazugságra óriási fölháborodás tört ki s második számú ellenszónokunk nem habozott a gyógyszerteranhallgatókat fekélyeknek elnevezni hazánk testén, a mi a jogászok közt tomboló tetszést keltett. A gyűlés elnöke hivatkozva arra, hogy Magyarország alkotmányos ország, a hol a kisebbség mindig alávetette magát a többség akaratának, a patikusokat *távozásra* szólította föl. S mivel a patikusok nem akartak távozni, emez alkotmányellenes maguktartása anyira felháborította a jogászokat, hogy csinos kis verekedés után kidobtuk őket. A verekedésből huszonkét kihívás támadt, s másnap a főváros összes vívótermeiben folyt a bosnyák háború.

Következő gyűléseink nem kevésbé viharosak voltak, bár mindnyájan egy véleményen voltunk. Épp ez a jellemző vonása az ifjúsági gyűléseknek. A fölött tanácskoztunk, hogy mit tegyünk? Sokan a berlini kongresszusnak akartak bizalmatlanságot szavazni. Az eszme ekzotikus lévén, nagyon tetszett. Mások a szultánhoz akartak bizalmi föliratot intézni. Némelyek egy nagy diákgyűléssel egyszerűen ki akarták mondani, hogy tiltakozik az olyan kormánypolitika ellen, mely a nemzet ifjúságát mézárszékre viszi. Ezt, mint leghelyesebbet, óriási többséggel leszavazták, mire valamennyien, meguntuk az ügyet és stante pede elmentünk a szabadelvű kör elé tüntetést rendezni. Negyvenhat egyetemi hallgatót letartóztattak, köztük tíz patikust is, a mi azt bizonyítja, hogy még nem fajult el teljesen a gyógyszerész-vér!

Ilyen siralmas véget ért a mi okkupációs politikánk és kétségtelen, hogy erre Tisza és Andrassy vérszemet kaptak és el merték foglalni Boszniát.

A háborúról nem beszélek. Arról tudok annyit, a mennyit az ujságokban olvastam.

Hanem a háború után Bosznia csodálatos méreteket kezdett ölteni Magyarországon.

Az egyszerű, hír nélkül tengődő, századok óta nem szereplő országról egyszerre pontos értesülései támadtak mindenkinek. Az ugynevezett baka-értesülések.

A bakának a civillel szemben teljesen igaza van. A bakát akarata ellen levítették háboruba, koplalt, gyalogolt, verekedett, esetleg sebet is kapott, ellenben a civil itthon ült, lelkesen olvasta az ujságokat és hadászati disputákat folytatott a kávéházban.

A baka tehát azzal az elhatározással jött haza, hogy a háború alatt sokat irigyelt civilt, a mennyire csak lehet, bolonddá teszi. Ezért mindegyik hihetetlen kalandok központjává tette magát. Eseményeket, embereket, magát a természetet is átalakította a maga gusztusára.

És Boszniából egy csodálatos ország lett. A szegény bosnyákok kétöles alakokká nőttek. Az erdőkben oroszlánok ordítottak, a várak kapuit sárkányok őrizték.

Baka sohasem volt több, mint tíz-tizenöt egy rakáson, velük szemben pedig öt-hatezer bosnyák. S végül mindig a sok ezer bosnyák futott.

A fene bosnyák, úgy látszik, sohasem aludt, mert a baka minden támadást éjszakára tett. Hogyan riadtak föl a Kánya Jóskával ketten legédesebb álmukból hatszáz török közt, s hogyan védték magukat két nap, két éjjel egy fa tetejéről. A török meggyújtotta a fát, de egy eső eloltotta, akkor kifürészelték, de a fa úgy dült ki, hogy ők átestek a sziklahasadék tulsó felére és onnan is még visszalődöztek az áruló ellenségre.

A házunkban lévő mértékhitelítő hivatal szolgálja a környék összes vénasszonyainak hüledezése közt beszélte, hogy mikor Szerajevót bevették, ők a csecsemőket lábuknál fogva verték a falhoz. Ő maga szerényen csak tizenöt csecsemőt vallott be. Két év múlva már

hatvankét csecsemőnél tartott. A mint a háboru emléke halványulni kezdett, föl kellett emelni a csecsemők számát, hogy a hatás megmaradjon.

Eleinte nagyobb hazugságok nélkül is hősnek tekintettünk mindenkit, a ki a kriegsmedáliával onnan jött haza. Ők hozzászoktak a dicsőség szürcsöléséhez s nehogy a mennyei ital fogyjon, kénytelenek voltak vitézi tetteik számát szaporítani.

És ezek a Hári Jánosok tették népszerűvé Boszniát, melyről mint nagyságuk, érdekességük, dicsőségük alapjáról lassan-lassan fokozódó gyöngédséggel, szeretettel emlékeztek meg.

MEHMED BÉGNÉL.

Apám egyetlen axiómát hagyott rám örökségül: Sohse egyél olyan ételt, a miről nem tudod, hogy micsoda.

Én ezt az axiómát olyan komolyan vettem, hogy eleinte még a töltött káposzta iránt is bizalmatlan voltam, nem tudva, hogy mit rejt magában a töltelék. De később - különösen a külföldön, - beláttam, hogy az axiómáknak is megvan a maguk nemzetisége, s nincs nemzetközi érvényességük.

Már odáig jutottam, hogy Szerajevóban végigettem egy kilencfogásos török vacsorát, s egyetlen fogásról sem tudnék számot adni, hogy tulajdonképp miből áll és miféle eljárason megy keresztül, mielőtt az asztalra kerül.

Ugy történt, hogy a szerajevói remek keleti stílusban épített városházát tekintettük meg. A nagy előcsarnokban egy jóképű, barnaarcu, fehérbajuszu, jól megtermett, feketébe öltözködött ur fogadott, fején az elmaradhatatlan fezzel.

Kapetanovics Mehmed bég, török nemes ember volt Szerajevó polgármestere.

Meghajította magát s szóla:

- Térjete be, óh barátaim, ebbe a nagy palotába és nézzetek meg mindent a szemetekkel, hogy hazatérve elmondhassátok, láttátok azon helyeket, honnan igazságosan intéztetnek Szerajevó lakosainak közügyei.

A mire vezetőnk emígy nyilatkozott:

- Tudjuk, óh nemes urunk, hogy a város közügyei igazságosan intéztetnek, mert kezeidbe vannak letéve, bölcs férfiu, csupán mint magyar testvérek jöttünk, hogy megmutassuk irántad érzett nagy tiszteletünket.

A mire a polgármester:

- Tehát jertek és áldás kísérje lépteiteket.

Hát nem egyszerűbb és kellemesebb ez, mint nálunk a fő- és alpolgármesterek üdvözlő beszédei? A városháza helyiségei gyönyörűek. Olyan az egész épület, mintha csak remekbe, kiállítani, megbámulni csinálták volna, s valahol másutt egy kis, szurtos házikóban meg dolgoznának. A munka patinája nincs meg rajta. Nem is mertem ezek után a restanciák felől tudakozódni.

Mikor körüljártuk, Mehmed bég újra megszólalt:

- Emberséges barátaim! Ha ezek után megtennétek azt a szíveséget, hogy a saját otthonomba jöttök, nagyon boldoggá tennétek.

Természetesen elfogadtuk. A polgármester háza a városház tözsomszédságában van. Nagyterjedelmű épület, két udvarral és két házzal, de mindegyik csak egyemeletes. Az emelet, török módra, kijebb áll a földszintes résznél, úgy, hogy esős időben oda lehet állni, nem ázunk meg. Az egyik ház és udvar az uraké, a másik a hárem. Beléptünk az uri fertályba. Gyepes udvar, fák, közepén egy kis szökőkút egy öltre ugró vize locsog, az egyik sarokban öt-hat méhkas, szorgalmas lakókkal. Falomb, vizmoraj, méhzümmögés; micsoda idill itt a város közepén! Széles falépcső vitt föl az emeletre. A nagy férfiszobába értünk. Csupa szőnyeg minden, a földön is, a falon is. Köröskörül alacsony kerevet huzódott, előtte apró asztalok állottak. A szoba csupa ablak. Köröskörül ablak, fényesen beragyog a nap. (Pompás műterem volna, mondja Roskovics). Gazdánk tehát nemcsak a vizet, a zöldet, hanem a világosságot is

szereti. Egészséges lelkű ember lehet. Azt a fölvilágosítást kapom, hogy minden török ilyen. A boltja bent van a városban, a lakása pedig kint a napsütötte hegyoldalon, a város lombos, mosolygós részében.

Alig ültünk tíz másodpercig a kereveten, megjelent egy természetes bosnyák legény s széles ezüsttálcáról gyűszűnyi csészékbe öntött török (zaccos, vagyis *satzos*) kávéval kínál. Ha az ember kiissza, újra kínálja, *bujurum effendi*, vagy *molim goszpodine* (tessék nagyságos ur!) szóval. Olyan ez, mint nálunk a délelőtti konyak, vagy, de ezt, fájdalom, már nem tartják elegánsnak, a szilvórium. A sok pancsolt konyak teljesen kiszorította a régi, jó, ősi szilvóriumot és borovicskát, épp úgy, mint a nyomorult *butorcsarnok* a becsületes asztalos műhelyt s a szélhámos *huscsarnok* a derék mészárszéket. Ez a török kávé különben pompás szer, mindenki, a ki Boszniában utazik, igyék belőle annyit, a mennyi csak belé fér, különben megkapja az ugynevezett bosnyák betegséget, mely áll hideglelésből s abból a hasból, melyet mi magyarok egy nagy európai nemzetről nevezünk el s a melyet, tekintettel Vilmos császár iránt való rokonszenvemre, nem ismertetek bővebben.

Miközben a fekete kávé szűrösöltem s szememet I. Ferenc Józsefnek egy képes lapból kivágott, de be nem rámozott lovasképére (a szoba egyetlen képére) szegeztem, a házigazda szeretetreméltó mosolylyal két könyvet nyújtott át. Az egyik török és arabs, a másik bosnyák közmondások gyűjteménye. Ő maga szedte össze. Különben is lelkes barátja az irodalomnak, maga is író, a fia, Riza bég, egy rendkívül művelt fiatal ember pedig elsőrendű bosnyák költő.

Mikor már tán negyedszer hordozták körül a fekete kávé, a vitéz Mehmed bég megáll a szoba közepén s szól:

- Tudom, kedves uraim, hogy önök nagy érdeklődéssel viseltetnek házaink berendezése iránt, ha tehát kívánják, tekintsük meg a háremet.

Valószínűleg nagy meglepetés tükröződött arcunkon, mert mosolyogva folytatá:

- A kalitka megvan, de a madár elrepült.

A mely madárnyelv európaira lefordítva annyit tett, hogy Kapetánovics Mehmedné ő nagysága a bég ur mezei birtokán időzik s ott, mint afféle gondos háziasszony (óh fordítsátok félre arcotokat szende leánykák, kik az *Ezeregyéj* meséin nevelkedtek föl!), *paradicsom befőzésével* foglalkozik.

A hárem tehát üres.

Kapetánovics ur, megjegyzem, egynejuségnek örvend. Boszniában egyáltalán nagyon ritka az a török, a kinek több felesége van. Kettő a legtöbb, a mivel egy ember bír. Ugy vettem észre, hogy a többnejüsről körülbelül ez a fölfogásuk: Szabadni szabad, de tisztességes ember nem teszi.

Vasgerendával elzárt erős fekete kapu vezetett át a hárem udvarába. Két szolga (nem eunuk) sietve kinyitotta. Az udvart magas falak vették körül. Jó tornász vagy nagyon szerelmes legyen, a ki ezen keresztül mászik. Az udvarban másik két szolga szőnyegek kiporolásával foglalkozott. Nagyot bámultak, mikor egyszerre ennyi *svába* (így hívják Boszniában minden európaikat, még a horvátot is) tódult be. Széles falépcsőn mentünk föl ő nagysága lakosztályába. De csak az ablakon keresztül tekinthettünk be a puszta szobákba. A szőnyegek le voltak szedve, tehát a szobák teljesen üresek voltak. Az apró berendezési tárgyak mind a mezei birtokon, a nyaralóban vannak még. Az utca felé szolgáló ablakokat sűrű farácszat fedte. Két macska dorombolt az egyik sarokban. Nőnemű macskák voltak.

Mikor kíváncsiságunkat kielégítettük, elbucsúztunk Mehmed bégtől, a ki ekkor így szólt:

- Jámbor és becsületes testvéreim! Most már bizalommal fordulok hozzátok egy kéréssel.

- *Csujemo!* (Halljuk!)

- Eddig csak testvérek voltunk, legyünk jóbarátokká. Gyertek ki ma este hozzám vacsorára, mezei birtokomra és áldjon meg az Isten a legjobb étvágygyal benneteket.

- Köszönet, emberséges bég, nagy a mi lelkünk öröme a meghívás miatt és addig is, a míg újra összejövünk, áldjon meg az Isten téged és minden házadnépét.

Megjegyzendő, hogy én nem az elmondott szavakat, hanem csupán az érzelmeket fordítom magyarra, mert a beszélgetésből (bosnyákul folyván) egy szót sem értettem.

TÖRÖK VACSORA.

A müezzín igen elcsépelte dolog ugyan, de nem állhatom meg, hogy motivumul föl ne használjam. Ezt a közönség épp úgy megkívánja a keleti utazótól, mint a szónoktól a *Kárpátoktól Adriáig* terjedő frázist.

Azzal kezdem tehát tárcámat, hogy a müezzín Szerajevó kilencven minaretjében éppen esti imára hívta az igazhitűeket, mikor fiakkereink a Hotel Európa elé álltak, hogy Kapetánovics Mehmed bég mezei birtokára vigyenek vacsorálni.

A szerajevói gyönyörű völgy ezüstös holdfényben uszott, a Boszna és a Miljacska vizéből könnyű, átlátszó ködpára szállt föl, s gyorsan ügettünk tova, magunk mögött hagyva az imádságra készülő várost. Keleti hangulatunkat csak az zavarta kissé, hogy számos villámokocsi robogott el mellettünk. Mert a vasuti állomásról villámos vasut vezet a városba.

A derék bosnyák kocsis igen jól hajtotta lovait, melyeknek magyar eredetét elárulta a nevük. Az egyiket Fickónak, a másikat Gondosnak hívták. Különösen hatott rám ez a szólítgatás, mert a szegény bosnyák kocsis mellett eszembe jutott az az Eszterházy gróf, a ki nem átalította lovait *Pumpemikk*-nek és *Waslbua*-nak nevezni.

Az éjszakában egy hosszú sor kivilágított ablak tűnt elénk. Ott várt bennünket a vacsora.

Tágas udvarra robogtunk be. Az albán guzlárok bandája (egy hegedű, guzlíca és egy sip) a Hunyadi-indulóval fogadott. Az óriási udvar egyik felén állt a lakóház, a másik felén, jó távol, a magas kerítéssel körülvett egyemeletes ház (a hárem), hátul voltak a gazdasági épületek, istállók és pincék. Egy régi magyar nemesi kuria udvarán képzeltem magamat.

Mehmed bég és fia, Riza bég, az udvaron fogadtak. Ott gyülekeztek mind a vendégek, kik közül megjegyeztem Petrovics alpolgármestert s fiát (a Tereziánus végzett növendéke) és Jusszuf bég szerajevói ügyvédet. Ez az egy jelent meg - igazi török módra - keleti ruhában, turbános fezzel a fején. Egypár cigarettát elszíva topogtunk a harmatos gyepen, míg végre megjelent egy öles arnauta, s mély meghajlással jelentette, hogy a leves az asztalon van.

A lakóház földszinti előcsarnokába léptünk, a hol nyitott padkán nagy tűz égett. Innen falépcsőn föl a félemeletre, a hol három szoba volt. A középsőben a szolgák nagy rézkancsókkal és mosdótálakkal fogadtak. Mindnyájan megmostuk a kezünket, a törökök az arcukat is. Azután beléptünk a baloldali ebédlőbe, a hol két kerek asztal körül volt terítve. Még pedig egészen európaiasan, késsel, villával, kanállal, asztalkendővel.

Minden ceremónia nélkül leültünk és ekkor kiosztották az étlapot, a mely négy nyelven szólt: magyarul, törökül, bosnyákul és szerbül. A fején ott diszelgett:

*Ebéd
a magyar írók és festők tiszteletére.*

Egész terjedelmében pedig így szólt:

Tarhonyaleves, báránysült, zorcsityi, sis-cseváb, burek-pita, imam-bajildi, kabak-dolmaszi, piláf aludttejjel, gyümölcs.

Mikor a kanalat megragadtuk, a szolgák már mögöttünk álltak a következő tál étellel, s várták, hogy végezzünk vele. Egyikünk se vett levest a tányérára, hanem a tálból kanalaztunk, s a kenyeret alá tartottuk, hogy az abroszt le ne csöpögtessük. Mély csönd, csak a kanalak kopogása hallatszott. Mikor mindenki letette a kanalat, a tálat elvitték, s az asztal közepére tették a *zorcsityit*, a mézes perecet. A szerajevóiak jóízűen ettek, a magyarság némi habozással.

Megint elvették a tálat és helyébe tették a *sis-csevábot*, a mi nem egyéb, mint pálcikákra huzott, nyárson sült birkahus, minden birkadarab mellett egy zöld paradicsommal. Kivettem két füzért, de nem tudtam megszeretni, mert egészen hideg volt. A vacsorát ugyanis az onnan száz lépésnyire fekvő háremben készítették, a mire hozzánk ért, kihűlt. Azonfölül zsir helyett faggyut használnak a főzéshez, a mi a viharezzett magyar gyomornak egy kissé szokatlan.

A ki a mit a tányérján hagyott, azt egyszerűen visszasöpörte a tálba, mert az egész vacsorát megettük a nélkül, hogy tányért váltottak volna. Így a *sis-cseváb* előbb megfürdött a perecről ottmaradt mézben, mielőtt a mulandóság útjára kelt volna. De konstatáltam, hogy ezzel egy csöppet se lett rosszabb.

Az arnauta óriások két rengeteg nagy ezüst-tálcát emelve a fejük fölé, jelentek meg a küszöbön. Hozták a *peceno janjét*, mindegyik tálon egészben hevert egy szép pirosra sült fiatal, kövér ürü. Körültekintettünk, hogy mivel fogjuk ezt fölszeletelni. Ekkor fölemelkedett Jusszuf bég, az öreg török ügyvéd s az ürü combjáról lehuzva a bőrt, a lámpa felé tartotta s az erek futásából jósolt. Jósolta pedig azt, hogy békeséges idők várnak ránk s a bosnyák nemzet meglegedetten fog élni uralkodója alatt.

Kétségtelenül nem érdektelen dolog a sült birkabőrön keresztül a jövőbe tekinteni, de engem mégis jobban érdekelt a trancsirozás kérdése. Ekkor fölkelt Mehmed bég, a házigazdánk, és háromszor megforgatva a levegőben a kését, vitézül megrohanta az ürüt. Le is csipett belőle egy darabot és nyájasan a tányéromba tette. Ez a hus is hidegen és fagygyuval fogadott. A jó Mehmednek a kése rossz volt, s az erőlködéstől csakhamar verejtékezni kezdett. Emberséggel fölkértük, hogy ne fáradjon, s magunk fogtunk az ürühöz, késsel és kézzel egyaránt. De nem sokat tudtunk belőle elfogyasztani, a saláta hiánya miatt.

És ekkor a mi török ebédünkbe megint betolakodott egy kis Európa, s bár a stílust elrontotta, szívesen vettük. Világos sört és aszubort töltögettek poharainkba s ez mentett meg bennünket, mert e nélkül alighanem fölfordult volna velünk a világ. Török gazdáink azonban nem ittak, csak később pezsgőt.

Az ürü után *burek-pita*, hussal töltött vajás tészta következett, a mely oly könnyű és finom étel volt, hogy átlag tizet ettünk meg fejenként, titokban áldva Kapetanovicsné ő nagyságát, a kinek felügyelete alatt ez az ennivaló tészta készült.

A burek-pita földi maradványai csakhamar helyet adtak az *imam-bajildinak*, mely romantikusan hangzó álnév alatt a becsületes töltött paprika rejtőzik. Ez is fejedelmi lett volna, de kihülve jött hozzánk, s kedves mivoltját ellenséges faggyuréteg borította. Megpróbálkoztunk vele, de csak jóbarátunk s honfitársunk, a villányi fehér bor erélyes támogatásával tudtuk legyűrni.

Legveszedelmesebb ellenségünk csak most következett. A *kabak-dolmaszi*-t tálalták a késsel körültüzdelt arnauták. A kabak-dolmaszi nem egyéb, mint rizses hussal töltött fekete tök. Erre, mint nem ajánlatos eledelre, Thallóczy Lajos is előre figyelmeztetett bennünket. De Mehmed bég nyájas mosolylyal mindegyikünknek egy hatalmas tököt tett a tányérjára, s így kötelességünknek tartottuk megenni. Szerencsére az arnauták pezsgőt bontottak utána, s mi a különös ízű ételt oly bőven locsoltuk a francia itallal, hogy könnyen és szívesen elfelejtettük, mit ettünk.

E viharos vacsora után, melyet fölköszöntők és a guzlárok zenéje fűszereztek, egészen közömbösen néztem, hogy piláfot, aludttejet, szilvát és darabokra vagdalt görög dinnyét raktak az asztalunkra s nem csodálkoztam volna, ha valaki azt mondja, hogy ezt mind összekeverve kell megenni. A piláf hideg lévén, őt kihagytam a kombinációból, ellenben a dinnye-aprólékból kivettem egy csomót, s aludttejet merve rá, jóízűen elfogyasztottam. Budapesten valószínűleg a nyavalya tört volna ki tőle, de itt, az előzmények után, semmi rendkívüliség

nem volt benne. Később kiderült, (az étlapból jöttem rá), hogy az aludttejet a piláfra kellett volna szedni, - de ez elvégre mindegy. Egy óra alatt végigettük ezt az érdekes menüt, aztán a szomszéd szobában gyülekeztünk, megmostuk a kezünket s európai kézszorításokkal egészségére kívántuk egymásnak. Majd a harmadik szobába vonultunk s miközben a fal mellett huzódó divánra törökösen leültünk s az isteni és forró fekete kávé itceszámra szürcsölgettük, házigazdánk, Mehmed szerajevói polgármester, barátságosan megveregetve a hasamat, szóla:

- Nos, hogy izlett az ebéd?

- Nagyon jól!

- Hehehe! - nevetett, - csak legyünk őszinték. Nem nagyon jól. De hát ti vagytok az okai, emberséges felebarátaim, mert azt kívántátok, hogy *ala turka* együnk, vagyis, hogy csupa török nemzeti ételt adjak. Én megtettem, de tudjátok, én rendesen nem élek vele. Én a Hotel Európában kosztolok, a hol a vendéglős magyar és *budapesti konyhát tart*.

És én, alsóbbrendű gerinces állat, azt hittem, hogy a derék Mehmednek örömet szerzek azzal, ha a fekete tököt édes mosolylyal és husos rizsszel lenyelem!

MEGINT BOSZNIÁBAN.⁸

E pillanatban, mikor a raguzai *Hôtel Imperial* egyik elsőemeleti szobájában, megvallom, kissé hiányos öltözetben, tollal a kezemben az íróasztalnál ülök, miközben kint a délővi nap égő lángcsóvákat szór a földre: mondhatom, igen nagy zavarban vagyok. Arról van szó, hogy uti benyomásaimról számot adjak. Ha valaki nekem most uzsoraáron kínálna uti benyomásokat, habozás nélkül megvenném, mert mondhatom, hogy alig tudok számot adni a magam benyomásairól. Mi július 11-ikén indultunk el Budapestről, 12-ikén Szerajevóban voltunk, 13-ikán Mostárba értünk, 14-ikén Trebinjébe jutottunk, onnan Raguzába, majd hajón a Bocche di Cattaróba vetődtünk, ott vasutra ülve, vissza Hercegovinába, s megint le Raguzába. Az utazást kegyelmes urak, miniszterek vezették, szépszámu hivatalnoksereg követte őket, melyhez nagy csomó katona csatlakozott, utközben aztán fölvtették a helyi előkelőségeket is, annak a népnek a képviselőit, melyet itt vasmarokkal civilizálnak. A balkánfélszigeti nemzetiségek, az osztrák, magyar és bosnyák hivatalnokok ezen konglomerátumába a legkeményebb agyvelő is belebolondul vagy legalább is elkábul, de egyuttal bámulattal kell néznie arra az emberre, a ki ebben a káoszban rendet tud tartani: Kállayra. Csak az a félelmes benne, hogy a rend, ugy látszik, az ő zsenijéhez fűződik, s ha utána kisebb kaliberű ember jön, részeire bomlik az egész s a heterogén elemekből álló hordóról lepattognak a vasabroncsok. Én különben nem akarok politizálni, egyéni nézetem az, hogy kár minden krajcárért, a melyet Boszniaira költünk, mert ha majd szépen készen leszünk vele, kidobnak onnan, mint Lombard-Velencéből. Boldog volnék, ha valaki nekem be tudná bizonyítani, hogy rövid idő alatt Bosznia ugy fog nekünk jövedelmezni, mint India Angolországának. De most már befejezem politizálásomat, csak még egy megjegyzést: mikor látja be a dinasztia azt, hogy Magyarország megerősítése fizeti ki a legjobban magát; inkább Bosznia pénzét költsék ránk, mint a mi pénzünket Boszniaira.

*

Estefelé robogtunk át (Gombosról átkompozván a Dunán) Szlavónia földjén, melyet olyan szépen odaajándékoztunk Horvátországnak. Azt nyertük vele, hogy a mi minden nemzeti-ségnek szabad Magyarországon, azt nem szabad a magyarnak Szlavóniában: a maga nyelvén imádni az Istent. A horvát papok fanatizmussal vetik rá magukat a magyar katolikusokra és horvátosítják őket. Hol van az a magyar főpap, a ki hasonló fanatizmussal nemzete iránt, gondjaiba venné magyar hiveit? Mert a horvát pap, a legutolsó káplán is, tudja, hogy Strossmayer életre-halálra védi és oltalmazza őt, mikor vakmerően exponálja magát nemzetéért. Melyik főpapunk kemény derekában és férfias szavában merhet bizni a magyar alsó papság? A szegény hajdu-dorogiaiak alázatosan elzarándokoltak Rómába, kérni azt, a mit a pápa oláhnak, oroszoknak megengedett. S mi az eredmény? Mély csend. Feleletet nem kaptak. Hát Rampolla csakugyan ellensége Magyarországnak és barátja a szlávoknak? Azt látom, hogy a szlávoknak minden szabad. A magyar franciskánusok például évszázadokon át hozzáidomultak a magyar néphez s ekképpen jelesül végezték hivatásukat. A pápa azonban közéjük csördített, s olaszmodra átreformálta őket. A szláv barát azonban teheti azt, a mit akar. Még a katolikus püspökök is szakállat és bajuszt viselnek a szláv vidékeken. A szláv katolikusoknak megengedték a szláv misét, a mit a dorogiaiak hiába sürgetnek...

Mikor egy előkelő politikai állásban levő urnak a horvát papok tulkapásait említettem, azt felelte:

- Barátom, könnyebb egy királyt elkergetni, mint egy papot.

⁸ Az új bosnyák-hercegovinai-dalmát vasutak megnyitása alkalmával 1901-ben.

Hát a Szlavóniába vándorolt református magyarok mi segítséget kapnak az anyaországtól? Rosszul fizetett missziói papok ezer akadálylyal küzdve teljesítenek ott nagy, hazafias, messzekiható munkát, s ha nincs meg bennük a régi apostolok lelke, pár év alatt elfáradnak, elcsüggednek, s a mint szerét tehetik, visszajönnek. Mikor tesz már valaki a gazdagok közül erre a célra egy nagy alapítványt? A multkor a M. T. Akadémia pénzt kapott arra a célra, hogy tüzzön ki pályadíjat olyan színűre, mely a zsidót rokonszenvesnek tünteti föl. Ilyen furcsaságokra mindig akad pénz. De vérző sebeinket csak hitvány flastromokkal szoktuk ragasztani, orvosságra nem telik.

*

Boszna-Bródban uj világ kezdődik. Mint valaki tréfásan megemlítette: a civilizálatlan Kelet.

A szlapon-bródi állomás egy szomoru kis vityilló a boszna-bródihoz képest. Itt kezdődik a bosnyák keskeny-vágányu vasut s itt átvettek bennünket a Kállay hivatalnokai, további kalauzolás végett.

Csudálatos egy világ ez! Ha a monarkiában Ausztria a himnemű, Magyarország a nőnemű, akkor diplomatáink hizeleghetnek maguknak azzal, hogy föltalálták hozzá a semleges nemet: ez Bosznia. És ebben a Boszniában megvalósították azt, a mit Ausztriában hiába keresünk: az osztrák nemzetet. Akármelyik hivatalnokról kérdeztem, hogy micsoda nemzetiségű, azt a feleletet kaptam rá, hogy osztrák. Sajnos, hogy valami bécsi zseni egy osztrák nyelvet is ki nem talált hozzá, a mibe Ausztria is belenyugodnék, meg Magyarország is. Maga a főisten, Kállay Béni, ősnemes primae occupationis magyar, a ki azonban Bécsből és németül igazgatja az országot. Azután következnek különböző állásokban csehek, németek, magyarok (szép számmal), lengyelek, horvátok, szerbek, oly kitűnően szervezte, hogy a bürokratikus szervezet pontos, értelmes működését bármely európai ország megirigyelhetné. Mert ez nem osztrák, nem is magyar, hanem bosnyák hivatalnoki szervezet, melyet az ország szükségleteinek megfigyelése után állítottak föl, - nem az ismert civilizált sablon szerint, hogy fölösleges állásokat teremtsenek protekciós alakok számára, hanem hosszú ideig keresik a legalkalmasabb embert, s azzal töltik be az állást. Így aztán megy minden, mint a karikacsapás. Az országnak megvan kicsibe a maga földmívelési minisztere, vasuti minisztere, kultuszminisztere. Még hadügyminisztere is megvan Appel báró szerajevói parancsnokló tábornok személyében. Ez a fényes ur egyenrangú Kállayval, de a civilügyekbe nem avatkozik. Egy különös reszortja van: a posta és távirda. Ezt csudálatosképpen ott lent a katonaság tartja a kezében. Appel nagyon érdekes alak. Kicsi, sovány, ősz, félszeme be van kötve, de marciális és katonás külseje van. Hetvenöt éves már, de bírja a katonai strapákat. Nemrég történt, hogy a gyakorlaton a lova megijedt s ő leesett, még pedig oly szerencsétlenül, hogy fél lába a kengyelben maradt. A ló futott is egy kicsit vele a kemény, sziklás talajon, mielőtt elfogták. A mint a lábát kiszabadították, föllált, s első szava volt: *Hol van a sipkám?* A második: *Poroljatok le!* A harmadik: *Hol a lovam?* S ujra rögtön fölült, a nélkül, hogy a fejét beköttette volna. A tisztek pedig egyszerre más irányba terelték gondolataikat, a melyek a körül forogtak, hogy ugyan ki lesz a *kommandirender General* Appel után? A nép azóta a *keményfejű svábának* hívja s tisztelettel néz rá, a mikor fényes kíséretével végigvágat Szerajevó utcáin.

Hát valljuk meg, neki könnyebb tekintélyt tartani lóháton, kardot csörgetve, uniformisban, mögötte a villogó szuronyok ezreinek ércgigójával. Kállaynak nem állanak ilyen eszközök a rendelkezésére. Szürkés-barna utiruhában, orrán cvikkerrel, puha kalapban, hanyag non chalanceszal megy végig a notabilitások sorfala előtt, mely az állomásokon fogadására megjelent. De mindegyikkel kezét fog és beszél. Majdnem minden állomáson ösmer egy-kettőt a kirukkolt helyi intelligenciából. A városok polgármestereit és papjait pedig mind ösmeri, tudja multjukat, jelen működésüket, legtitkosabb érzelmeiket, törekvéseiket, s mindenkivel arról beszél, a mi azt legközelebből érdekli. Egyes nagy turbános marcona alakok mellét osztrák

rendjelek ékesítik: ezek már érdemeket szereztek a pacifikálás körül. Valamennyi boldognak látszik, hogy a főúr, a kit igen jól ismernek, leereszkedik hozzájuk. Utaztam én már magyar miniszterrel is, de ennyire közvetlenül egyet se láttam érintkezni a néppel. A csendőrök nálunk tulságos buzgalommal szoritják hátra ilyenkor a népet. Alig hiszem különben, hogy volna magyar miniszter, a ki úgy ösmerné hazáját, mint Kállay Boszniát. Az is igaz, hogy mihelyt egy magyar miniszter egy kicsit utazni kezd, azonnal csufolják, - lásd Hegedüs példáját. Pedig nem tartom nagyon szükségesnek, hogy a szakminiszterek örökké a parlamentben üljenek, a parlamenti vitázás és vezetés tulajdonképp a miniszterelnök dolga, a többiek okos beosztással minden évben fölkereshetnék az ország különböző részeit, közvetlen információszerzés céljából.

A milyen egyszerű maga Kállay, olyan cifrák a hivatalnokai. Csak a szultán kísérete, melylyel szelamlikon a mecsetbe megy, cifrább ennél. Itt mindenki uniformist és kardot visel, még a legkevéssbé harcias számtiszt és dijnok is. Fehér, kék, lila, barna színek a dominálók. Az igazságügyet lila színben szolgálják, ellenben a földmívelést kék egyenruhában mozditják elő. A főbbek aransujtásokkal és rangjelvényekkel vannak ellátva, a kisebbek egyszerűbb disztetésben pompáznak. Mondják, hogy csak ez imponál a népnek. Én elhiszem, s nincs kifogásom ellene, ha különben jól végzik a dolgukat. Boszniában nem is tűnik föl annyira; de Hercegovinában, ebben a pusztá, nyomorult, meztelen országban ez a fényes hivatalnoksereg roppant szemet szúr.

S mivel egyenruhában járnak, modorukban is van valami katonás, feszes. Kállay előtt ugyan-csak haptákban állnak s ha végzett velük, katonásan szalutálnak. De talán jobb ez, mert kizárja egyrészt a hizelgést, talpnyalást, másrészt a bizalmaszkodást. Határozottabban megállapítja a viszonyt följobbvaló és alantasa közt. Kállay különben szerencsés ember, mert két országból válogathatja össze hivatalnokait. Van ott olyan ember, a ki Magyarországon csak kártyázott és vadászott s mikor már ősei kriptáján kívül semmi ingatlana nem volt, akkor lejött ide s itt kitünően bevált. Vannak honfitársaink, a kiken átok gyanánt fekszik otthon családjuk előkelősége; e miatt nem mernek kenyér után látni; de Boszniát már olyan Amerikának tekintik, a hol nem illetlen keményen dolgozni a mindennapi kenyérért.

Kállay miden boszniai hivatalnokát ismeri, tudja, mit csinál, hogyan végzi a dolgát, s megállja-e a helyét. A tisztviselő azzal a tudattal áll vele szemben, hogy a gazda tisztában van vele, összes értékével, s így nyugodtan működhetik, semmi intrika neki nem árthat, a mig kötelességét hiven teljesíti. Ez bizony kellemes tudat, ha valaki a minisztere igazságszeretében bizik, s különben jó hivatalnok.

Érdekes különben ez a mintaszerűen begyakorolt hivatalnok-testület. Kállay egy szemhunyoritással, egy kézmozdulattal, egy-egy rövid mondattal ide-oda tudja dirigálni őket. Nyolc napon át megfigyeltem ezt, s elbámultam nem egyszer, hogy mennyire tisztában van mindenki a saját kötelességével és mestere intencióival. Ha valamiről fölvilágosítást kértem: arra is minden tisztviselőtől ugyanazt a feleletet kaptam. Mintha nézeteiket is írásban kapták volna ki a felsőbbbségtől.

*

Bocsánat, nem folytathatom tovább uti benyomásaimat (melyekben az új bosnyák vasutakról, úgy látszik, szó sincs), mert kopogtatnak és az orvos lép szobámba. Az orvos azért jött, hogy a *papdác*sik szurásaiból kigyógyítson. Tudják önök, mi az a papdácsi? Ez egy óriási szunyog, mely kéjgázzal csipi meg az embert. A mi úgy értendő, hogy előbb gyönyörűen körülmuzsikálja áldozatát, s aztán csipi meg. Ez a muzsika egészen komolyan veendő, a mennyiben a veszedelmes vérszopó igazán kellemes, lekottázható döngést visz véghez. Engem egy forró mostári éjszakán találtak meg, mert nyitva felejtettem az ablakomat.

MOSZTÁRI ÉJ.

Hercegovinában pokoli bőség fogadott. Tudnivaló, hogy itt a legmagasabb hőfokot is duplán kell venni: ez felel meg a valóságnak. Ugyanis az egész ország kőből áll. Erdő nincs, fű is alig. A szegény kecskének egy óráig is el kell gyalogolnia, hogy az első számú fűszáltól elérjen a második számú fűszálig. A nap belesüt ebbe az irtóztató kötömegbe, mely hamarosan maga is forróvá válik és elkezd visszazugárzani a melegséget. Itt tehát először süt a nap, másodszor süt a föld. Az ember liheg, mint tömés után a liba és szédelegve járkál ebben a pokoli forróságu kemencében. A ki angolosan szereti a pecsenyét, itt a kövek között megsütheti. S ha az ember fürödni próbál, abból is baj lehet, mert a patakok és folyók vize jéghideg.

Meglehetősen rossz állapotban érkeztem meg Mosztárba, ennek a kőországnak festőien szép, romantikus, különös fővárosába. Mivel a Hotel Narentában hely nem volt, a felsőbb leányiskolában kaptam szállást. Félreértések kikerülése végett megjegyzem, hogy ez júliusban volt, a leányiskolát pedig július elsején bezárták. A dolog nekem nem volt kellemetlen, csak Pekár Gyulának, a kinek a lába, térdétől lefelé, kilógott az intézeti ágyból.

Van nekem egy sógorom, a ki néha, mikor nagyon jókedve van, azt meri mondani, hogy ő vérét ontotta a hazáért, mert Joannovics tábornagy vezetése alatt, mint hadnagy, segített okkupálni Hercegovinát.

Nohát én merem mondani, hogy több vért ontottam Hercegovinában, mint ő. Nem locsoltam a földre, hanem átöntöttem kisdéd, de félelmes szörnyetegekbe.

Önök gondolhatják, hogy a papadácsikról akarok beszélni.

A multkor röviden megemlékeztem ezekről a szunyogokról, melyek a mi hazai szunyogjainkkal olyanféle atyafiságban vannak, mint a tigris a macskával.

A papadácsi a tigris.

Csiptek engem már a szunyogok itthon a Margitszigeten, a Balaton mellett, a Tisza kiöntéseiben. Csiptek Velence mellett a lidón, hol a nevük zanzara. Megcsipett már a skorpió is, de ez mind gyerekjáték a papadácsihoz képest. Sőt megcsiptek már méhek is, de mindezt betegség nélkül kihevertem. A papadácsik csipése beteggé tett.

Egész éjjel dühösen dulakodtam velük, de ők a paplanon keresztül is csiptek és szítták a véretem.

Reggelre nem tudtam megmozdulni. Uti társaságom tovább vonult, s engem ott hagytak összetiporva, egy hercegovinai szolga felügyelete alatt.

A szolga ölmagas fickó volt, a tüsszőjéből késnyelek állottak ki. Ez ott a nemzeti viselet.

Fölültem az ágyban és németül azt mondtam neki: hozzon orvost. Fejét rázta. Ismételtem az összes európai nyelveken, melyekből csak pár szót tudtam.

Elment és hozott képes levelezőlapokat.

- Óh, Istenem, Istenem, zbogom, zbogom, - sóhajtám keservesen.

Ezt, hogy *zbogom*, megértette. Mivel tehát az Istent emlegettem, hozott egy szerb papot.

A pap azt kérdezte, hogy: *pravosláv* (óhitű) vagyok-e, vagy pedig *katolik*. Én pedig türelmetlenül azt feleltem, hogy beteg vagyok és hozasson egy *militärarztot*.

Ebből megértette azt, hogy *militär*. Megbizta a szolgát, hogy kerítsen nekem egy katonát, azzal elment.

A szolga kiállt a kapuba és félóra múlva egy bakával tért vissza. A legény szalutált és várt.

- Magyar vagy, fiam?

- Az.

- Hála Isten! Honnan?

- Marosvásárhelyről.

- Hogy hívnak?

- Deák Ferencnek.

- Ej ha, de jó neved van. Tudod-e, ki volt Deák Ferenc?

- Igenis tudom. A haza bölcse.

- Helyes. Kitől tudod?

- Már otthon megtanultam és itt a főhadnagy urtól is hallottam.

- Szeretsz-e itt lenni?

A baka nagyot sóhajtott.

- Inkább volnék otthon disznó, mint itt ember.

- Értelmesen fejezed ki magadat, fiam, ezt szeretem benned. Nesze egy korona. Most pedig eredj és kerítsd nekem elő az ezredorvost.

- Igenis megértettem.

Szalutált és távozott.

Egy félóra múlva már ott is volt az ezredorvos. Alacsony, napbarnította, régi szabásu katona-doktor, abból a fajtából, mely minden beteg katonában szimulánst lát. Bemutatta magát, leült.

- Hja, a papadácsik? Biz ez nagyon kellemetlen dolog az idegeneknek. Én már megszoktam. Be vagyok oltva. Rajtam mászkál a betyár és nem csip meg. Örül, ha én meg nem csipem. Mutassa.

Tetőtől-talpig megnézett.

- Hatvannyolc csipés. Gratulálok. Ön lefőzte a balkánfélszigeti rekordot. Eddig a legtöbb, a mit kezeltem, ötvenhét csipés volt. No, majd elmulik.

Az öreg először is átköltöztetett a Hotel Narentába, mely már kiürült. Ott aztán tetőtől-talpig bekent olajjal s meghagyta, hogy addig ne öltözzem föl, a míg meg nem szárad rajtam.

Furcsa kis helyzet volt. Láng borzongatta tagjaimat, a fejem fájt, torkom teljesen kiszáradt, alig tudtam nyelni. S e mellett föl-alá sétáltam, mint egy római gladiátor, a ki a cirkuszban birkózni készül.

Tíz perc múlva az orvos újra megjelent.

- Nézze, itt a szomszéd szobában van egy orosz, a ki hasonló bajban szenved. Tud sakkozni?

- Tudok.

- Nos, üljenek össze sakkozni, hogy ne unatkozzanak. Majd küldök föl egy sakkot.

- Biz az jó lesz.

Az orvos visszavonult. Pár perc múlva kopogtattak az ajtómon, s belépett egy olajtól csillogó ur, a kinek minden öltözete egy monokli volt. Nyájasan üdvözlöttük egymást, abban a testvéri hangulatban, mely a gőzfürdőben szokott uralkodni. Elpanaszoltuk egymásnak a bajunkat, közbe megérkezett a sakk és hozzáláttunk a játékhoz.

Az oroszról gyors egymásutánban három susztermattot kapván, mind a ketten meguntuk a dolgot és beszélgetni kezdtünk.

Az orosz világbirodalomról kezdett beszélni. Minden faj kimerült már, csak az orosz nem. Ha egyszer szabad ország lesz, egész Európát elfoglalja. A cár Konstantinápolyban ül, mint a kelet császára és pápája, Miklós nagyherceg a Tuileriákban parancsol, mint nyugat kormányzója, az új Skobelev a Quirinálban helytartóskodik, a kozákok pedig az Alhambrába kötik be a lovukat...

Mosolyogtam.

- Hány csipése van? - kértem.

- Ötvenegy.

- Szerencse. Mert ha több volna, a derék kozákok az Atlanti óceánt is átusznák s Péter nagyherceg Buenos-Ayresben ütné föl székhelyét.

- Azt hiszi, lázam van? - szólt az orosz rövid hallgatás után.

- Azt.

- Sohse voltam nyugodtabb és hidegebb, mint ebben a pillanatban. De hát maguk apró nemzetek nem értik meg a mi törekvéseinket. Mint a verebek a csűr körül, az udvarban ugrálnak, lesve a szemeket, s azt hiszik, a kerítés a világ vége... Mi, mint hegyek fölött, a felhők szomszédságában lebegünk s az egész világot átfoglalja a tekintetünk.

Odakönyökölttem az orosz elé.

- Tudja-e, uram, hogy ha a tatár el nem pusztít minket, de különösen ha a török be nem jön Európába, ma a magyar a legelső nemzet a világon. Akkor a német sohase ül a nyakunkra. Akkor ma Magyarország Linznél kezdődik és a Fekete-tengerig terjed, hozzáértve Boszniát, Hercegovinát, Dalmáciát... sőt tán kitoltuk volna birodalmunk határát Konstantinápolyig s e pillanatban az egész Balkán-félsziget a mi uralmunk alatt volna... Ez egy nyolcvan-száz-millió birodalom...

Az orosz figyelmesen hallgatott.

- Hány csipése van? - kérde meglehetősen gunyosan.

- Hatvannyolc.

- Ez már láz. Biztosan láz. Hisz a szeme is csillog. S lázában se tud egyebet mondani, mint hogy mi volna, ha ez meg az nem lett volna. Szóval kesereg a multon. De én a jövőről beszélek, a mi lesz, a mi okvetetlenül elkövetkezik, mint a halál. Bánom is én az önök multját. Én elhiszem, hogy a magyar volna a világ első nemzete, ha ez meg az nem lett volna... de ennek már vége... mi a jövőbe tekintünk... az a mienk...

Kopogtattak. A doktor lépett be és hozott antipirint, meg ammoniak-szeszt. Az antipirint bevettük, az ammoniákkal bedörzsölt bennünket. Aztán lepedőbe burkolóztunk és újra sakkozni kezdtünk. Mind a ketten sokkal jobban éreztük magunkat.

Az utcán egy század katona vonult el dübörgő léptekkel.

- Látta, - mondtam az oroszoknak, - ez öl meg minket, európaiakat. Most otthon aratás, a legnagyobb munkaidő van, s a nép legegészségesebb, legerőteljesebb fiai itt a hasukon hevernek... Ezért öl meg minket Amerika... Ők dolgoznak, mi katonáskodást játszunk... Ők gyárakat és műhelyeket építenek, mi kaszárnyákat...

- Ez az igazi. Ez a közös veszély, a mely ellen össze kell fogunk: a másik meg, mely különösen minket fenyeget, a sárga faj, a kínai...

Mosolyogva néztünk egymásra. Kezet fogtunk.

- Átkozott papadácsi, - szólt nevetve az orosz.

- Ah, visszavonja az Alhambrát?

- Nono, marad még valami. Mi papadácsi-csipés nélkül is elképzelhetjük, hogy a kozákok döntővi nótákat énekelő ezredei a Ringen vagy a Brandenburger Thor alatt elvonuljanak... De ön ásit...

- Nagyon álmos vagyok. A múlt éjjel semmit se aludtam. Pedig szeretek aludni és... álmodni. A miről ön ébren, tiszta-fővel, fényes nappal beszél: nemzete jövő nagyságáról, - arról mi csak álmodni szoktunk.

A BOSNYÁK RABLÓ.

A feketeképű tábornok, a ki velem szemben ült a kupében, kimutatott az ablakon. Vonatunk a Narenta vad, sívár völgyében robogott tova. Arra néztem, a merre a tábornok intett. Egy kies völgy nyílt meg előttem, melyből zuhatagos patak ömlött a Narentába.

- Láss, ezen a hegyen védte magát harminc rabló két napig. Huszat agyonlőttünk, tizet elfogtunk.

- Tábornok ur is itt volt?

- Hogyne, én vezettem az expedíciót.

*

- Tudod, ki ez a tábornok? - kérde egy barátom, mikor a marciális katona egy percre távozott.

- A nevét tudom, többet nem.

- Ez irtotta ki Boszniából és Hercegovinából a rablókat. Granicsár tiszt volt, olyan tipikus osztrák-szláv katona, a kinek hazája a hadsereg és Istene a császár. Különb derék, szellemes ember, pompás elbeszélő, s nagyon jó humora van, noha egy időben Bosznia minden szilvafájára egy-egy bosnyákot akasztatott. Csak kérdezősködjél, majd beszél ő.

Csakugyan, a tábornok nem sokáig kérte magát, hanem elkezdett beszélni a bosnyák rablókról.

*

Tudja, uram, ebben a két országban az okkupáció előtt a rablás rendes polgári foglalkozás volt. Pótolta a háziipart, a gyáripart, a malomipart, a textilipart. Még kartelt is kötöttek az egyes bandák, sőt a zsványok néha sztrájkoltak is, mikor a rablóvezér igazságtalanul osztotta el a zsákmányt. A mohamedánok és keresztények állandóan öldösték és fosztogatták egymást. A békésebb családok ezrével menekültek Horvátországba, hol a monarkia terhére éltek. Az okkupáció után ezek visszatértek, s egy kis ideig csend volt. De a keresztények elkezdtek békétlenkedni, mert az új kormányzat nem osztotta ki köztük azonnal a törökök földjeit. A rabló urak is visszatértek régi mesterségükhöz, mert hisz élni csak kell, s ők máshoz nem értettek.

Eleinte a bosnyák kormányzat megpróbálta a régi török csendőrséget újjászervezni, megerősítve a monarkiából hozatott zsandárokkal. De ezzel nem boldogultak, mert a török csendőrség, a régi módi szerint, a keresztény lakosságnál élelmiszert harácsolt, olyformán, mely közel állt egy kisebbfajta rabláshoz.

A rablóbandák Szerbiából élénk támogatásban részesültek. Ha menekültek, mindig Szerbiába futottak át. Az elfogottak közt voltak gimnáziumot végzett ifjak, kereskedősegédek, a kik inkább politikai, mint rabló célokat követtek.

Bosznia és Hercegovina nagyon alkalmas a rablóbandának garázdálkodásra. Hozzáférhetetlen hegyzugai, nagyterjedelmű erdősegei kitűnő buvóhelyül szolgálnak. A nép maga is inkább a rablók pártján volt, a kik a *svába* ellen való gyűlöletet is hirdették, miközben a gazdag embereknek a nyakát metszegették.

Végre a bosnyák kormányzat belátta, hogy e bandák leküzdésére más eszközök kellenek és elhatározta, hogy egy repülő hadtestet alakít, mely teljes erővel hozzá fog a két tartomány kitisztításához.

(Itt az elbeszélés fonalát átveszem a tábornoktól.)

*

A szerajevói főparancsnokhoz az egyik katonai állomásról az a jelentés érkezett, hogy a hegyek közt egy nagyobb faluban télire letelepedett Kovacsevics Sztoján rablóvezér. Ezt elcsipni nagy fogás lett volna, de katonai hatalmat nem lehetett ellene mozgósítani, mert az föltűnik s a kémek azonnal hírül viszik.

A főparancsnok tanácskozássra hívta össze bizalmasabb embereit. Köztük volt Cz. kapitány (az én mostani elbeszélő tábornokom). Sok mindenféle javaslatot vetettek föl, de ez mind csak oda lyukadt ki: Egy zászlóaljjal körülvenni a falut, s az egész férfilakosságot behozni.

Cz. kapitány a fejét csóválta.

- Összefogdosunk talán egy csomó csirkefogót, a nagy rablók pedig elmenekülnek.

- Hát ön tud valami módot?

- Tudok.

- Halljuk.

- Kérem, én nem beszélek róla, de ha megbiznak, végrehajtom.

- Mi kell hozzá?

- Ötszáz forint aranyban.

- Ember?

- Az van nekem, a mennyi csak kell, különben is kevesedmagammal megyek.

- Rendben van. Mikor indul?

- Reggel.

Hajnalban egy négy főből álló karaván indult el, tiz egymás végibe kötözött lóval, melyek sót szállítottak. A karaván állt Cz. kapitányból, egy nagy erejéről ismeretes pandur-szerdárból, Vujevics Gligorból s két megbízható bennszülött csendőrből. Mind a négyen durva bosnyák nemzeti ruhát viseltek, s a tüszőben jól eldugva két-két revolverük volt, kellő számu patronnal. Egyenesen nekivágtak a Dobridub gyanus és félelmes vidékeinek.

Öt nap múlva ugyanez a karaván megállt a szerajevói katonai kormányzó palotája előtt, azzal a különbséggel, hogy a lovakon nem annyira só, mint inkább ember volt. Két sebesült ember: az egyik Kovacsevics Sztoján, a híres rablóvezér, a másik a csendőrök egyike. A silbak nem akarta beereszteni őket, olyan tépettek, rongyosak voltak. Az őrség tisztje a kapu alól ásitozva nézett ki az utcára. Cz. rákiáltott s a tiszt csudálkozva jött ki. Ki lehet ez az elzüllött alak, a ki olyan jól tudja a nevét. Odakint még nagyobb lett a csodálkozás, mikor a viharvert alakban a fess kapitányt pillantotta meg.

- Kit hoztál?

- Kovacsevics Sztojánt.

- Igazán?

- Persze, nézd meg, oda van kötve az első lóra.

- De hisz az ember halott.

- Nem az. Csak elalélt a nagy vérveszteségtől. Ha az orvos egy kicsit kezeli, élélhet a főbe-lövésig.

Fölment jelentést tenni a parancsnokló tábornoknak, aztán katonai eskorttal a kórházba kísérte a két sebesültet. Még volt ideje intézkedni, hogy Kovacsevics ágya mellé két szuro-

nyos bakát állítsanak, aztán ruhástól rögtön lefeküdt egy kórházi ágyra és két napig ott mozdulatlanul aludt.

(Most újra a tábornoknak adom át a szót. Egy kicsit pihenek.)

*

Ennek a kis vállalkozásomnak és hasonló fajtájú kalandoknak köszönhetem, hogy mikor 1882-ben a rablók ellen a portyázó hadtestet (streif-corps) fölállították, a vezetésnél első sorban reám gondoltak. Ez a streif-corps katonákból és csendőrökből volt összeállítva, közös hadseregbeli tisztek vezetése alatt.

Ezzel sikerült aztán a rablókat teljesen kiirtani. Az igaz, hogy vasszigorral jártunk el. Olcsó volt az emberélet s a portyázásra kiszemelt területeken élet-halál ura voltam.

- Mit tett mégis?

Cz. tábornok szerényen mosolygott.

- Óh, semmi különös. De mégis egy dolgot: behoztam a rendes, hivatalos akasztást Boszniában. Mert a rablók az agyonlövést dicső halálnak tekintették. Egyik se engedte bekötni a szemét, büszkén a mellére ütött s így kiáltott oda a katonáknak: „Ide lőjj, disznó svába!” Nem egy bűnös a kihallgatáskor így szólt hozzám: „Mindent bevallok, parancsnok, ha megígéred, hogy főbelövedsz és nem akasztatsz föl.” A főbelövést még a börtönnél is jobban szerették. Mert a börtönnél a török időkből rettentő hire volt. Ott verték, koplaltatták az embereket, a mit ellensúlyozott az, hogy igen könnyű volt megszökni.

- És ki akasztott?

- Willenbacher, a bécsi hóhér. Dupla honoráriumot kapott idelent és még azt is kikötötte, hogy szegzárdi bora legyen. Ugy bántunk vele, mint a himes tojással. De ugy félt, hogy legkevesebb egy századnak kellett őt kísérni, mikor akasztani ment.

(Itt átveszem az elbeszélést.)

*

Estére vonatunk Jablonicára ért. Ez a Narenta-völgy elején van. Remek szép vidék. Este a zugó víz mellett tüzet raktunk és heverésztünk. Egyszerre csak guzlárok jöttek és pengetve hangszerüket, elkezdtek énekelni a régi hős időkről, a mikor a törökök ellen védtek a szabadságot. A kegyetlen jajcei basáról, a ki mindig két szerecsen hóhérral járt s a kinek a pofája nem tetszett neki, annak leüttette a fejét.

Elkezdttem mosolyogni.

- Tábornok ur, hallja, mit énekelnek ezek a fickók?

- Hallom.

- Nos, én tisztában vagyok az ön jövőjével.

- Hogyan?

- Kétszáz év múlva önről fognak így énekelni, ön lesz a kegyetlen jajcei basa, ezek az utonállók pedig nemzeti hősök. Az ő közönséges rablásaik az évszázadokon átszűrődve lovagias hadjáratokká válnak.

- Igaz lehet. De mi azt, fájdalom, már nem fogjuk hallani.

MEGÉRKEZÉS.

Párisból hazaérkezett barátaimat hallom panaszkodni, csupa jelentéktelen, apró dolog miatt. Vannak emberek, a kik képesek dühbe jönni azon, hogy ha a Louvre-t végignézték, utána nem találnak az egész környéken kocsmát, a hol tizórára egy pár virslit kaphatnának, szaftban. S e miatt aztán egész Párist, sőt az egész francia nemzetet elítélik. Mások azon dühöngenek, hogy mikor megérkeztek, a vasutnál nem volt hordár, s maguk cipelték pakkjukat a kocsiba. Hát biz az kellemetlen, hogy a citoyenek az állomáson oly kevés érzéket tanusítanak az utasok kényelme iránt, de ez elvégre az ő bajuk, mert kevesebbet keresnek. S én mindig tisztelettel, bár izzadva cipeltem el pakkomat a párisi vasuti hordár mellett, a ki valami lépcsőn ülve, az *Intransigeant*-ot olvasgatta. Igaza van. Minden francia polgárnak joga van oly keveset keresni, a mennyit csak tud. S ez a hordár talán tegnap este szociálista gyűlésen volt, a hol mennydörgő szónoklatot tartott a társadalmi rend és a köztársasági elnök ellen. (Mert ott a szociálista szónokok nem a szónoklatból élnek, hanem dolgoznak is.) S nekem ez a nyugodt közömbösség jobban tetszik, mint például az olasz hordárok szervezetlen rohama egy berobogó vonat ellen. Itt: a ki bírja, marja. S az utas jól teszi, ha torkon ragadja a hordárját, nehogy elveszítse szem elől. Mindjárt látni, hogy Olaszországban nagyobb a küzdelem a létért, mint Franciaországban. Olaszországban minden falat kenyérre tízszer annyi ember jut, mint Franciaországban.

Legklasszikusabb a megérkezés Konstantinápolyba. Ebbe a tén két millió lakosu városba egy pár sin vezet Drinápoly, vagyis Európa felől, nehogy a civilizáció valami nagyon gyorsan betóduljon. Ez az egy pár sin omlatag erődítések mellett vezet el, melyek a tenger partját őrzik. Minden öt-hatszáz lépésre egy katonai őrség áll. Tudni kell, hogy ez miféle szervezetnek örvend. Kiküldenek egy ilyen őrhelyre tíz-tizenkét katonát, egy tisztet, s ott hagyják évtizedekig. Elfoglalnak három-négy házat, lassan-lassan mindegyik megházasodik, a gyerekek elszaporodnak s egész kis telep támad. Közös háztartást visznek, a mi annyit tesz, hogy együtt fogyasztják el a mindennapi piláfot, melynek nyers anyagáért öt katona minden szombaton bemegy Stambulba. Néha kapnak lénungot is, de ez ritkaság. Uniformist is minden tíz esztendőben ha kapnak. Azért aztán meglehetősen rongyosak is. Természetes, hogy a hadnagy, a ki az őrséget kivezette, örökké megmarad hadnagynak, a káplár káplárnak, a közlegény közlegénynek. Az ő törökösen a földön ül, a puskát a kezében tartja és valószínűleg azon gondolkodik, hogy mi az ördögöt őriz itt annyi idő óta? Őrzött, mikor még legényember volt és őriz, mikor már gyermekei játszanak előtte a porban. Megható dolog, hogy valaki mint közkatona egyazon a helyen megérje a saját unokáit. Ezek a katonai posztok a városban is megvannak, ugyanazon, a fölnemváltás alapján álló szervezettel. De ott legalább a katonák a lakóknál szerezhetnek egy kis munkát, s például mint hordárok kitűnő szolgálatot tesznek. Még az őrtálló katona is elviszi a leveledet szívesen, ha fogod addig a puskáját.

A derék katonák kint a parti erődítményekben tisztára a heti rizskására vannak utalva, mellékeresetük nincs. Szórakozásuk épp oly kevésbé. Délelőtt a tenger felé bámulnak, délután a szárazföld felé. Egyetlen szórakozásuk az a pár vasuti vonat, mint a dunakeszi nyaralóknak.

Ezzel végeztünk, most már érkezzünk meg. A vonat óvatosan berobog a főállomásra, nehogy egypár kutyát elgázoljon. Egyszerre a kupé ajtaját fölszakítja egy fegyveres alak. Két-három pisztoly rézveretű agya s ugyanannyi kés faragványos nyele kandikál ki a tüszőjéből. Ki ez? Finánc vagy katona? Mivel nyugodtan pakkod után nyul, rájössz, hogy hordár. Kissé aggódva követed, mert ugyan miért viselnének a hordárok fegyvert, ha nem azért, hogy a keveset fizetőt lepuffantsák? A szálas hamál pakkodat a vámhivatalig viszi, s ott átadja egy másik, szintén teljesen alaptalanul fegyveres kollégájának. Miért adja át? Azért, mert a Kelet bölcsen

ugy van berendezve, hogy egy európain többen is keressenek. S a hordár urak a vaggontól a fiakkerig vivő utat három részre osztották föl, s azért pakkod kivitele háromszor annyiba kerül, mert három ember kezén megy keresztül. A vámhivatal ajtajánál tehát kifizeted az első számu hamált, s a második átvevén táskáidat, a fináncok elé kalauzol. A török finánc udvarias ember, néha rá se néz a holmidra és elereszt, máskor pedig kiforgat mindent s hosszú vizsgálatot indít különösen annak megtudására, hogy könyveidben nincsenek-e államellenes tanok. Ilyenkor rendesen a legártatlanabb könyveket kobozzák el, különösen, ha sok kép van bennük. A mi azt mutatja, hogy a török vámtisztek többnyire családapák.

A vámhivatal kijárásánál a második számu hamál átadja kufferedet a harmadik hordárnak, s eléd tartja a markát. Fizetsz és haladsz tovább. Szerencsétlenségedre észreveszel egy trafikot és szivart veszel, abban a reményben, hogy így majd aprópénzhez jutsz. Ebben a reményedben nem is csalatkozol, mert az átnyújtott medzsidjéért egy egész numizmatikai gyűjteményt kapsz vissza. Van közte Traján idejebeli obulus, szoldo IX. Pius arcképével, Battenberg-picula, régi magyar huszas, görög susták és újpesti hatos. A bukaresti muzeum numizmatikai osztálya ehhez képest kismiska. Konstantinápolyban mindenféle pénzt elfogadnak, de azt is megkövetelik, hogy te is elfogadd. Még a lyukas pénzt is, mert itt ennek is van becsülete.

Most tovább még a hamállal. Az állomás kapujában katona áll, a ki puskáját a vasrácsos kerítéshez támasztva, valami limonádét kever. Int, hogy állj meg, mert azt csak nem kívánhatod tőle, hogy előbb a hivatal, azután a citromlé. Vajjon mit akarhat veled? Miután megitta a savanyu levet, megnézi, hogy a fináncok ráírták-e a kufferedre a krikszkrakszot, mely annyit jelent, hogy *mehet*, s aztán elereszt. Most már podgyásszostul a kocsiban vagy s kifizeted a harmadik hamált, a ki azonban nem távozik, hanem felül a bakra s hátrafordulva élénken magyaráz valamit. Nem érted, hogy mit. A mire megjelenik egy európaiasan öltözködött, de fezes fiatalember s korrekt franciasággal értésedre adja, hogy a hamál a fogadóig akar kísérni, hogy a város nevezetességeit magyarázza.

- Ezt két okból nem fogadom el. Először: mert sötét este van és éjjel minden nevezetesség fekete. Másodszor: egy szót sem értek ennek a fickónak a beszédjéből.

- Annál jobb, akkor én itt maradok tolmácsnak.

- Hát maradjon itt egyedül, a hamál pedig pusztuljon.

- Ne tegye, uram. Miért ne keressen ez a szegény ember is?

- Hisz már adtam neki.

- Őszintén szólva, engem zsenirozna, ha a hamált elkergetné. Azt hinné, én turtam ki.

E pillanatban egy új alak jelent meg a kocsi mellett. Kezében bot volt, ellenben lábán cipő nem volt, sőt a nadrágja térdig föl volt gyűrve.

- Sebesen óhajt menni? - kérdé.

- Sebesen.

- Legyen nyugodt: ön sebesen fog menni.

Ezzel a kocsi elé állt, nagy kiáltással jelezte az indulást s gyors futással, folytonos kiabálással előttünk szaladt, tisztára söpörve az utat. Így vonultam be, három fölösleges emberrel a nyakamon, Konstantinápolyba.

A fogadótól száz lépésnyire megálltak s azt kívánták, hogy fizessem ki őket. A kocsis nem kevesebb mint három medzsitjét követelt, azaz hat forintot! A futár egyet, a hamál meg a tolmács (a ki utközben a *Gil Blas* legrégibb vicceivel traktált) felet. Kimondtam, hogy addig

nem fizetek, míg a hotel elé nem visznek. Savanyu arccal engedelmeskedtek, a fullajtár már nem kiabált, hanem mellettem ügetve, gyermekeinek nagy számáról beszélt.

A mint a hatalmas perai fogadó világos kapuja elé robogtunk s az óriási termetű elegáns portást megpillantottam, egyszerre Európában éreztem magam. A montenegrói hotelszolgák (nemzeti kosztümben szintén pisztolyokkal és késekkel) kirohantak és holmimra tették a kezüket.

- Kérem, fizesse ki ezt a népet! - szóltam a portásnak.

- Hogy áll a dolog?

Elmondtam kísérőim jellegét és szereplését. A portás azon kezdte, hogy a hamálnak egy csattanó pofont adott s azonfelül disznónak nevezte. A hamál ezzel az üzletet lezártnak tekintette, mert gyors ügetéssel távozott. A tolmács látván ezt, lassan, de biztosan elpárolgott az éjben. A kocsis kapott egy medzsidjét, a kengyelfutó ötven krajcárt, mire udvarias köszö- néssel távoztak.

Igy érkeztem én meg Konstantinápolyba.

KIRÁNDULÁS KONSTANTINÁPOLYBA.

A múlt hónap utolsó hetét s ennek a hónapnak az elejét itt töltöttem a török fővárosban s most barátaim unszolására, kénytelen vagyok tárcát írni róla, noha nem szeretek egy ennyire új, idegen, érdekes dologról szerzett impresszióimmal azonnal kipakkolni. Mert Konstantinápoly egy íróra nézve oly fontos, oly szenzációsan bizarr, hogy elhagyhatja Párist, elhagyhatja Londont, vagy Nápolyt, de Konstantinápolyt meg kell neki néznie. Megnéznie, megértenie, megemésztie, s akkor a város ránézve kincsesbányává válik, melyből egész köteteket áshat ki. Én csak azt láttam, a mit az európai turisták rendszeren meg szoktak nézni s azért e tárcámat legyenek szivesek csak futólagos, hogy ne mondjam fölületes megjegyzéseknek tekinteni. Bővebb fölvilágosításért tessék a budapesti önkéntes tűzoltó-testülethez, vagy a debreceni dalárda érdemes tagjaihoz fordulni, a kik annak idején, mint kirándulók, a Boszporus mellett is föltették a kérdést, hogy mi zengi tul a bérceket? A dal, a dal, a dal!

Utazásom jelentékenyen kényelmesebb volt, mint annak idején Botondé, a ki őseinket Bizánc kapuja alá vezette. Ugyanis az új berlin-konstantinápolyi expressz összeköttetés legelső vonatán mentem le, mint meghívott vendég. Az összeköttetést a vasutigazgatóságok csinálták, de a házigazda szerepét a Hálókocsik nemzetközi társasága játszotta. Az új vonat kocsijait ugyanis teljesen ez a hatalmas társulat adja, a melynek háló- és étkező-vagonjai ma Pétervártól Lisszabonig és Nizzaig, s Berlintől és Londontól Konstantinápolyig közlekednek. Velünk volt a társaság főigazgatója s főrésztvevője is, Nagelmackers ur, egy rendkívül kedves, finom modoru gentleman, régi belga család sarja, a ki vagyon tekintetében úgy harminc millió körül áll. Huszonöt év előtt két wagons-lits-vel kezdte s ma száz kocsija szaladgál az európai vonalokon. Ő ma Európa első vasuti királya. Azaz egyetlen.

Mikor a vonatra, mely Berlinből indult el, Budapesten fölléptem, a nevemet már egy háló-fülke ajtajára főszegezve találtam. Itt volt a lakásom, Konstantinápolyig és vissza. A társaság igen előkelő volt: a porosz államvasutak igazgatói, köztük két valóságos belső titkos tanácsos, egy tábornok (a német vezérkar tagja), egy volt főpostaigazgató, a mi Berlinben nagy állás; Kemenes igazgató képviselte a kassa-oderbergi vasutat, Marx és Csermák a magyar államvasutat, azután következett egypár berlini és brüsszeli s két budapesti ujságíró. Az új vonat-összeköttetés fontosságáról nem akarok beszélni, csak utalok a román lapok jajgatására. Az új vonat ugyanis teljesen tönkretette a berlin-csernovitz-bukarest-constanzai vonalat, melyre Románia sokat költött, mert Constanza és Konstantinápoly közt új hajójáratokat létesített.

Első állomás Belgrád. A szerb vasutasok igen szépen fogadtak, megmutattak egy dohánygyárat s egy sertés-vágóhidat. A dohánygyárban cigarettát kaptunk, disznót azonban nem osztogattak. Délután kimentünk Topcsiderbe, a belgrádi zugligetbe. Itt láttuk Milos fejedelem lakóházát, tele a rá vonatkozó emléktárgyakkal. Ő kezdte a keményen elnyomott vazallus népet állammá szervezni a század első felében. Vele kezdődik az Obrenovicsek története. Okos és egyszerű ember lehetett. Kevesebb pénzzel beérte, mint Milán király.

Estefelé fönt a belgrádi várban megnéztük a katonaságot, mely, úgy látszik, porosz minta szerint van újjá szervezve. Egyenruhájuk is európai szabásu s nincs az a pomerániai gránátos, a ki a parádémarsot szebben csinálnál, mint ők. Festői látvány, mikor szerb dalokat énekelve masíroznak. Az is szép volt, mikor a rekruták kólót táncoltak. A háboru óta nagyon sokat haladhatott a hadsereg. *A vállra, lábhoz, tisztelegj* stb. vezényszókra köteles mozdulatokat is oly gyönyörűen, klipp-klapp csinálták, hogy a legöregebb Krieghammerok is örömkönnyeket hullatnának, ezt látva.

Demokratikus vonás: az ebéd alatt játszó katonazenekarban egy tényleges állományú ezredes fia futja a sípot.

Második állomás a bolgár főváros, Szófia. Rossz benyomást tett rám, mert sár volt és esett az eső. A fiakkerekbe macskanagyságu kis lovak vannak fogva, de pompásan futnak. Nem akarok kritizálni semmit, hisz az ország huszonnégy év óta exisztál csak s így fővárosában is minden kezdetleges állapotban van. Középületei szépek, egyéb házai nem, az utcaszabályozás ismeretlen fogalom. Fekvése festői, épp a lábánál fekszik a Vitos-hegység, melynek ormát örök hó takarja. Szófia az európai sajtóban folyton szerepel, ez a nagy reklám fölcsigázza az utas várakozását. Így aztán könnyebb a csalódás. A nyelvük ugyanaz, a mi a szerbeké, de a faj más. A bolgárok maguk is tudják, hogy ők velünk rokon, ural-altáji nép, de elszlávosodtak. Kérdeztem egy szerb urat, miért nem fognak össze a bolgárokkal, akkor mehetnének Konstantinápolyt elfoglalni s visszaállítani a keleti császárságot?

- Nem lehet, - felelt ő nyugodtan, - mert egy országban kevesebb ur kap kenyeret, mint két országban. Itt a példa mindjárt: király is csak egy kell. Már most melyik legyen az? Obrenovics, vagy Kóburg?

De a bolgár bizik abban, hogy a jövő így is az övé, mert az ő népe Konstantinápoly kapujáig terjed.

Katonaságuk rossz impressziót tett rám. Fegyenceknek való rossz darócba van öltözködve. Hazai ipar! - mondják a bolgárok, ha rossz is, de itthon készült, s egy kopejka se megy érte külföldre. Igazuk van. Az egyenruha szabása és a fegyverviselés módja egészen oroszos. Ma, azt mondják, a szellem is az. Én nem tudom. Uralmon az oroszbarátok vannak, annyi bizonyos. Az ebédünkön résztvett egy miniszter, a ki korrekt franciasággal köszöntötte föl a társaságot. Ezt az urat annak idején Sztambulov hosszabb ideig fogságban tartotta, a mi Keleten a karriérhez tartozik.

Megnéztük a fejedelem pompás palotáját is, kívülről, belülről. Sok Kóburg-pénz mehetett rá, vajjon kinek fog kamatozni. Azt mondják, a fejedelem unja magát odalent s unalmában hizik. Az egykori fess magyar huszártiszt, mint mondják, oly kövér, hogy már nehezen jár s még nehezebben ül lóra. Nagyon jót tenne neki egy kis magyar huszár-garnizonélet.

A bolgár népet nem ismerem. Intelligens nép lehet, mert adót nem szívesen fizet, sőt mint a lapok írják, most föl is lázadt ellene.

Este utaztunk tovább s reggel, a nélkül, hogy vámvizsgálattal zavartak volna, már török földön voltunk. Mikor átmentem az étkező-kocsiba, ott egy fezes fiatalember várt, a ki bemutatta magát, mint Aril basának, a drinápolyi vilajet kormányzójának titkára. A basa nevében üdvözölt, mint az utitársaság tagját. Áadtam neki a keleti intelligencia számára készült nagyszabású francia vizitkártyámat, melyen az összes egyesületek föl vannak sorolva, melyek valaha disztagjukká megválasztottak (többek közt a szatmári *Ezres* is), a mire ő hasonló vizitkártyával felelt. A miből rögtön láttam, hogy a derék effendi - görög. Mert a törökországi görög jó pénzért, ha kell, török, örmény, bolgár, zsidó, sőt még görög is. Ez a Levante népe. Meg vagyok győződve, hogy a drinápolyi basának rendkívüli örömet fog szerezni a vizitkártyám.

A vidék, melyen vonatunk a pomázi vicináliséhoz hasonló keleti lassúsággal végighaladt, kopár dombok unalmas sorozata. A dombok füvel és gazzal vannak borítva, néhol nől csak rajtuk valami csenevész bokorcsoport. Az ottomán vasutak külföldi kézben vannak, üzleti nyelvük francia, személyzetük svájci, német és görög. A stációk sivár puszták közepén állnak, egyik mellett sem láttam falut vagy várost. Három állomást is elhagytunk, a míg végre a dombok alján, valami gödörbe meglapulva, egy rongyos falut megpillantottunk. A házak alig látszanak ki a földből: ez az építkezés is magán viseli a zsarnok török előtt meglapuló, remegő

rája jellegét. Már mint a régi időkből. Mert ma ugyan nem érzik a török uralmat. A török alig törődik velük, erejét sem tudja velük éreztetni. Arra nézve sem tesz semmit, hogy virágozzanak, de agyon sem üti őket. Tengődnek békeességben és nyomoruságban egymás mellett.

A csendőrök azonban minden állomáson ott voltak. Derék, szálas, öreg katonák, többnyire hármassal, egy tiszt vezetése alatt. Arról ki tehet, hogy az egyiknek kék az egyenruhája, a másiknak barna, az egyik spanyol lovagsizmában van, a másik himzett papucsban. Abból a kis fizetésből, mely minden hónap elsején pontosan elmarad, nem igen telik még ruházatra is. Tény az, hogy elég jól ügyelnek ők, mert európai Törökországban nem rosszabbak a közbiztossági viszonyok, mint a Balkán-félsziget többi részében. Igaz, hogy itt az önvédelmi rendszer is nagyszerűen ki van fejlődve s még a pincérnek is két pisztoly és három-négy kés van a tüszőjébe tűzelve. Nem is hallottam Keleten a pincérekkel gorombáskodni.

Hosszabb időt töltött vonatunk a híres Cserkeszköi állomáson, hol pár év előtt Athanáziosz rabló ur a vonatot megállította és a gazdagabb utasokat magával vitte. Az állomás magasan fekszik s onnan az egész puszta vidéket belátni: sehol egy ház, egy karám, egy torony. A perrenon azonban vagy harminc marcona külsejű török állt, kíváncsian nézegetve impozáns luxusvonatunkat. Az állomásfőnök azt mondta, hogy vasuti munkások, de én nem mernék csákányt adni a kezükbe.

Óvatosan haladtunk tovább a boldogult Hirsch báró gyöngéalkotásu vasutján... egyszerre csak nagyot kiált valaki: vonatunk a Márvány-tenger mellé ért s a parton haladt egész Konstantinápolyig.

A tavaszi nap ragyogó fényében égett az óriási város. Mondhatom, a ki csak a milleniumkori lágmányosi Konstantinápolyt ismeri, annak igen halovány fogalma van az igaziról. Nem is próbálom meg leírni. Különb is egy török közmondást tettem Keleten magamévá: *a mit halaszthatsz holnapra - azt világért meg ne tedd ma*. S ezért engedjék meg, hogy az írást befejezzem.

KELETRŐL.

Elmentem megnézni a konstantinápolyi nagy bazárt, hol mindent lehet kapni, a mit Európa, Ázsia és Afrika házi- vagy gyáripára termel. Igaz, hogy ma már itt is terjed a szédelgés a legtöbb ázsiai és afrikai cikk szintén Európából kerül ki. Így például a fezt az egész Kelet számára Ausztriában készítik. S a multkor olvastam egy angol részvénytársaság évi jelentésében a keserű panaszt a fölött, hogy Indiában a vallásos buzgóság tetemesen apad. A minek az a köze van a társaság érdekeihez, hogy a hindu templomoknak ő szállítja a - bálványokat.

Szóval a bazárban sem kell készpénznek venni mindent.

Nem akarom leírni a bazárt, mely pedig a világnak egyik nevezetessége, csak arra szoritkozom, a mi velem történt.

Betévedtem a bazárok egyik utcájába, hol többnyire régi fegyvereket árultak. A mint az utcasarkon fölmerültem, egy tizenkét-tizenhárom éves fiu toppan elém s olasz-francia-német nyelven figyelmeztet, hogy ebben az utcában gyönyörű régi fegyverek kaphatók.

- Majd megnézzük.

Erre a fiu füttyentett egyet, a mi jeladás volt a boltosoknak: *Vigyázz!*

Csakugyan valamennyi boltos, a kinek nem volt dolga, összes segédeivel megjelent a boltnak az utcára rugó kis terrásán, s a fütty irányába tekintett.

A kis fiu meghuzta a kabátomat.

- Az alkut bizza rám, uram; a mire én azt mondom, hogy megveheti, azt fizesse meg, így nem csalják meg.

Igy érdekeit (mert nyilvánvaló, hogy a kereskedők is pénzelték) mindkét oldalról biztosítván, előttem futva, bevezetett az utcába.

Minden kereskedőnek volt valami a kezében. Az egyik puskát, a másik pisztolyokat, a harmadik kardot, késeket, nyerget, lószerszámot tartott az orrom alá. Görögül és örményül hadartak, a miből egy szót sem értettem, a min bizonyára rosszalólag fog csodálkozni Pfeiffer Antal piarista tanár ur, a ki négy esztendeig verte a fejembe a görög nyelvet s a kinek biztatására mint hetedik osztályu tanuló az Iliasból négy éneket lefordítottam hexameterekben.

- Hogy ez a két cserkesz pisztoly? - kértem az egyik üvöltő görögtől.

- Negyven frank.

Szó nélkül elfordultam tőle.

- Husz! - kiáltotta rögtön.

A kis fiu alig észrevehetően *nem*-et intett. Tehát hallgattam.

A kereskedő előttem termelt s utamat állta:

- Mennyit tetszik érte adni?

- Mutassa.

A kis fiu megfogta a kezemet.

- Ne nyuljon hozzá, mert akkor a kereskedő félnapig az ön sarkában lesz a pisztolyokkal.

Hátat fordítottam tehát a pisztolyoknak s mustrálólág kezdtem a boltok előtt sétálni. Az egy pillanatra csillapult üvöltés ujult erővel kitört. Zörgették a láncokat, kopogtak a fegyverekkel. Venni tulajdonképp nem is akartam semmit, csak csöndesen szemlélődni, de ez teljesen lehetetlen volt. Ha egy bolt előtt megálltam, azonnal körülfogtak s a fülembe kiabáltak.

Teljes érzéketlenséggel álltam a fegyverekkel hadonászó tömeg közepén s vártam, hogy mikor fogják megunni. Az lett a vége, hogy én untam meg s csöndesen kísértéltem a fegyverek utcájából. A kis fiúnak ez láthatólag rosszul esett, láttam, hogy ő úgy tüntet föl a boltosok előtt, mint egy gazdag idegent, a kit neki sikerült idecsálnia, szabad kizsákmányolás céljából.

- Légy nyugodt, fiam, te megkapod a borraivalódat. Ki vagy te különbem?

- Osztrák alattvaló.

- Ugyan? S mi a vallásod?

- Zsidó.

- Hol születél?

- Triesztben.

- Hány nyelvet tudsz?

- Triesztben megtanultam olaszul és németül, itt az iskolában franciául, az utcán görögül, törökül, örményül, bolgáru - egy kicsit, a mennyire szükségem van.

- Él-e az apád?

- Él, de magam keresem a kenyeremet.

- S milyen pályára készülsz?

- Dragomán leszek.

- Nos, tolmács ur, vezessen a bazár szőnyeg-utcájába.

- Igenis.

Ez már a törökök birodalma. Csöndes, mint egy templom, pedig minden boltban két-három ember üldögel. Kávézik, cigarettázik, nargilét szí és hallgat hozzá.

Megálltunk egy bolt előtt, melynek falát és terrászatát remek szőnyegek borították. Egy öreg muzulmán ült keresztbe font lábain, háttal kifelé. Rámutattam egy szőnyegre.

- Hogy ez a darab? - kérde a fiu.

A török se hátra nem fordult, se nem felelt. Mert a török így okoskodik: Ha Allah akarja, a gyaurnak is megveszi a szőnyeget, ha pedig Allah nem akarja, akkor minek erőlködjem.

- Hé bácsi, - kiáltott újra a dragomán-csemete, - szőnyeget akarunk venni.

Az öreg most már kissé hátrafordította a fejét, mert hátha Allah úgy akarja? De tekintete a kezében levő kis feketekávés csészébe mélyedt. Bizonyára azon elmélkedett, hogy az élet épp olyan, mint ez a fekete kávé: egyre kevesebb van belőle hátra.

Dragománom most leakasztotta a szőnyeget a falról, benyomult a boltba s a török elé állt:

- Hogy ez a darab?

Most már a török reagált. Allah küldi ezeket s kívánja, hogy szóba álljon velük.

- Harminc.

- Harminc medsidje?

A török igent intett.

- Sok, - felelt a fiu.

A török vállat vont, mintha azt mondaná: Mi közöm a te véleményedhez? Akár sokallod, akár nem, csak Allah akarata fog érvényesülni. A mi beszédünk teljesen hiábavaló.

Tizenöt medzsidjét (harminc forint) ígértem a szőnyegért, a török erre sem felelt semmit. Ellenben a fejével intett a sarok felé a dragománnak, a ki szolgálatkészen előhozott onnan egy megtöltött nargilét, a boltban levő másik tüzes parázsért futott, azt a dohányra helyezte s a boltos elkezdett pipálni. Mi nem léteztünk rá nézve. Allah nem akarja az üzletet, punktum.

Allah akarata előtt én is meghajoltam: nem vettem meg a szőnyeget.

Ebben a jelenetben az mulattatott legjobban, hogy én gondolkoztam a török fejével, ő csak a mozdulatokat szolgáltatta hozzá.

Volt azonban egy másik esetem, a mikor nemcsak a töröknek, hanem egy kutyának a fejével is gondolkoztam, sőt egész párbeszédet szőttem köztük.

Előbb azonban tudni kell, hogy a kutya, *köpek*, micsoda nevezetes szerepet játszik Konstantinápolyban.

Állami vagy városi adminisztrációnak nyoma sincs, ellenben a kutyák maguk közt kitűnő adminisztrációt tartanak fenn.

Százával, ezrével látod őket az utcákon. Mindegyiknek megvan a maga helye. Ott kosztol, ott vigyáz, ott alszik. Ha más kutya vetődik oda, elmarják. Nappal a legnépesebb utcákon is tömegesen alusznak s a sétálónak szépen át kell lépkedni rajtuk: megrugni, ráütni, elkergetni nem szabad. A kocsi, szekér, ha csak lehet, szintén kikerüli az alvó köpeket; ha nem lehet, megáll s a kocsis addig szólítgatja az alvót, míg az föl nem ébred s magától odább nem megy.

Örményt lemészárolhatnak egypár ezret, a hatóság, a nép nem törődik vele. De próbálna csak egy európai egy köpeket megverni: igen könnyen lázadás keletkezhetik belőle s a vakmerő bizonyára az életével fizetne.

Igy tisztelik a törökök a köpeket, mióta egy, az összeesküvők által elzárt nagy szultánjukat egy kutya a börtönből kiszabadította.

Mielőtt a történetbe fognék, bocsánatot kérek olvasóimtól, mert olyan dologról leszek kénytelen itt beszélni, a mit uri társaságban nem szokás emlegetni. Ez a *köpés*.

Az életet tanulmányozni beültem egy török kávéházba, a keleti ember kaszinójába. A divány végén kucorgott egy emberséges müzümán és nargilét szítt; teljesen mozdulatlan volt, de néha összecsucsortotta a száját s jóízűet köpött az utcára.

Megfigyeltem. Mindig pontosan egy helyre köpött. Az egyes foltok közt nem volt több egy-két ujjnyi távolságnál.

A török nagyon elégedettnek látszott; jó piláfot ehetett ebédre; néha szundikált egy kicsit.

Egyszerre csak látom, hogy egy nagy vörös kutya érkezik, s nyugodtan odafekszik, a hová a derék muzulmán eddig köpködött.

Ahmed (nevezzük így) arca élénk megbotránkozást árult el. Aztán tűnődni kezdett: mit tegyen? Másfelé köpködni, mint a merre egy óra óta mozdulatlanul cselekszi: ez abszurdum, ez forradalomnak beillő gyors áttérés volna egy új irányra. Láttam, hogy ezt egyhangulag elveti, s tovább tanácskozik. Végre megjelent az arcán ez a kifejezés: egy ötlet!

Csakugyan nagyot harákkolt, összeszedte az erejét, egész belevörösödött, s a régi irányban nagyot köpött.

Tul akarta köpni a kutyát.

Nem sikerült, a löveg az alvó köpek feje búbját találta. A köpek fölemelte a fejét és körüljártatta tekintetét. Végre szeme, a megbotránkozás élénk kifejezésével, megállapodott Ahmeden.

- Ha nem csalódom, te voltál, Ahmed! Mi dolog ez? He?

Ahmed lesütötte a szemét és zavartan szítta a pipáját.

A kutya folytatta:

- Remélem Ahmed, hogy ez csak sajnálatraméltó tévedés s jövőre tartózkodni fogsz attól, hogy nyáladat egy becsületes köpek testén helyezd el.

Ezzel lefeküdt és tovább aludt.

Ahmed arcán kínos töprengés látszott, de érezte, hogy az izlamot a konzervativizmus tartja fenn: testtartásán és feje irányán mit sem változtatott, de olyan erőfeszítéssel köpött, hogy a szeme is kidagadt.

Megint nem sikerült, a köpeket találta nyakon.

A köpek fölemelte a fejét és Ahmedre nézett.

- A dsinek játszanak velem? Ahmed vagy-e te valóban, a derék foltozó varga a Rózsa-utcából, avagy a gonosz szellemek öltötték föl az alakodat, hogy velem csúf játékot üzzenek?

S Ahmed viszont:

- Bocsáss meg, utcánk derék őrzője, ki hosszú ugatásoddal elűzöd a tolvajokat, már majd megszakadok az erőlködéstől, de nem tudok messzebb köpni, pedig tudod, hogy a nargilé mennyire fejleszti szájunkban a nedvet...

S a köpek:

- Jó, de többször ne történjék.

S ezzel újra elnyújtózkodott a földön, mialatt Ahmed beszédes tekintettel magyarázta neki, hogy amoda a szederfa alatt nyugalmasabb helye volna. De hiába. A köpek rá se nézett.

A baj harmadszor is megtörtént.

A köpek mint a villám fölült:

- Hitetlen gyaur vagy, a ki megfélelkezel a tiszteletről, melylyel nekem tartozol. Van még kádi Sztambulban, a ki elégtételt fog nekem adni sértéseidért...

De a heves szemrehányásokat Ahmed már nem hallotta. Fölkapta papucsait s nargiléjét ott hagyva, elügetett. Nem mert szembeszállni a kutyával.

- Gyáva! - mormogá a köpek s tovább aludt.

BARANGOLÁS SZICILIÁBAN.

A tengerek közt határozottan kollégiális viszony áll fön. A minap csufolódtam az Adriai-tengerrel és ime a Tyrrheni-tenger állt boszut rajtam. Szakadó esőben szálltunk hajóra Nápolyban, hogy Szicilia fővárosába utazzunk. Esőben még Nápoly is kellemetlen város és szívesen hagyja ott az ember, abban a reményben, hogy másutt több napot talál. Este nyolckor léptem a *Galilei* (Florio Rubbatino legszebb és leggyorsabb hajója) födélzetére s azonnal éreztem, hogy a tenger libabőrös, borzong s néha egy-egy titkos oldaldöfést ad a hajónak. Lementem a kabinomba s elgondolkoztam a sok dolog fölött, melyet az utóbbi napokban láttam. Rómában hallottam együtt énekelni Bellincioni Gemmát és Francesco Marconit, a nagy tenoristát, a ki a télen a lipótvárosi kaszinóban ezer forintért szíves volt két dalt énekelni. Nápolyban végigunatkoztam az *Irisz*-en, Mascagni operáján, melyet a szerző maga dirigált a San Carlo-színházban. És hogyan dirigált! Örültem, mint valaha. Hosszu haja mint egy zászló lengett a zenekar fölött s két karja úgy járt, mint a cséphadaró. A közönség lelkes ovációkban részesítette, de azért tény, hogy az *Irisz* még Olaszországban sem tudja tartani magát... Kint trombitaharsogás hallatszik, fölmegek a födélzetre... Két század bersaglieri érkezett a kikötőbe és megáll a parton, hogy megvárja, míg az utasok beszállnak. A félre-csapott kakastollas csákok alól szomorúan néznek a kis barna katonák a villámosan világított nagy hajóra. Az eső csorog végig rajtuk s láthatólag bőrig vannak ázva. A mint aztán öreg kapitányuk megadja a jelt a beszállásra, rohanva tódulnak a hajóra s ott az óriási gépek meleg külső falazata körül rögtön lehevernek. Nedves ruhájuk azonnal párologni kezd, de ők csöpp kis podgyászkra hajtott fejjel azonnal elalusznek. Nagyon fáradtak lehetnek... A hajó belebőmből az éjszakába, elindulnak. Noha rossz az idő, gyönyörűen terül el körülöttünk Nápoly kivilágított panorámája, a melyet megkoronáz a Vezuv karminvörös tüze. Százezer sárgafény remeg óriási félköralakban a parton s fölötte mint egy nagy tűz-rezervoár, ez az örökös lángraktár, a mely mintha Nápoly összes lámpáit táplálná. S a mint a hajó fut ki a mérgevizü öbölből, balra hagyva Caprit és jobbra Ischiát, vonul vissza a kivilágított föld, csak a Vezuv vörös szeme néz még sokáig utánad. Aztán ez is eltűnik, kint vagy a Tyrrheni-tengeren, mely hatalmas rugásokkal figyelmezteti a hajót, hogy immár az ő hatalmában van.

Erre az étteremben uralkodó zsongás-bongás, kellemes vacsorai hangulat egyszerre elmult, mindenki sietett a kabinjába, hogy aludni próbáljon. Mert bár a tengeri betegség nagyon individuális, az bizonyos, hogy legjobb ellenszere az alvás. A ki tud, az aludjék, álmában senki sem kapja meg. Bár kabinom a hajó orrán volt s a magasan járó hullámok a hajó orrát minden pillanatban egy-két öl magasra emelték, engem pedig ide-oda gurítottak az ágyban, elaludtam, s csak akkor ébredtem föl, mikor - írma Tartarin - az, árbockosárba elhelyezett matróz azt kiáltotta: *Föld, föld!*

Megérkeztünk Palermóba, Szicilia fővárosába.

Az ég még felhős volt, de ez másutt, éjszaken napos időnek is beválik. Oly édes, lágy volt a levegő; micsoda balzsam lehet ez egy beteg tüdőnek! A mint a kapitány hidján szembeállok a kikötővel, látom az egész várost. Jobbra a parton egy kopár hegy, a Catalfano, tőle vagy hét kilométernyire balra a parton egy másik kopár hegy, a Pellegrino, s e kettő közt a tenger mellett terül el Palermo, lapostetejü házainak ezreivel, pálmafás parkjaival, sok-sok, folyton csengő-bongó tornyával. Az említett két hegycsúcstól egy-egy hegyerinc vonul be a száraz-földön végig s ebben a katlanban terjed be- és fölfelé a város, a tulsó fele már a hegyek közt vész el, narancs-, citrom-, olajfa- és fügefafaerdők közt. Ezt a katlant nevezi a nép szája *arany-kagylónak*.

Ez tehát a föld, melyen majdnem háromezer év óta feníciaiak, görögök, rómaiak, spanyolok, franciák küzdöttek az uralomért, s mely végre is érett gyümölcsként hullott az egységes Itália szájába. Itt döntötte össze Garibaldi a Bourbonok ingadozó trónját, egyenesen Palermo ellen masírozván a Marsalánál partra szállt ezerrel. A magyar résztvevők emlékét itt egy *Tukery-utca* őrzi, a mi alatt Tüköry garibaldista honfítársunk értendő.

De ne elmélkedjünk tovább, mennydörgő robajjal ereszti le vasmacskáját a *Galilei* s a csónakosok türelmetlenül paskolják evezőikkel a vizet, figyelmeztetvén az utasokat ladikjaik kiváló tulajdonságaira. Mert csónakon kell szárazra mennünk. Egy öreg brigantira bízom magamat, a ki azt állította, hogy az ő csónakját Angliában készítették s minden versenynél első díjat nyert. Most azonban oly lassan ment a part felé, hogy jogosan sorozhattam csónakát a *todsicher* versenyzők közé, melyek mindig utolsónak szoktak a célponthoz érkezni. Mikor megkérdeztem, hogy mennyi jár neki, azt felelte, hogy öt frank, de ő mint jó keresztény, megelégszik három frankkal, a minek az lett a vége; hogy habozás nélkül, sőt köszönettel zsebre tett ötven centezimit. A sziciliai sajtó különben, melynek élén egy herceg áll, a ki egyuttal képviselő, gözbárkákka jött a Sajtókongresszusnak néhány Sziciliába rándult tagja elé, ingyen vitt a partra, ingyen kocsiáztatott a hotelbe, melyért szintén nem kellett fizetni semmit (a mi boszantó, mert Rómában és Nápolyban tisztességesen megfizettünk mindent). Szicilia az a része Olaszországnak, melyben a vendégszeretetet magyar értelemben gyakorolják. Pátriárkálisabb, mint a többi. A sziciliai sajtó olyan programot állított össze számunkra, melyet a német császár is megirigyelhetne tőlünk, s a sziget úgy föl van lármázva, hogy akármerre megyünk, az emberek köszönnek s átkiabálják egymásnak az ablakból: *La stampa internazionale!* (A nemzetközi sajtó.)

A nemzetközi sajtó! Ezt magyarázták hetek óta a sziciliai lapok közönségüknek, hogy mi csoda óriási dolog ez. Jön Kolumbusz csapata, hogy fölfedezze Sziciliát. Jönnek az angolok, franciák, németek, spanyolok, magyarok, hogy távol hazájukba elvigyék e földi paradicsom hírét. S a hevesvérű lakosság föllelkesedett. Palermóban már óriási tömeg várt a parton, de még fővárosi előkelőséggel viselkedett. Nem lármázott, csak a kufferedet vitte a kocsihoz, udvarias hajlongások közt. S a tisztességesen öltözködött polgárok boldogok voltak, ha legalább a kabátot vihették a kocsiig egy ujságíró után. A palermói hotelekben, mint már említettem, egy krajcárt se fogadtak el tőlünk, s a személyzet még a borraivalót is csak habozva tette zsebre. Pedig ezek, különösen a *Hotel des Palmes* és a *Hotel Trinacria*, elegáns, remek szép, elsőrendű európai fogadók. (E két hotel tulajdonosai, a Ragusa-testvérek, előkelő sziciliai nemes emberek.) Szicilia belsejében még tovább mentek az emberek. Itt Katániában huszezer főnyi tömeg várt a vasutnál, óriási tapssal és evviva-riadalommal. Husz hintó volt kirendelve az ujságírók számára, mindegyiknek a bakján a kocsis mellett vadász ült. S a bevonuláskor az asszonyok az erkélyről virágcsokrot zudítottak rájuk. A közönség a kocsihoz tódult, s képviselőjelölt-koromban sem szorítottam annyi emberrel kezét, mint most. S a megdöbbentő a dologban az, hogy itt az egyénnek nem szól semmi, az eszmét éltetik. Szicilia három millió lakosa közül senki sem tudja, hogy én a világon vagyok, hasonlóképp titok előtte James Baker londoni, Johann Börlin zürichi, Victor Taunay párisi és Hjalmar Löken krisztianiai hírlapíró társam létezése. És mégis lelkesedtek, mert az európai nemzetek harsonáit látták bennünk, a kik idegen népek figyelmét szegény hazájukra fogják irányítani.

Ez még semmi. Másnap elmentem fürödni. Nem fogadtak el érte pénzt. A masször úgy megdörgölt, hogy csak úgy izzadt bele. Neki nagy gyönyörűséget okozott, hogy egy urat *della stampa* így agyonmasszált, nekem kevésbé, mert a hátamról lement a bőr. Boldogok voltak, mikor kijelentettem, hogy Katánia a világ legszebb városa, ez a fürdő a világ legszebb fürdője s ez a masször életem legszebb napja. A borbélynál, a ki szintén nem fogadott el pénzt, ugyanilyen kijelentést tettem, csak a fürdő helyett borbélyműhelyt és masször helyett hajnyírást mondtam.

A római komitétól kapott s a gomblyukban viselt, kis bronzjelvény varázshatású volt mindenfelé. Ha egy koldus elénk merte tartani a kalapját, hatan is megrohanták, hogy eltaszítgálják. A férfiak az utcán köszöntek, az asszonyok oly barátságosan nevetnek a szemünk közé, mintha csupa jó ismerősök volnának. De arra már a kontinensen figyelmeztettek, hogy ne igen reagáljunk a szicíliai asszonyok mosolygására, mert könnyen bajba keveredhetünk. A férfiak csekélyégeket is igen komolyan vesznek s a *flirt* itt ismeretlen fogalom. A ki látja ezeket a barnabőrű, sötét ábrázatokat, nagy, mély, fekete szemeket, különben sem érez kedvet rossz viszonyba keveredni velük. Ez már afrikai vér, még az olasznál is szenvedélyesebb.

Palermóba nagy művészi eseményekre érkeztünk április tizenötödikén. Aznap adták először a Bellini-színházban Gabriele D'Annunzio *La Gioconda* című drámáját, a két főszerepben Olaszország két legnagyobb művészeivel, Duse Eleonorával és Ermete Zacconi-val, a kiket nálunk is annyi rajongással környezett a közönség. D'Annunzio ur, egy sovány, sápadt, vöröses szakállu, kopaszodó, alacsony fiatal ember, ma Olaszországnak legdivatosabb költője. Különben egy ködösfejú szimbolista s műveinek érthetlenségét némelyek mélységnek, mások számárságnak deklarálják. Szerencséje az, hogy Duse a szárnyaira vette őt - az igaz, hogy csekély sikerrel, mert hisz *A holt város* című drámáját, melyet Duse Párisban játszott, a franciák egyszerűen kinevették s D'Annunzio urat a kritikusok ugyancsak ledorongolták. A vén, goromba Sarcey így kiáltott föl: *Efféle számárság nálunk is bőven terem. Hogy lehet ilyet külföldről importálni?*

A *Gioconda* különben D'Annunzio drámái közül még a legérthetőbb. A hitves és a szerető ütköznek össze benne a férj fölött, a ki egy hirneves szobrász. D'Annunzio tétele az, s ezt a szobrász kedvesével mondatja a feleség szemébe, hogy a hitvesnek semmi keresete a műteremben. Ott megszűnik a férj és kezdődik a művész, a kit ő, a szerető inspirál, lelkesít, alkotásra hevit. A feleség ezt nem fogadja el s összetör a műteremben mindent. A közönség, különösen a diákság, a feleség (Duse játszotta) álláspontjára helyezkedett s a darabot lepisszegte, sőt kifütyülte. Duse és Zacconi nagy művészsége egy ideig föntartotta, de már a harmadik fölvonásban fölhangzott a pisszegés, a negyedikben pedig elemi erővel kitört. A darab tendenciáját visszautasították. Az egész darab elbukott.

A helyárák nagyon föl voltak csigázva. Elsőrendű páholyért negyvenöt forintot fizettek, a legolcsóbb állóhely két forint volt. És minden jegy elkelt. Én csak harmadkézből kaptam jegyet az első fölvonás után. Egy urét vettem meg, a kit részleges gutaütés ért, s a ki egy olyan embertől vette meg, a kinek az emeleti páholyból a fejére esett egy gukker. Nagyon kíváncsi voltam, hogy velem azon veszedelmes helyen micsoda baleset fog történni. Szerencsére a sors kevéssel megelégedett. Csak a sétatálcámat felejtettem a színházban.

A palermói újságírók sajnálták a botrányt, de Dusét okolták. Miért forszirozza D'Annunzio drámáit? Az ő nagy művészetének sem fog sikerülni e hóbortos ember pózolásait az olasz színpadokon érvényre juttatni.

A színház különben, melyben Duse és Zacconi játszottak, kívülről nem különb, mint Kövesi Albert ó-budai színháza, belülről persze már tágasabb és diszesebb, de nyomába sem léphet a palermói operaháznak, a Teatro Massimonak. Ez a dalos nemzet főképp a nótát és a muzsikát szereti és kultiválja s ehhez képest az operái óriási méretűek. A milánói Scala, a római Costanzi, a nápolyi San Carlo és a palermói Teatro Massimo operaház mindegyik szertelen nagy, háromtól ötezerig fér bele közönség. Még ebben az Isten háta mögött, a Földközi-tenger partján lévő kis elhagyott Katániában is van egy a Képszínháznál sokkal nagyobb és diszesebb operaház, a Bellini-színház.

... De elég lesz mára. Ablakom alatt a városi zenekar játszik egy Wagner-operát, az éjszaka holdas, a forróság tropikus s az Etna havas tetője tekint alá tizezer láb magasságból. Ilyen körülmények közt legokosabb, ha az ember lefekszik.

A PALERMÓI SIRBOLT.

Megsebesülve feküdtem egyszer a lipótmezei örültek házában, hol a bátyám orvos volt s álmatlan éjszakáimon hallottam a dühöngők elfojtott jajgatásait; a szerb-bolgár háboruban százával láttam a kórházban a véres szenvedőket és haldoklókat; öt évig laktam a főváros legszomorubb épülete, a Rókus-kórház mellett, s láttam minden nap a halált és az emberi nyomorúságot legkülönbözőbb alakjaiban: de soha semmi sem tett rám olyan megdöbbentő hatást, mint a palermói kapucinusok sirboltja.

Az idén volt, tavasszal, hogy a csodaszép Sziciliában jártam. S micsoda tavasz volt az! Nálunk még csak félve rügyeztek a fák, odalent már teljes pompájában állt a délszaki tavasz. A levegő kábitó illatokkal volt tele, az ég sugárzott, a tenger pedig visszacsillogta fényét. Elkábult az ember, ha ezt a két ragyogó végtelenséget nézte: a tenger végtelenségét és az ég végtelenségét. S annál nagyobb szeretettel fordult a véges és korlátolt valamihez: a földhöz, mely buja szépségeivel oly epedően tárta felénk a karját.

Egy reggelen kirándulásra mentem Palermóból a hegyek közé. Óraszám béreltem ki a kocsit, a miből az következett, hogy átkozottul lassan ment. Csak akkor nógatta a kocsis a lovát, mikor látta, hogy pénzt akarok dobni a kéregető fiuknak.

- Ne adjon, ezek azzal nem lesznek gazdagabbak; tartsa meg és csatolja az én borraivalomhoz.

Ezt mondá nyílt őszinteséggel, mire én rá akartam ijeszteni, szólván:

- Borraivalóra ne számítson, tisztelt kocsis barátom, mert gyalázatos lassan hajtja a lovát.

A mire ő levette a kalapját és alázatosan felelt:

- Uram, ma San Ildefonso napja van. S én fogadást tettem, hogy ezen a napon senkit sem bántok. Sem a lovamat, sem a feleségemet.

Ez ellen nem szólhattam semmit.

Fölfelé kezdtünk kapaszkodni s (hátrafordulva) Palermó lábunk előtt terült el. Nem bántam már, hogy lassan haladtunk, mert szemem nem tudott betelni a gyönyörűséggel.

Fölértünk a hegytetőn levő városba, a hol megrohantak a vezetők. Egyet találtam közülök, a ki körülbelül beszélt annyit németül, mint én olaszul. Tehát őt választottam. A hol elfogy az olasz tudományom, beszélek németül. A hol elfogy az ő német tudománya, beszél olaszul. Így majd csak megértjük egymást.

De a vezető ur volt. A holmim hurcolását már albérletbe adta. Egy külön olasz hozta a messzelátómat és a felöltőmet. Persze az én költségemre. A miből a német cicerone szintén percenteket kapott. Mint később megtudtam, percenteket kapott a korcsmától is, a hová ebédelni vitt. A derék ur az idegenekből uzsorakamatokat szedett.

Először egy régi, mór-stilusu templomban misét hallgattunk és én sokáig elnéztem a hideg márványkockákon, aranyos képek, alabástromoszlopok alatt térdelő rongyos, mezitlábás, sápadt népet, a mint rajongó áhitattal kísérte a mise menetét. Eszembe jutott egy párisi mise a divatos Madelaine-templomból, a hol az elegáns világ imádkozik, mig kint az üveges hintók százai várakoznak. Vajjon melyik nyáj áldozati tűzének füstje száll egyenesebben az égbe és jut hamarabb az egek urának trónjához?

Egy görög templom romjai közt viruló fáról friss narancsot szakítottam. Onnan a római cirkusz falára hágtunk föl. Egy lépéssel ezeréves utat tettünk meg... Aztán egy utra kerültünk, melyen egy öreg ember köveket teregetett szét - és baksisért nyujtotta ki a tenyerét. Egyszerre

ostobának és közönségesnek találtam az egész jelenkort és annál magasztosabb színben tűnt föl előttem a romokban heverő mult. Pedig talán igazságtalan vagyok. A régi kor sem állt csupa nagy alakokból és nagy tettekből, - de ránk ezeknek az összerakott gyűjteménye maradt s azért más a benyomásunk róla. Imponál nekünk. Pedig a római légiók dobogásának komor zenéje, a mórok harci üvöltése s a frank lovagok sarkantuinak pengése között is bizonyára ott állt a barnaképű szicíliai, koldulásra nyujtva tenyerét.

Ebédre egy katonatiszt jutott társamul. Szóba ereszkedtünk. Keveselte az olasz katonai dicsőséget. Mennyi rengeteg gyarmata van a franciának, pedig be sem tudja népesíteni. Olaszországnak évenként százezer ember fölöslege van. S ez mind Amerikába vándorol és elvész a nemzetre nézve. Olaszországnak is fegyverrel kéne valamit foglalni. Tripoliszt, Marokkót, melynek partvidéke ugys olasz jellegű, mint egyáltalán a Földközi-tenger melléke. Az olasz nyelvvel pompásan boldogul az ember ugy a dél-francia, mint a spanyol, görög és kis-ázsiai kikötőkben. Ez mutatja a nemzet terjeszkedő erejét s a nyelv hatalmát. E helyett minékünk a belső lázadókkal kell harcolnunk. Tuniszban van százezer olasz és négyezer francia, mégis a franciák tették rá a kezüket, holott Algirt, mely hetven év óta birtokukban van, sem tudták elfranciásítani vagy betelepíteni. Ilyen nagy nemzet, mint az olasz, ilyen alárendelt szerepet játszik a világtörténelemben.

Hallgattam a panaszait és - irigyeltem őt, én, egy olyan kis nemzetnek a fia, melyről ő azt sem tudja, hogy van a világon. Hátha én elkezdenék neki panaszkodni. Rám bámulna és nem értene meg. Azért nem is fogtam hozzá, de magamban büszke voltam, nem utolsó dolog magyarnak lenni; hallgatagon és folytonosan küzdeni a létért; idegen inváziókat elhárítani; ezerféle ellenség közt, nagy kinnal megszerezni a mindennapi kenyeret, de helyt állni a sáncon s nem tágitani e helyről. Micsoda veszedelmes pozíció ez az övékéhez képest?

Hanem elmondtam neki az isztriai és dalmáciai olaszság pusztulását. A barbárok leszállnak a hegyekről és beleszorítják őket a tengerbe. Az én katonám nem nagyon búsult rajta. Az irredentizmus csillaga elhalványult, mióta Olaszország belső viszonyai olyan zavarosak. Hisz nincs trieszti ember, a ki Olaszországhoz akarna csatlakozni, mikor világos, hogy az osztrák uralom virágzást, az olasz uralom halált jelent nekik.

Igy politizáltunk bor mellett s az idő gyorsan mult.

Késő délután volt, mikor végre ott hagytam a vendéglő magas terrasztát, honnan a remek völgyet láttam, mely egészen a tengerig lenyult.

A tavasz pompájától és illatától ittasan tértem haza. Félig aludtam, de így is észrevettem a város végén levő templom előtt egy óriás termetű kapucinus barátot, a ki már huzamos ideje rám szegezte tekintetét s mikor közeledtem, mind a két kezét feje fölé emelve, intett, hogy álljak meg.

Megtettem.

- Nem óhajtja a sirboltunkat megnézni? - kérdé.

- Megnézem, - feleltem mit sem sejtve.

- Kövessen.

Hosszu, hideg folyosón át egy vasajtóhoz vezetett, melyet egy rántással föltárt. Harminc lépcsőn mentünk a föld alá. A lépcső egyik fordulásánál egy öreg barát egy kis könyvből hangosan imádkozott. Mikor elhaladtam mellette, mögém állt s fél-hangos zümmögéssel nyomon követett. Így értünk egy második vasajtóhoz. Az óriás ezt is föltaszította.

- Lépjen be!

Egészen könnyű lendülettel beléptem... s elborzadva hátráltam vissza. Egy meglehetősen világos, tágas, boltíves folyosó állt előttem, tele csontvázakkal. A csontvázak a falhoz voltak erősítve, a földtől föl a plafonig, egymás mellett és egymás feje fölött szabályos sorokban, mint a katonák. Minden vér elhagyta az arcomat s homlokomon verejtékcseppek jelentek meg. Az óriás barát rám szegezte villogó szemeit s hosszú, száraz karját kinyújtotta. Előre! Az öreg halkán imádkozott mögöttem.

Elindultam.

- Háromszáz éven át ide temetkezett és így temetkezett a palermói előkelő világ... Csak tizenennyolc éve, hogy a kormány betiltotta... Az elhunytak belső részit kiszedték s aztán a falra akasztották. A többit megtette a rendkívül száraz levegő. Itt nem rothad el semmi. Itt minden kiszárad... Nézze, ez egy apa itt a feleségével és két gyermekével...

Igy zümmögött a fülemben az óriás, de én alig hallottam. Kábultan haladtam előre. Tele volt a szemem az élet ragyogásával s most ime a halál birodalmába hullottam. Lassu dobogással vert megdöbrent szívem... nem is vert, csak vergődött, mint ha az életet fojtogatná benne valami. Áttértünk egy másik folyosóba... ezer meg ezer másik csontváz közt haladtunk... harmadik, negyedik, ötödik folyosóba léptünk... Keresztül-kasul huzódtak a boltíves utak s mindenünnen tar koponyák fehérlettek és üres szemgödrök ezrei feketedtek felénk.

És a legrettenetesebb az, hogy a halottak vigyorognak az élők. Némelyik tágra nyitott szájjal némán hahotáz, másik csufondáros grimaszokat vág... valamennyi vidám torzképet csinál... Hahaha! Szegény élő!... Mit tudsz te? Semmit. Mi már megfejtettük az élet titkát, mi már többet tudunk, mint ti, nyomorult férgek, a kik pedig azt hiszitek, mindent tudtok. Semmit sem tudtok, ha a halál rejtelseit nem ismeritek. Hahaha!

Igy kacag előtted, mögötted, jobb- és baloldalodon, a fejed fölött ezer meg ezer csontalak... az egyik előre hajolva, a másik szorosan a falhoz simulva... Itt-ott három-négy skelett összedugja a fejét, mintha suttogva beszélgetne... és ezek is nevetnek, mintha mulatságos dolgokat regélnének egymásnak... Iszonyu!

Némelyiken fehér gyolcsing van... Valamennyinek a keze összekötözve... dróttal megerősítve... és e rettentő helyre rakták egykor a családtagok koszorúikat.

... Hirtelen, a mint ott a labirintusban tévelygek, eszembe jut, hátha nem tudok innen kijutni. És elkezdek futni, egyik folyosóból a másikba, a halottak kacagó, gunyos sorfala közt. Végre egy ajtón ki, egy lépcsőn fölrohanok... s a templomba jutok.

Az alkonyi nap biborfényt vet a megfeszített Jézus képére s önkénytelenül rebegetem:

- Te vagy a föltámadás és az élet!

KIRÁNDULÁS A VEZUVRA.

Még nyugodt lélekkel kávézgtam a római *Circolo Artistico*-ban, mikor az *Independence Belge* című brüsszeli lap sürgős levélben kérdést intézett hozzám és nemzetközi hirlapíró társaimhoz, hogy miképp gondolkozom a Dreyfus-ügyről? Erre rögtön összepakoltam holmimat és Nápolyba menekültem. Ez már egészen más, mint a multak emlékeiből s a pápa érdekességéből élő hallgatag, sötét Róma. Rögtön a vasuti hordár, a ki a pakkomat a vagonból kihozta, figyelmeztetett arra, hogy Nápolyban vagyok, kijelentvén, hogy csak ötven centimért viszi kocsira a pakkomat, mert családapa és sok gyermeke van. A fiakkeres, mikor megkérdeztem, mennyiért visz a fogadóba, tiz lirát mondott s kettőért odavitt. Egy polgártárs, a ki nem is engem, hanem a kocsisomat segítette föl a bakra, borra valóért tartotta a kalapját s mikor egy soldot dobtam neki, megvetőleg így szólt:

- Nem szégyeli magát visszaélni a szegénységemmel? Ön nyilván tudja, hogy még ilyen nyomorult összeget is kénytelen vagyok elfogadni.

Aztán nápolyi dialektusban vicceket csinált rám, mire a körülötte lévő kocsisok (még az enyém is!) tele torokkal röhögtek.

Szóval azonnal észrevettem, hogy Európa legvidámabb, legtréfásabb, legzajosabb városába érkeztem, mely mellé két nagy ellentét van állítva, hogy annál hatásosabb legyen: a tenger nyugalma és mélysége s a Vezuv komor, fenyegető fensége.

De nem erről akarok most írni, hanem a Vezuvra tett kirándulásunkról, melyet a mig élek, sohse felejték el.

*

A Vezuvra fölmenni körülbelül olyan kirándulás, mint a Svábhegyre szaladni ebédelni. Már tudniillik veszedelem dolgában. Csak sokáig tart, különben kényelmes nagyon. Az angolok olyan szépen kamatoztatják maguknak a vén tűzhányót, mint a pinty. Thosias Cook emberei a kráterig fölvisznek s ha akarod se történhetik bajod, úgy vigyáznak rád.

De kezdjük elülről.

Tegnap reggel, gyönyörű, fényes időben kimentünk Pompéjibe s megnéztük a láva alól kiásott római romvárost, mely Krisztus után 79-ben temetkezett a föld alá. Még javában merengtünk a régi emlékeken, mikor megjelent Cook ügynöke és figyelmeztetett, órával a kezében, hogy itt az ideje a dejeunernek, különben kifogyunk az időből. Ha az ember eladta magát Thosias Cooknak, akkor nem ura többé akaratának. Miután az etetés a vasuti állomással szemben levő vendéglőben megtörtént, négy hatalmas landauerbe raktak föl tizenhatunkat, az ügynök fűtyöl, a kocsisok vágatva elindulnak Torre del Grecon és Torre d'Annunzion keresztül a Vezuv felé. Májusi melegség, minden zöldül és virágzik. Az egész lakosság az utcákon kaszinózik, ott folynak a zsúrok, ott szárítják a ruhákat, ott főznek, ott dolgozik a szabó, a suszter, az asztalos, a kovács. A gyerekek pedig lesben állnak és minden kocsit megrohannak, kiabálva, hogy nagyon éhesek és pénzt akarnak. Torre del Greconak ezenkívül más érdekessége is van: az utcán ezer meg ezer vékony pálcikára aggatva szárítják a makaronit, olyanformán, mint nálunk a dohányt. Sokszor a frissen mosott gyerekuha is ott szárad a makaroni mellett. Így haladunk vissza, Nápoly felé, mig a Vezuv lábához nem érkezünk s a szerpentinában meg nem kezdjük a fölkapaszkodást. Gyönyörű kertek közt visz föl utunk, a kertekben szőlőkultúra, itt terem a Krisztus könnye, *lacrima Christi*. Az árkokban itt is fiuk és leányok rejtőzködnek, de már nem koldulnak, hanem egypár szál virággal rohannak a kocszi után s rögtön be is dobják hozzád. Ha nem dobsz érte pénzt, gorombáskodnak és grimaszokat

vágnak. Bizonyosan smucignak is neveznek. Némelyik fiu félóráig cigánykereket hány a lejtőn fölfelé, a kocsi mellett, úgy, hogy végre is megsajnálod és dobsz neki valamit. Ha csak egy soldot, akkor kijelenti, hogy becsaptad, mert legalább egy soldo követelése van még. A cigánykerekezést, úgy látszik, rendes üzletnek tekinti s már bizonyos tarifát is állapított meg a maga számára. Nem rossz üzlet, mert semmi befektetéssel sem jár.

Egy kis csirkefogó aztán csakugyan becsapott. Vagy félóráig ügetett a kocsi mellett s elbeszélte családjá történetét. Soha még családot több szerencsétlenség nem ért. Apja elesett Afrikában (ez itt olyan, mintha nálunk valakinek az apját leüti a hajókötel), anyja a Vezuvban veszett, ő tartja testvéreit. Mikor látta, hogy nem indulok meg, fölugrott a kocsi lépcsőjére, kikapta az égő szivart a kezemből s elszaladt.

Egyik fordulónál egy férfi áll elénk egy kosár narancscsal, melyet épp most szedett le a fáról. A fákon tényleg jobbra-balra citrom és narancs sárgult s így állítása, ha hazugság volt is, de valószínű volt. S ezzel Olaszországban meg kell elégedni. Vettünk és ettünk. Felségesebb narancslakomában életemben nem volt részem.

*

De hagyjuk az uti jeleneteket. Elértük a hamu és a láva zónáját. Itt megszűnnek a házak, a kertek, a fák, a fű s helyüket vörösbarna és fekete terméketlenség foglalja el. Négyszáz méternyire vagyunk Nápoly fölött, alattunk a világ legszebb panorámája. Az ég felhős, a nap csak egyes csúcsokon keresztül süt le. De itt aztán aranykévék hullanak a mezőkre. Nápolyon kívül lábunk előtt terül Posilippo, Pozzuoli, Sorrento, Castellamare. Láttam Caprit, Ischiát s e két sziget közt a Tyrrhéni-tenger végtelenségét, az egész nápolyi öböl ott ragyog csöndesen, mozdulatlanul, mintha üvegből volna. Az élet vágya hatalmas erővel megragadja az embert s akkor a Vezuv felé fordul, melynek feje még ködbevész, de gyomrának tartalma már körülöttem feketéllik. Előre, most csak a Vezuvval akarok foglalkozni!

A kocsi kettőt fordul és egészen benne vagyunk a kihült láva birodalmában. Egy megfagyott fekete tenger. És minő fantasztikus alakokat vett föl a hülő láva! Itt egy sirkőre borult asszony, ott egy másik asszony, a ki gyermekét szoptatja. Aztán jön egy ló, krokodil, kutya. Majd egy hatalmas tömb, mintha verekedő emberek összegabalyodott tömegének szoborcsoportozata volna. Feszülő karok, domboru mell, meggömbült hát, megvetett lábak látszanak csupán. Mindenünnen fekete torzpofák vigyorognak feléd, mintha a Vezuv siremléket akart volna állítani az általa elpusztított sok ezer embernek...

A kocsi egy hirtelen fordulattal az obszervatórium elé jut, melyben tudós tanárok vizsgálják szakadatlanul a Vezuvot. Az obszervatórium egy viruló zöld dombon áll, melyet a láva nem tud elpusztítani. Egyetlen kitörésekor sem jutott föl rá, hanem mindig elhaladt mellette. Mint egy kis sziget, áll itt a ház és a kert, körülötte a pusztulással. Itt már érezhető a hideg. Haladunk tovább, egy új uton. A régít a Vezuv négy év előtti kitörése elpusztította. Egy kapu előtt megállunk. Nagy betűkkel föl van rá írva:

COOK TULAJDONA.

A kapuban áll egy kéksipkás alak, a ki jegyünket kéri. A dolognak olyan színe van, mintha ezek az átkozott angolok az egész Vezuvot megvették volna. Belépőjegy a Vezuvhoz! Ugy hat az emberre, mintha egy foglyul esett tehetetlen óriást mutogatnának. A Vezuv csúcsából még mindig nem látunk semmit, de a látát már látjuk folyni a hegyoldalon lefelé, hosszú, füstölő vonalakban. Itt megszűnik a társalgás, különben is oly hideg szél fúj, hogy az embernek elmegy a kedve a fecsegéstől. Még egypár kanyargós ut s megérkezünk a funikula, a kis sikló alsó állomására. Nyolcszáz méter magasságból tekintünk alá Nápoly panorámájára - csodálatos, remek, isteni látvány. Magunk körül pedig látunk egy kis kocsmát, egy kis vasuti

állomást, gépházzal és füstölgő kéménynyel, - s az állomásból majdnem függőlegesen két sín fut föl az egészen meredek hegyre s eltűnik a felhőben. Az vezet a pokol torkához. Azon fogunk menni a Vezuv kráteréhez.

A kráterhez vezető síkló négyszáz méter hosszú s a világ legmerészebb vasutja, mert *fekete hóba* van építve. *Fekete hó*, talán merész kifejezés, de mást nem használhatok a lávhamu finomságának kifejezésére. Itt kezdődik ugyanis a lávhamu vénája és tart a kráterig.

Az ügynök int s mi, mint az elkárhozottak, beleülünk a nyomorult kis kocsiba, mely egyszerre csak tíz embert tud fölvenni. Szédítő magasságba megyünk s még csak egy sor figyelmeztetés sincs. A kocsiknak nincs még karfájuk sem. Itt már az angol uralkodik, tehát az elv: kiki vigyázzon magára, mert az ember nem gyerek, se nem állat. A kocsi elején egy kékköpenyeges ember ül és nézi az elhelyezkedést.

- Készen vannak?

- Készen.

- Mehet!

Egy recscsenés, egy kis ingadozás, a kocsi lassan megindul. Két perc elmúlik, metsző hideg szél fúj, *Isten veled Nápoly*, kiáltja egy-két utitárs, s mind a világszép város felé fordulunk. De hová lett? Felhőtenger van alattunk, mely megfoszt minden kilátástól. Elnyelt a köd és felhő, mely a Vezuv tetején tanyáz. Mély csend a kocsiban. A két oldalt lévő hamut nézzük, mely lassan gördül lefelé. Hajunk, szakállunk kezd zuzmarás lenni a hidegtől, a nedves felhő arcunkat csapkodja. Kinos tizenkét perc következik, végre a felső állomáson vagyunk. Itt mindenki belekapaszkodik az előtte menő vezető kötelébe s úgy vonszoltatja magát följebb a térdig érő finom hamuban. Hosszu libasorban megyünk, az előlmenőket már elnyelte a köd. Mindenki szuszog és nagyokat lélegzik. A didergés helyett izzadunk... És a mig ott tipródom és küszködöm, egyszerre csak hatalmas mennydörgés hallatszik és megremeg lábunk alatt a föld. Mind megállunk. Sápadtan néztünk egymásra. Rám ez a dörgés úgy hatott, mintha a kereskedelmi vállalatá lett Vezuv megszólt volna:

- Vigyázz! Most az én hatalmamban vagy, s ha akarom, mind nyomorultul elpusztultok! Vigyázzatok!

Ujabb hosszú dörgés hallatszott a mélyből. Ilyenkor a kráterből egy rakás kő, hamu és olvadt anyag röpül ki.

- Hátha mi közénk röpül? - kértem a vezetőt.

- Az nem fordul elő.

- De hátha mégis?

- Lehetetlen.

- S ha mégis megtörténik?

- Biz akkor nem eszünk több makarónit, - felelt az öreg nyugodtan.

Még egy-két rántás s a kráter szélén álltunk. A felhő egészen betakarta, nem láttunk bele, csak a peremét vehettük ki. Hanem a bűgást, forrást, sistergést jól hallottuk, a dörgés pedig ijesztően hangzott. Ha ehhez hozzávesszük az üvöltő hideg szelet, az arcunkba csapkodó nedves felhőt, mely verejtékünkkel együtt mosta arcunkat, mondhatom, hogy a Vezuv csúcsán töltött idő éltem legérdekesebb, de legkínosabb epizódja.

Csak tíz percig maradtunk itt, mert a felhő egyre sűrűbb lett. A vezetők még az apró krátereket is megmutatták, honnan, mint a tulfűtött kazánból, sivítva tört elő a gőz s aztán kenguruszerű ugrásokkal siettünk a funikula felső állomására s dideregve vártuk, hogy levigyenek. Mily boldog érzés volt, mikor a ködöt elhagytuk s Nápoly újra megjelent lent a mélységben.

Két csésze forró tea a kis kocsmában helyrehozta a megfagyottakat s miután barátainknak képes levelezőlapokat küldtünk, az örömtől és a kiállott izgatottságtól boldogan újra kocsiba ültünk.

HIRES DOLGOK.

Mikor Malateszta örgróffal megérkeztünk Salernóba, megkönnyebbülten lélekzettem föl. Láttam, hogy a város nyomorult fészek s reméltem, hogy itt már csakugyan semmi látnivaló nincs. Torkig voltam a muzeumokkal. A hideg kirázott a képtáraktól. A nyavalya tört a régiségek láttára. Hatezer Madonnát láttam három hét alatt - habbal és hab nélkül, vagyis *con bambino* és *senza bambino*. Megcsodáltam az elsőt... az ötvenediket... a századikat... az ötszázadikat... de az ötszázon fölül levő Madonnáknál már megzavarodtam. Nem tudtam, hogy miért szép az egyik, miért szebb a másik és miért legszebb a harmadik. Egyik impresszióm letörölte a másikat, s ha az agyvelőmosást az orvosi tudomány már kitalálta volna, azonnal alávettem volna magamat a műtétnek. Így jár az ember, ha ostoba módra fölhabzsolja Olaszország művészetét, attól való féltében, hogy idehaza Beöthy Zsolt azt találja kérdezni: *Hát az urbinói Rafael-képet láttad-e?* Elsülyednék szégyenemben, ha erre azt kellene felelnem, hogy: nem.

Mire tehát Salernoba érkeztünk, a fejem teljesen el volt rontva s - mint mi az egyetemen neveztük - *macskanyöszöröm* volt. S ez a Malateszta nem bocsátott ki a körmei közül. Lángbuzgalommal hurcolt végig engem a látványosságokon. A legkisebb Rafaelt sem engedte el.

Uraim, Igló ugyebár igen csinos, uri külsejű kis város és Münnick Aurél szülőházán kívül még sincs benne semmi nevezetesség. Hát akkor nekem csak volt jogom föltenni, hogy egy ilyen eldugott fészekben, mint Salerno, nem találunk látnivalót. A könyörtelen örgróf azonban, látván szememben föl villanni a remény sugarát, azonnal biztosított, hogy a salernói székesegyházban híres mozaik-képek vannak, a szentek életéből s a városházának van egy szobra, melyről azt mondják, hogy szebb, mint a kapitóliumi haldokló gall harcos...

Csüggedten hajtottam le a fejemet. Ha én emlékezném rá, hogy milyen szép az a gall harcos! Hogy egyáltalán milyen az a gall harcos! Hogy egyáltalán gall-e az a harcos! Hiszen én már Ádám és Évát a paradicsomban is összetévesztettem Laokonnal, mert mind a kettőnek esetében kigyók szerepelnek. Isten neki, bandukoljunk tovább. Hátha egyszer otthon egy professzorra akadok, a kit dühbe hozhatok azzal az állítással, hogy a salernói gall harcos szebben haldoklik, mint a kapitóliumi *Vénusz és Amor*... dióhéjba foglalt jó tanácsok szerelmesek számára, megjelent Káldor Mór és Társánál... Szent Isten, már azt se tudom, mit beszélek... Nem, ez nem tarthat így tovább, meg kell szöknöm Malateszta gróftól, vagy innen egyenesen a Campo di Leopoldora fognak vinni.

Mialatt utitársam délutáni álmát aludta, vettem egy csacsit, felültem rá és nekivágtam Itáliának, be, elhagyatott uton, ismeretlen vidékek felé. Inkább kerüljek a Camorra vagy a Maffia kezére, mint a bolondokházába. Derék csacsim egy órát ügetett, ekkor a távolban egy kis város házai merültek föl. Az első háznál egy ingujjas férfi állt, trombitával kezében, a mi meglepett, mert más városokban nem ugyan több kabáttal, de kevesebb trombitával szoktak az emberek álldogálni. A trombitás alak sokáig figyelmesen nézett rám, aztán, mikor vagy ötven lépésre lehettem, elkezdte fujni a *Parasztbecsület*-ből az intermezzót. Szerencse, hogy Mascagni még él, különben megfordult volna sirjában. Odaértem, a város felől a nép gyülekezett. Intettem, a trombitás abba hagyta a trombitálást.

- Miért trombitált uraságod? - kérdém.

- Uram, én Speglio város polgármestere s az idegenek forgalmát előmozdító bizottság elnöke vagyok. Ez utóbbi minőségemben trombitáltam.

(Ez az ember azt hiszi, hogy trombitálással elő lehet mozditani az idegenforgalmat! Hisz akkor a m. kir. Operában volna a legtöbb idegen.)

- Tetszik tudni, - folytatta a polgármester, - az ünnepies fogadás hizeleg az idegennek s mindjárt kellemesebben érzi magát. Azonkívül összecsiszítja a lakosságot, a mivel a fogadás még ünnepiesebb, a mi még jobban hizeleg az idegennek.

Leszálltam a csacsiról s félrehúztam a polgármestert:

- Mondja csak, sindaco ur, de őszinte feleletet kérek: van az önök városában székesegyház?

A polgármester lesütötte a szemét s alig hallhatólag rebegte:

- Nincs.

- Hát muzeum, *museo civico*?

A polgármester nagyot sóhajtott.

- Nincs.

Kezdtém éledni.

- Hát képtár?

A polgármester egy könnyet morzsolt szét a szemében.

- Az sincs.

- Óh, polgármester ur, - rebegém, - ha tudná... de nem, nem merem remélni... lesz itt bizonyosan egy magányos Madonna-kép... Rafael, Murillo?

- Még csak az sincs, - nyöszörgött a sindaco.

- De egy görög templomrom, római cirkusz, - sürgettem hevesen.

- Semmi, semmi, - felelt a szegény és közel állt az elájuláshoz.

- Még csak egy kérdést. Van-e az ön balvállán egy eperalaku anyajegy?

- Nincs.

- Nekem sincs. Keblemre, testvér, ez az én városom, kiben nekem kedvem telik! - ujjongtam, s örömben háromszor megcsókoltam a csacsit és körültáncoltam a polgármestert.

Megfordítva akartam, de az mindegy.

Arra a biztosításomra, hogy két hétig ott maradok pihenni, nagy diadallal vittek a városba.

És mégis, és mégis... Keserű csalódás ért... Nem ez volt az ígért földje, a pihenés tanyája. Másnap délben együtt ebédeltem a kaputos osztálylyal. A mi annyit jelent, hogy mindnyájan ingujjban voltunk. Jó kis ebéd volt. Többek közt nyersen ettük a salátát és a tojást, ellenben főve a retket! És ekkor föláll egy ur, a ki polgári foglalkozására nézve makarónifuró volt, s így szól:

- Uram, tisztelt idegen! Ön kedves embernek, jó embernek látszik, hogy oly szívesen időzik köztünk. Ugy látszik, megszerette kisdud városunkat, egyszerű népét, derék intelligenciáját... És ön idejövételével nem vesztegette az időt hiába, mert tudja meg, hogy Olaszország egyik nevezetességét, ritkaságát, unikumát mi őrizzük.

Elhalaványodtam. Szent Isten, ebből Rafael-kép lesz.

- És ön olyat fog látni, a milyennel Olaszország egyik városa sem dicsekszik...

Villámló szemekkel ugrottam föl.

- Mi az? Mi az? - kiáltottam türelmetlenül.

- Az Julius Caesar vasgyűrűje, mely az ujján volt, mikor a Rubikont átlépte...

Előrántottam hatlövetű Gatling-féle revolveremet. A polgármesterre szegeztem és képemből kikelve ordítottam:

- Nyomorult! Megcsaltál, elárultál és ha a gyűrű mellett még a Rubikont is itt mernétek tartogatni és mutogatni, akkor agyonlőlek...

- Nincs Rubikon! - hebegett a polgármester.

- Akkor a szamaramat!

Bucusz nélkül fölpattantam a derék állatra és magamban örültem, hogy a szamarat és nem a polgármestert csókoltam meg.

Beláttam, hogy nem találok Itáliában olyan rongyos falut, a hol valami nevezetesség ne volna. Tengerre szállok, ott nem üldözik a híres dolgok.

Messinában ültem a hajóra, hogy majd a Lipári-szigetek mellett elhajózva, Nápolyba utazom.

Sötét, csillagtalán éj volt, a kapitányi hidon álltam a commandante mellett és szivarozva beszélgettünk. Egyszerre csak a kapitány kinyújtott karal belemutat a sötétbe és kérdi:

- Látja?

A kérdéses irányban a sötétségbe bámultam.

- Látja? - ismételte a kapitány.

- Nem.

A kapitány meglepetve nézett rám:

- Ön bátor ember, - mondá.

- Miért?

- Az első utas praxisomban, a kinek van erkölcsi bátorsága kérdésekre bevallani, hogy nem látja. Ez engem hasonló őszinteségre kötelez. Ön megérdemli, hogy bevalljam, *hogy én se látom*.

Kis ideig hallgattam, aztán szólék:

- Mondja csak, kapitány, mi az, a mit most mi ketten - *nem látunk?*

- Hogyan, ön nem tudja? Ez a Stromboli, a híres tűzhányó hegy.

- Ez volna tehát Stromboli? - mondám és áhitattal bámultam a sötétségbe.

- Ez! - felelte a kapitány, - kár, hogy már tíz év előtt kialudt. Én szoktam éjjel mutogatni az utasoknak és mindenki látja.

Fölsóhajtott.

- Szeretném már egyszer magam is látni!

Lesiettem a kabinomba. Borzasztó ország. Még a tengeren is nevezetességeket mutogatnak az embernek.

TURIN-PÁRIS.⁹

Mikor e sorokat írom, a nyolcszázötven vándormagyarból legföljebb nyolcszáz került meg. A többi Európa különböző részeiben szét van dobálva s Tromsótól Gibraltárig nincs város, melyben legalább egy magyar ember ne keresné, hogy melyik vonat visz Csáktornyára, az első magyar állomásra, melyet visszafelé érinteniök kell. S minthogy ezt nekik se a norvégek, se a spanyolok nem mondják meg, valószínű, hogy ez az ötven ember néhány év leforgása előtt nem fog hazaérkezni, sőt annyira szétszóródik, hogy az egyik Kinában, másik Ausztráliában, harmadik Kamcsatkában bukkanak föl s diplomáciai uton kell majd őket összeszedni. A boldogok, a kik hazaérkeztek, már szorgalmasan regélnek az áhítatos hallgatóságnak s a vidéki lapok tárcáiban is megindulnak az utleírások. Egynémelyikben már a negyedik tárcát olvasom s a szerző még csak Boglárig jutott. Látszik, hogy nehezen válik meg hazájától. S e tárcák főjellemvonása az elkeseredett panasz. Magyarjaink nem a rossz-, hanem a jókedvüket hagyták otthon s boldogok voltak, ha a vállalat vezetősége által elkövetett valamely hibába beledisputálhatták a rosszakaratot.

Kevesen voltak ott utazni tudó, könnyüvérű emberek; tudok egy földbirtokost, a ki Párisig azon dühöngött, hogy ispánjának tudatlansága folytán tavasz óta döglenek a birkái. Persze az ilyen ember aztán mindenben könnyebben haragra lobban, mert az elhullott birkák emléke dolgozik benne.

Ha valakinek a szép tajtékipipája nem szelelt, Dolinayért kiáltott s követelte a reparálást.

Ha ivóvíz nem volt az állomáson, vagy valahol a sör meleg volt, Dolinayt szidták.

Mindent a központi vezetőségtől kívántak: a maguk ügyességéből, leleményességéből nem akartak adni semmit. Megfizették, - gondolák, - szolgáljon.

Igen, csakhogy nehéz mégis kiszolgálni egy olyan óriási csapatot, mely absolute nincs fegyelmezve.

Hogy nyolcszázötven ember minden zavar és rendetlenség nélkül utazhassék, ahhoz katonai fegyelem kell.

Mert például azt nem lehet megparancsolni az első vonaton utazóknak, hogy ők négyszázan ne egyék meg mind a nyolcszázra való vacsorát. Arról a rendezőség nem tehet, hogy a legjobb gyomru emberek mind az első vonaton voltak, s az olasz restaurációknak egy hétre szóló készletét megették.

A második vonatnak néhány macska maradt - az is nyersen. Sülve se eszi a magyar, ha még olyan nyul-módra van is elkészítve. Azt mondják erre utitársaim: „Ne tessék akkor nyolcszázötven embert elvinni.”

S ebben nekik teljesen igazuk volt. De hát a rendezőség tervez, Dolinay végez.

*

Az óriási csapatban voltak jól, voltak közepesen, és rosszul ellátott emberek. Voltak, a kik sehogyse voltak ellátva.

Volt ott igen sok ügyes, mozgékony, tanult ember, a ki a bajokból pompásan ki tudta magát vágni. De a magával tehetetlen nagy tömeg ezeket is teljesen megbénította.

⁹ 1889-ben a régi írói kör patronátusa s Dolinay Gyula vezetése alatt 850 magyar ment Turinba Kossuthot, s onnan Párisba, a kiállítást megnézni. E tárcák akkor íródtak.

Nagy-Kanizsán esett el az első ember.

Egy ur nem akart megfizetni négy pohár olyan sört, a melyet nem ivott meg.

A negyven krajcárnyi különbség és a disputa miatt lemaradt a vonatról. Az pedig, a ki a sört megitta, látta Velencét, Turint, Párist - s hozzá még a sört se fizette ki.

Azután a nagy utazótársaság bebotlott Olaszországba, melynek se nyelvét, se pénzét nem ismeri, a kosztját pedig nem szereti.

Képzeltető, hogy milyen mérges kis jelenetek keletkeztek ebből. Mindenféle kellemetlenséget csak úgy lehetett elhárítani, ha az ember folyton nyitva tartotta az erszényét. S a program szerint már kifizetett vezetők és gondolasok még külön megsarcolták az embereket.

Persze, hogy Velencében nem fekszik le korán az ember, habár huszonnégy órát töltött is a vasuton. Későn feküdtünk le s reggel hét órakor már tovább kellett utazni.

Háromszor elindult a különvonat, meg megint visszajött, mert a pályaudvarra rohanva, érkeztek újabb magyarok, mosdatlanul, fésületlenül, de lármázva.

Meg vagyok győződve, hogy egynehány velencei hotelben máig is költögetik azokat a honfitársainkat, a kik ott julius harmadikán éjjel elaludtak.

*

Legjobb dolga volt Dolinaynak az alatt, míg a régi osztrák birtokokon robogtunk át. Ezalatt mindenki az osztrákokat szidta. Jó hosszú és erőteljes szittya mondásokat eresztettek meg. Később a veronai szalámi volt a tárgy, melyet mindenki szidott.

Itt már kezdtek az alakok, típusok, karakterek szembetünni.

A nyugat-európai műveltségű ügyvéd, a ki Bedeckert kívülről tudja, s minden utközti kis városról elmondja, hogy hány temploma és hány iskolája van, miféle festő született itt, melyik kriptájában miféle vértanu van eltemetve, s hány százezer lirát vett be a selyemgubótenyésztésből.

Minden ilyen ügyvédnek buzgó hivei a vadonatúj utazók, a kik még soha Bedeckert nem láttak, soha idegen országokban nem utaztak, s a kik azt hiszik, hogy az ügyvéd ur mindezt a sok szépet saját tapasztalataiból tudja. Csak a festők és vértanuk sokasága miatt csóválják néha egy kissé kétkedőleg a fejüket.

Ezeknek az ügyvédeknek *alfaját* alkotják azok, a kiknek nem volt pénzük arra, hogy a drága Bedeckert megvegyék, s valahol kölcsön kértek egy régit. Igen sok egyezernyolcszázhetvenharmadiki és hetvenkilencediki Bedeckert láttam, melyekből rég elmúlt dolgokat hirdettek az ámuló népeknek. Egy-egy régi és új Bedeckeres utazó össze is kapott azon, hogy van-e Madonna Bresciában, vagy nincs? A hetvenkilences még ott találta; a nyolcvankilences szerint már Rómába szállították.

Voltak, a kik csak Turinra és Párisra készültek, s máshol nem érdekelte őket semmi.

A legmulatságosabbak azok voltak, a kik minden állomáson elvesztettek valamit, podgyászt, asszonyt, férjet. Iszonyu volt látni az állomásokon a kétségbeesett nyargalást és hallani a rettenetes lármát. Sokan annyira nem bíztak a zsebükben, az olaszokban, meg a franciákban, hogy a vasuti jegyüket, *órájukat*, pénzüket, szóval mindenüket a kufferben tartották. Természetesen, ha egy ilyen becses kuffer elvesz, tulajdonosa eget-földet megmozgat, hogy megtalálhassa. Egy-egy elveszett málháról egész Felső-Olaszországnak tudomást kellett venni, mert gazdájának hatalmas tüdeje és impozáns tenyerei az összes táviróállomásokat mozgósították.

Ha az emberek nagyon lármáztak, tudtuk, hogy podgyászt veszítettek, ha kevésbé lármáztak, tudtuk, hogy a feleségük hiányzik. Mert erre is volt egynehány eset, különösen Párisban.

Jó alakok voltak a tudományos és művészi képzettségű utazók, a kik minden állomáson, a hol a vonat tíz percig állt, megnéztek egy templomot, vagy egy amfiteátrumot.

Ezeknek ellentéte az, a ki a milánói dom oldalán, egy boltban pálinkát kóstolgat s mikor kérdezik tőle, hogy láttad-e a domot? azt feleli vissza:

- Hát hun van?

- Itt e, fölötted.

Megtöröli a bajuszát, fölneéz, s így kiált:

- Az, istenucscse!

Ugyanez az alak az, a kit a legérdekesebb országokban csak a koszt érdekel és a vendéglői ágy; erről beszél, ezt szidja vagy dicséri s otthon maradt feleségének naponta arról referál, hogy csipték-e az éjjel a bogarak, vagy nem?

*

Sok cikk jelent meg a lapokban a nagy kiránduló társaságról s a legtöbb *bárdolatlansággal* vádolja a magyarokat.

Igaz, hogy kevesebb zajjal is végig lehetett volna utazni Európát, s több csenddel végignézni Párist, de e vádoló tárcákban mégis rengeteg sok a tulzás.

Gondoljuk meg, hogy voltak csoportok, melyeket vezetőik egyszerűen (már Velencében) a faképnél hagytak. Gondoljuk meg, hogy voltak olyan csoportvezetők, a kik maguk is most először mentek ilyen hosszú utra, fiatalok és tájékozatlanok voltak és se olaszul, se franciául egy hangot se tudtak. Persze, hogy ezek semmire se tudtak menni a csapatjukkal, se a csapat övelük. Ebből keletkezett a sok tévedés, félreértés, veszekedés.

Egyik főoka volt a társaság elkeseredésének, hogy mindenki maga cipelhette a podgyását. Kuriai bírák és képviselők, aggastyánok és fiatal lányok bizony csak sajátkezűleg vitték a pakkot, ha valahol szálltunk. Mert ugyan melyik vasuti állomáson van annyi hordár, hogy egyszerre nyolcszáz ember podgyását kivigye a perronról? Bevárni pedig senkise akarta, míg a hordárok rákerítik a sort: mindenki előre rohant, hogy első legyen odakint. Ez persze megfelelő lármával és taszigálással járt. Ilyenkor honfitársaink egypár olasznak és franciának oda se néztek s csak úgy lökdösték őket szét, mint mikor otthon rendőrségünk a tüntetőket osztatja. Az erőteljes magyar ökölhöz és könyökökhöz július tizennegyedikén éjjel Párisban igen gyakran szerencsém volt. Az az egyezerhatszáz magyar ököl, a ki akkor kint volt Párisban, a két milliónyi tömegben határozottan érvényre emelte és észrevétette magát; bár, fájdalom, néha honfitársai bordáinak rovására.

*

Turinban, a Kossuth-lakomán, a magyarok nagyszerűen viselték magukat. A lelkesedésnek valóságos forradalmi kitörései voltak ott; az exaltáció elragadta az embereket. A kik még ebben is kifogásolni valót találnak, azok savanyittassák be magukat uborkának. Mert még ez ellen is irtak ám kormánypárti tollak, gondolván, hogy talán így leszállítják a tüntetés értékét. A vendéglős ötszázhetven lirát vett be az elvitt poharakból. Mert a ki Kossuth-tal koccintott, az ezt a poharat el is vitte emlékül s jól megfizette a vendéglősnek.

Másfél nap alatt kilencedfélszáz embert fogadott a lakásán Kossuth. De még jóval többet, mert a legtöbb ember kétszer volt nála. Sőt Kerekes Sámuel marosvásárhelyi szerkesztő öt különböző cím alatt ötször volt Kossuthnál.

Nagy hazánkfia mindenkit igen szívesen fogadott, mindenkit türelmesen végighallgatott, s mindenki számára volt egy nyájas szava. Majd emlékei gazdag tárházából beszélt el egyet-mást az áhitatos hallgatóknak, majd a hazai állapotok után tudakozódott, s egy eszmét megkapva, azt könnyedén és gyönyörűen kifejtette. E látogatásokat sohase fogják elfelejteni a szerencsés kirándulók.

Megindító látvány volt a szülőföld átadása. A vaskazettát, mely a monoki földet rejtette, Lukács Juliska és Vidor Pálné nyújtották át Kossuthnak, a ki mély megilletődéssel fogta reszkető kezei közé a fekete földet s rászegzett szemeiből könnyek hullottak alá.

- Uraim! Gyerünk ki, hagyjuk magára Kossuthot, - adta ki Polónyi Géza sugva a jelszót s mindenki távozott.

A kormányzó egyedül maradt... hosszú, hosszú percekig egyedül maradt, a vasszekevényre borulva.

*

Párisból hazajövet, kérdeztem egy honfitársamat:

- Mit tart a franciáról?
- A francia jó cimborának, a német jó szövetségesnek.

A JULIUS TIZENNEGYEDIKI ÉJJEL PÁRISBAN.

Este nyolc órakor elindultam és éjfél után háromig szakadatlanul járkáltam a városban, hogy minden részletében jól megnézhessem a fenekestől fölfordult világvárost. A nap utolsó sugarai éppen elháltak az égen; még játszadoztak a magas házak tetején, majd följebb siklottak s a Napoleon sirja fölött álló aranyos kupolát ragyogták be; azután még a nagy Eiffelt csókolgatták egy ideig s végképp letűntek, hogy helyet adjanak az esti szürkület gyorsan leboruló árnyainak. A boulevardokra torkolló utcák egyszerre önteni kezdték a soha nappal és más napokon nem látott kétes alakok tömegét. A legnépesebb boulevardokon százával helyezkedtek el a koldusok: a vakok, kiket kis kutya vezetett. Az eb nyakán lógó táblán olvasható, hogy a gazda született vak-e, vagy valamely szerencsétlenség fosztotta meg szemvilágától. A múlt héten Saint-Etienneben bányaszerencsétlenség történt, melynél kétszáz ember vesztette életét. Egész Páris ennek a hatása alatt állott. Ennek természetes következménye, hogy a július 14-iki vakok nagyrésze bányarobbanást jelzett a táblán szerencsétlensége okául. Mellettük bénák és rút sebeikkel borított egyéb nyomorékok állították ki közszemlére szenvedéseik és kenyérkeresetük forrását. Előttük állott a mély pakfon-tál s hangos panaszaikra özőnével hullott bele a sou. Kisleányok szivrepesztő jajjal édesanyjukat keresik. Ez is jövedelmező. Tépetthaju anyák elvesztett gyermekeik után sikoltoznak, s a jószívű francia fizet nekik, mint a köles. Ki nem kerülheted őt semmiképp s ha már kifizetted, megint belebotlasz egy koldusnak kinyujtott, meztelen lábába. Csapatostól koldulnak az afrikai veteránok, a kiket a vérengző kabilok egy és más tagjuktól megfosztottak. Mellük tele van hadiéremmel. Természetesen ezek az urak sohase látták Afrikát, s a kabilokat csak a kiállításból ismerik.

A jajgató koldusoknak erős konkurrenciát csinálnak az utcai dalosok és muzsikuskok. Minden kávéház előtt áll egy csomó. A *Café de la Paix* előtt olaszok, gitárkisérettel a *Santa Lucia*-t zengik. Pár lépéssel odább egy speciálista produkálja magát. A gégején van egy lyuk, s azon fujja a furulyát, nem a száján. Óriási siker. Az eső teljesen megszűnt, egész Páris a boulevardokon hemzseg, s a kávéházak előtt ül, hogy július 14-ikének minden furcsaságát lássa. A *Café Riche* előtt spanyol cigánylányok sípszó és castagnette mellett táncolnak. Népénekesekek kettesével járják be a várost, frakkban, vörös mellénnyel, lakkcilinderben, s kocsmák előtt a híres Paulus legujabb dalát mutatják be; a refrént már az egész közönség velük énekl. Mert Paulus tanítja esténként az Alcazarban énekelni Páris utcáit s oly kitűnő mester, hogy negyedik este már mindenki tudja a legfrissebb dalt. Szólók, tercettek és duettek harsognak mindenfelé. Az utcák tele vannak apró asztalokkal, melyeken a szerencsejáték minden fajtája folyik. A városi rendőr oda megy és játszik a néppel. Más napokon az asztalt lefoglalná s a játékasztal-tulajdonost elcsipné. Ezer meg ezer ilyen kis fiók-Monakót láttam mindenfelé. Minden kis téren verkliszóra ördöghinták forognak; a *franc tireur*-höz címzett céllövő helyeken, melyeknek száma ma több ezer, ropog a fegyver; a cél, melyet nagy gaudium közt hasba lödöznek, többnyire sisakos porosz katona; de sok olaszt is láttam már, a kit, ha meglőnek, tréfásan mozgatni kezdi nagy Viktor Emánuel-bajuszát, a mi szörnyű hahotát kelt. Lehet célba dobni labdával; gyűrűt dobálni feltüzdelt késekbe s mindenféle egyéb mulatni, a mi nálunk a városligetben is látható. Csak az az érdekes, hogy itt a legelőkelőbb utcákban állnak a bodék s mulat a nép.

Egészen sötét lett s egyszerre meggyultak a lámpák. Százezer ember egyébbel se foglalkozott, mint a rendkívüli gázlángok és lámpák fölgyújtásával. S félóra alatt egész Páris ki volt világítva. A diadaliv tetejéről olyan volt Páris, mint az égő Moszkva. Lángok nem látszottak, de egyetlen darab, megszakítatlan óriási sugárözön uszott a város fölött. A fény itt kissé homályosabb ott egy árnyalattal világosabb volt. Mintha fehérén izzó köd feküdt volna a városon. A Rivoli-utca és az avenue de l'Opera fényes sávokként húzódtak; a sötétebb Szajná

gyémántövekként szorították a kivilágított hidak. A Concorde-téren magán vagy ötezer gázláng égett, s a vakító fénytengeren át a Louvreig el lehetett látni. A szökőkutak mintha mozsárban megtört gyémántot szórtak volna s az összefogózkodott kék bluzos munkások dalolva keringtek körülöttük.

Mindenekfölött áll az Eiffel, mely felé százezrek szeme fordult kíváncsian. Egyszerre csak fölragyog az Eiffel-torony tetején az elektromos nap, melyet dörgő taps üdvözöl. A nap erős fénysugarat küld alá Párisra, s a fénysugár lassan megindul körutjára.

- Eiffel sétál, Eiffel sétál! - kiáltja ezer meg ezer torok s mindenki lesi, hogy a fény mozgatója nem veti-e rá a sugarat, mely száz négyszög-ölnyi területet bevilágít s boldoggá teszi az ezen a területen álló embereket.

A kivilágítás részleteit nem mondhatom el. A francia izlés és leleményesség ebben érte el tetőpontját. A magyarok, a kik látták, sohase felejtik el. Különösen a republikánus városrészek tettek ki magukért s egy-egy utcában ezer meg ezer színes lampiont gyujtottak az utcán áthuzott zsinegeken.

Mindenfelé szakadatlanul hullámozott az emberáradat. Éjfél felé a boulevardokon mintegy hatszáz diák vonult végig, hosszú vászoningben, magas cylinderben, nyitott esernyők alatt, melyeken köröskörül égő lampionok lógtak. „Genzemars”-ban járták be az utcákat, dalolva és fütyölve, egy-egy kávéházon átsörtettek, s a publikum boszankodás helyett nevetve tapsolt nekik. Óriási omnibuszokon zenekarok mentek, boulangista dalokat harsogtatva. Gyalogkatonák nagy csapatokban, oldalfegyver nélkül, a *Marseillaise*-t énekelve vonultak végig az utcákon. A kivilágított morgue-ban négy ismeretlen vízbefult ember eltorzult holtteste volt kitéve. Mellette a szabad ég alatt a munkások kankánt táncoltak, vad ujongás közt. Sápadt anyák, alvó gyermekükkel karjukon, ott rugják a port a többi közt. A városháza előtt zuáv közlegény afrikai táncot lejt, majd egy nagy póznát egyensúlyoz az orrán s sou-kat koldul mutatványaiért. Sehol rendőrt nem látni, a nép maga tartja fön a rendet. Közbe a *Rue Royale*-on megostromolnak és szétrombolnak egy kocsmát, melynek becsületes svájci tulajdonosáról az a hír terjedt el, hogy porosz. Ez a nagy bűn elég ahhoz, hogy a francia fantáziát hevületbe hozza. Elvitték vagy kétszáz poharát s összetörték tükreit és márványasztalait. A köztársasági lovasgárda kivont karddal kergette szét a tömeget.

Minden utcában megkezdődnek a bálók, trombitás zenekarok muzsikája mellett. A francia nép épp olyan rosszul táncol, a milyen rosszul masiroz. Férfi és nő, viharvert külvárosi alakok, kábultan a fénytől és zajtól, ide-oda rángatják egymást, mialatt a körülállók csipős élcekkel traktálják őket. Szenvedélylyel járkák a kankán-négyest. Két-két pár külön. Férfi és nő dobálja kezét-lábát, hányja-veti a fejét. Ezenkívül még torzképeket vágnak, fütyölnek, dalolnak és tapsolnak. Rendkívül érdekes látványt nyújtanak ezek a báli csoportok a kövezeten és aszfalton.

Ilyen van egy az opera előtti téren, hová körülbelül nyolc utca és a boulevard torkollik. S a báli csoport mellett mindjárt *chapeau*-t játszik a tanulóifjuság. Ez egy különös multság, melyben a tréfából nagyon könnyen véres jelenetek következhetnek. A nyolc órától eltiltott kocsiközlekedés tizenegykor újra megnyílt, s az opera-tér mellett jöttek el kocsin azok, a kik addig a boulogne-i erdő kivilágítását nézték. Minden érkező kocsni elé szilaj rikoltozással rohant több száz fiatalember, s torkaszakadtából ordított *chapeau, chapeau*, vagyis „*le a kalappal!*” Ez szólt a kocsisoknak. A kocsisok erre levették kalapjukat, s udvariasan köszöntek a tömegnek. Zúgó taps. A legtöbb kocsis már száz lépésnyire fölállt a bakra s mindenfelé hajtogatva magát, köszöntgetett a kalapjával. A ki az első fölszólításra nem engedett, annak rögtön megragadták a lovait, ha ekkor sem köszönt, kiütötték fejéből a kalapot, vagy letaszították a kocsist a bakról. Egy ötlovas omnibusznak a kocsisa végigvert a lovain s belevágtatott a legsűrűbb tömegbe. A düh ordítása harsant föl. Egyszerre harminc ember

kapaszkodott a nagy, erős lovakba, melyek husz lépésnyire vonszolták a vakmerőket. Husz más ember fölmászott a hatalmas bárkára, s míg négyen a kocsist hajították le a bakról, a többiek hurráh közt az omnibusz tetején éktelen kankánt táncoltak. Az utasok persze lemene-kültek a társaskocsiról. Végre a lelökött kocsis újra fölkönyörögte magát s levett kalappal, mélyen meghajolt a nép előtt, mely gunyos derűltséggel fogadta és tovább eresztette.

Egyszerre csak az utasoktól is elkezdtek kívánni a *chapeau*-t. Többek közt megfogtak egy kiváló elegánciájú magánfogatot, melyben egy frakkos ur ült két nővel. A bakon inas és kocsis ült. A kocsis nem vette tréfára a dolgot, hanem ostorával végigvágott a gyeplőbe ka-paszkodókon. Azzal visszafordult s a *Madeleine* felé vágatott. A nép örült kiabálással utána. Az inast letaszították a bakról, az uraságnak nyakig a fejébe nyomták a cilinderét, a fiatalabbik nőt pedig megcsókolták. Több kocsis visszafordult a zavargók elől és a legtöbbnek sikerült is szerencsésen elmenekülni. Félháromkor, mikor én a mulatságot otthagytam, az még javában állt s a kis Gavroche-ok a leütött kocsisok lakkcilinderében pompáztak. Baj különben nem történt, s rendőrnek hire-hamva se volt.

LÁTOGATÁS AZ EIFFEL-TORONYBAN.

Mióta visszatértem Párisból, névtelen levelek és jó ismerősök egyre sürgetnek, hogy számoljak el már az Eiffel-toronnyal. Igérek nekik eget és földet, tárcákat Párisról és a kiállításról, semmi sem érdekli őket, csak az Eiffel-torony. Legérdekesebb meséim alatt látom, hogy kávéházi társaságom nyugtalanul fészkelődik, s végre a legtürelmetlenebbik egyenesen kimondja: „Ez mind szép, hanem hát hogy állunk az Eiffel-toronnyal?” Sokan azt kérdik tőlem, hogy igazán olyan magas-e az Eiffel-torony? Mások arra kíváncsiak, hogy vajjon nem fog-e összedőlni? Legtöbben nem hiszik, hogy fönt jártam a tetején. Igaz, ha nem jártam volna fönt, még akkor is azt mondanám, hogy megmásztam a tornyot. Mert ahhoz nagy erkölcsi bátorság kell, hogy valaki Párisból hazajöjjön és bevallja, hogy nem ment föl az Eiffel-toronyra. Ekkora erkölcsi bátorság nincs bennem.

Szóval a franciáknak az Eiffel-toronnyal sikerült bolonddá tenni az egész világot. A torony oly magas, hogy mindenünnen látható. Amerikába, Afrikába, Ázsiába ellátszik, mi pedig pláne csak úgy beszélünk róla, mintha itt a városháztéren állna. A legóriásibb és legzseniálisabb reklám a kiállításnak. Az Eiffelhez zárandokol az egész világ, mellesleg megnézi Párist és a kiállítást. A nagy toronynak vannak ellenségei, vannak betegei, vannak szeretői. Ellenségei azok, a kik csalódtak benne, mert félelmesebbnek és nagyobbknak hitték; betegei azok, a kik egész istenadta nap a torony körül üldögélnek s mereven bámulnak a vastömegre, hallgatván a föl- és lefelé vonuló siklók tompa zugását; szeretői pedig azok, a kik ideges izgatottsággal mindennap fölrohannak, odafönt reggeliznek, ebédelnek, simogatják, dicsőítik a tornyot, a kiállításra pedig ügyet se vetnek, s legfőlebb onnan fölülről nézik. A torony barátai tehát kétfélék: a kik alulról a magasságot imádják s a kik fölülről a mélységet bámulják. Természetes, hogy a toronyvállalatnak az utóbbiakból sokkal több haszna van.

Megmagyarázhatatlan, leküzdhetetlen a hatás, a melylyel ez a torony az emberre van. Annyit olvastunk róla, költségeiről, rengeteg sulyáról, a vakmerő munkáról, a melylyel készült, hogy már babonás tisztelettel közeledünk feléje. Tíz mérföldnyire Páristól már lessük a tornyot. Párisban lehetőleg olyan hotelt keresünk, melynek ablakaiból kilátás van az Eiffelre; s úgy nézünk ki rá, mint Velencében a tengerre. S a mint elhelyezkedtünk a szállásunkon, rohanunk, hogy az Eiffelt közlőleg megnézzük. Szinte lábujjhegyen közeledünk, hogy az óriás, melyet eleven szörnynek képzelünk, a ki lát és hall, észre ne vegyen. Kétszáz lépésről még semmi lesújtó, impozáns hatással nincs ránk. Sőt oly könnyűnek tetszik, mintha tíz vállas ember odább tudná tolni. S a mint a kiállítás területén harminc-egyven zenekar elkezd harsogni, a szemlélő majdnem attól tart, hogy az Eiffel egyszerre csak fölemeli a lábát s vidám kankánra perdül. Még közelebb megyünk; a torony fenyegetőleg emelkedik fölénk s ha száz lépésnyire újra megállunk és föltekintünk rá, félelmesen felénk görbül s kezd esni, úgy, hogy a vér megfagy ereinkben. Hamar alája futunk s ott, mint a csibék a kotlóstyuk alatt, teljes biztossággal érezzük magunkat.

A torony négy lába közt, éppen a tér kellő közepén, csinos szökőkút rugja a magasba a vizet. A víz medencéjének a szélére ülünk s lassan emeljük föl tekintetünket, mely most a fölfordított Eiffel-tornyot, egész belső szervezetét, ezer meg ezer vaslécét látja. S ekkor megragad a magasság vágya: föl a tetőre!

Könnyű kimondani, de nehéz megvalósítani. A torony hatalmas kőalapra épített négy vaslába közül kettőben egy-egy fölhúzógép működik, melyet víznyomás mozgat. A fölhúzógépek állomásain nagy néptömeg várakozik, míg rákerül a sor. Legjobb délelőtt fölmenni, akkor jóval kevesebben vannak az utasok. A gyalogszerrel való fölmenetelt se jó mindjárt megpróbálni, a mig az ember nincs tisztában azzal, hogy jól állja-e a magasságot.

Derült, tiszta nyári nap volt, mikor a konduktor becsapta az ajtót s századmagammal a kis kupéba összepréselve, megindultam fölfelé. Az utasok addig nagy lármával voltak, de a mint a földet veszni érezték lábuk alól, egyszerre elhallgattak s kissé megilletődve lestek le az ablakokon át a vasléceken keresztül a távozó földre. Az imént még a kiállítási fényes paloták közt álltunk... most már szinpompás tetők ragyogtak felénk... tiz másodperc múlva már csak az élénkebb színeket tudtuk megkülönböztetni... Egy zökkenés: megérkeztünk az első emeletre. Az órát néztem; egy perc alatt tettük meg a hatvan méternyi utat. Tehát másodpercenként egy méter sebességgel haladtunk.

A gépek a földszintről az első emeletre és innen a második emeletre óránként kétezerháromszázötven személyt tudnak fölvenni. Már a tetőre csak hétszázötven ember juthat óránként a masinákkal. S az egész fölszállás csak öt frankba kerül, a miért le is hozzák az utast. Ha a gyalog való fölmenetelt is beleszámítjuk, óránként ötezer ember juthat föl a toronyra.

A mint az első emeleten a kocsiból kiszállunk s körütekintünk, kellemes, barátságos érzés támad bennünk. Le még nem látunk a kompakt vastól, csak a kocsmáépületek közt sétáló közönséget látjuk, mely bejött egy kicsit a torony szélétől, hogy szárazföldön érezhesse magát.

Mi pedig rögtön a torony széléhez rohanunk hogy száznyolcvan láb magasságból egy pillantást vethessünk alá. Ez a pillantás egyáltalán nem félelmes. A házak még házak, az emberek még emberek; tisztán kivehető minden s a messzebb eső tárgyak kissé közelebb jöttek. Páris és a kiállítás zúgása dobol a fülünkben s nyüzsgése gyönyörködteti szemünket.

Végigszaladunk a köröskörül futó erkélyeken; minden oldal hossza hetven méter hatvankilenc centiméter s így a torony elsőemeleti négy oldala összesen kétszáznyolcvankét méter és hetvenhat centiméter. Az egyik oldalon megbámuljuk a *Trocadero* impozáns palotáját, a másik oldalon az invalidusok épületét, a Madeleine-templomot, a Concorde-tért, a Louvret, a Notre-Dame-ot, majd ismét a Pantheont. Páris nevezetesebb épületei innen még nagyon szembetűnők s a kiállítás egész gyönyörűsége föltárul előttünk. A Szajna az egész panorámát kétfelé vágja. Apró gözhajók százával hemzsegnek rajta s a füttty és harangszó egészen tisztán fülhallatszik.

Négy kocsmá van az első emeleten, négyféle stilben, fölépitve, négyféle nemzet konyhája szerint berendezve. Ott van az elzászlotharingiai vendéglő, melyben csinos elzászi lányok, nemzeti viseletükben, a sajátságos óriási csokorral a fejük bubján, szolgálják ki a vendégeket. Megiszunk egy bockot, de nem a lányokat, hanem a kilátást nézzük az erkélyről. Azután áttérünk az *orosz kocsmába*, mely a legtisztább moszkovita stilben van építve. Itt mindenféle orosz nemzeti étel és ital kapható. A következő bockot már a francia restaurantban iszszuk meg. Pompás kis hely. Belseje XV. Lajos stílusában van tartva. A vendéglős Brébant, a mi annyit tesz, hogy a konyha kitűnő és méregdrága. Ott csak Farkas Menyhért adhatna ebédet. A negyedik vendéglő angol-amerikai izlés és konyha. Mindegyiknek van egy akkora étterme, mint a kis redoute.

S mindez a sok kocsmá csak a négy sarkot foglalja el. Köztük van egy óriási lyuk, melynek széléről egyszerre négyezer ember lenézhet a föntebb említett szökőkutra s a körülötte nyüzsgő népre.

A ki most már ismételt kihajlásokkal meggyőződött arról, hogy nincs hajlama a szédülésre, az hozzáfoghat a második emelet megmászásához.

Szeliden, lassan, de mégis egy pillanat alatt fölvisz Otis fölhúzógépe. Az utas bámulja a torony kezdődő finomságát. Minden összébb szorul és vékonyodik, csak a szemhatár tágul. Ugy érezzük, mintha egy óriási kalitkában huznának fölfelé. A földi tárgyak lassan vesznek előlünk, vagy formáikat változtatják. A mi közel van, eltűnik, a mi távol van, kiemelkedik és

közel jó. A csucsos és szögletes dolgokból laposságok lesznek, a kicsi dolgok eltűnnek, a nagy dolgok kicsinyek lesznek! A legélénkebb színek halványodni kezdenek. Egyszerre megállunk: száztizenöt méternyire vagyunk a földtől, a második emeleten.

Rohanunk a torony szélére, s ötven kilométernyire röpül tekintetünk köröskörül. A világváros tompa morajt küld ide föl, melyből semmi hang se válik ki. Kártyaházak közt bogarak sűrű tömege mászkál: ez Páris és a kiállítás. Messzelátókon belenézünk a Párist övező erődök ágyuinak torkába. A boulognei erdő mint egy tál elmázolt spenót zöldel; Párist mindenfelé ilyen nagy darab zöldségek kerítik, melyekből falvak fehér foltjai villognak elő. Ha egyenesen magunk alá nézünk, a szédület környékez; iszonyu a mélység; de még meg lehet különböztetni, hogy napernyővel jár-e odalent valaki, vagy nem. Csak rövid időt szentelünk a *Figaro* nyomdájának. Három kis hajókabinban egy külön *Figaro*-t szerkesztenek itt, melyet az ott levő nyomdában tüstént ki is nyomnak. Ez a lap legtöbbször e külön vasvilág eseményeivel foglalkozik, vascikkeket és vasvicceket közöl s kiadja mindenkinek a nevét, a ki az ő toronybeli szerkesztőségében jelentkezik. Van ott még egy restauráció is, hol az ember bátorságot meríthet a följebszállásra.

Rövid egy órai várakozás után végre rád kerül a sor, s beszállsz a kocsiba, mely a harmadik emeletre visz. Ez bizony vakmerő kis sikló. Többé nem vasszörnyeteg hasában dörömböl, hanem kint a torony oldalán, az iszonyu mélység fölött mászik föl, mint a légy a falon. Innen már nem igen jó visszatekintgetni, mert az embernek mindjárt az jut az eszébe: „Jaj, ha a drót elszakad; jaj, ha a fölvivő víz kifogy a csövekből”.

Pont kétszáz méternyire állomás van. Az utas egyik kocsiból átfut a másikba; jobbra-balra mélység, karfa nélkül.

S azzal megindulunk a harmadik emeletre; remeg a torony, zörögnek a lécek. Mindenki hallgat, senkise néz ki az ablakon. Az emberek egymást vizsgálgják s a félelem jeleit keresik a vonásokon.

Kétszázhetvenöt méternyire megálltunk. Ennél följebb a közönséget nem eresztik. Nagy, zárt, kerek terem fogad bennünket, melynek köröskörül hatalmas ablakai vannak. A föld zaja teljesen megszűnt; hideg van idefönt. Az emberek lent a földön hangyák, a Szajna keskeny szalag, a tornyok fogpiszkálók. Egész Páris előttünk fekszik, de összeolvadva holt kötömeggé, melyből egyetlenegy háznak a körvonalai se válnak ki.

Párison túl még kilencven kilométernyire röpül a tekintet; a szemhatár egészen fölemelkedik s nekünk úgy rémlik, mintha a torony egy mély völgy közepén állana.

Pusztá szemmel csak a távolságokat látjuk mindenfelé, de alig tudunk valamit megkülönböztetni. Ha a torony Pesten állana, egy körüljárásra megláthatnók Székesfehérvárt, Tatát, Vácot, Hatvant, Ceglédet. Jó messzelátóval a ceglédi kuglizótársaságot is föl lehetne fedezni.

Tíz-tizenkét percnyi időközben egy-egy rövid fekete zsineg vonul be a városba: ezek az érkező vasuti vonatok.

Egyszerre végtelen éles, bántó és fájdalmas sivitás üti meg fülünket. Körülnézünk.

- A szél, - mondja egy ember, a ki a nyitott ablakot őrzi, hogy senkise ugorjék le, - vihar lesz.

S kinyújtott karral Passy felé mutat.

- Jól vagyunk, - gondolám, - Páris város villámháritójából tanulmányozni a vihart. S leszállni se lehetett, mert a gép elromlott s csak egy óra múlva volt indulandó. Innen pedig most gyalog tilos a leszállás.

A fekete felhők és a szürke portömegek sebesen közeledtek. Tíz perc alatt köröskörül elborították a szemhatárt. Sötét lett és a villámok cikáztak, hosszú mennydörgések nyomában.

Egyszerre viharzó felhőtengert láttunk helyette, mintha betört volna az Óceán, sós vizével. Alattunk, köröttünk, fölöttünk felhő.

- Zárjátok be az ablakokat, - kiáltott az örök vezetője.

Az ablakokat csattogva fölhúzták s a következő percben iszonyu zápor kezdte verdesni kilencszázhuszonöt láb magasan fekvő szobánkat. A szél jajgatott és csikorgott, a mint az éles vaslécek lenge testét kétfelé metélték. Fejünk fölött dübörgött az égi háboru... egyszerre kábitó csattanás, az asszonyok sikoltanak, a torony egy ütést kap s égett szag terjed.

- Nincs veszély, uraim és hölgyeim; csak a mennykő hull, - szól megnyugtatólag a főőr.

Könnyü neki, a ki három hónap óta itt lakik, de mi először voltunk itt.

Ez az istennyilás multság rövid idő alatt még háromszor ismétlődött. Azután lassan megszűnt az ézengés, villámhullás s mi szakadó esőben, félsötétben, bőrig ázva szálltunk le Franciaország és Páris büszkeségéről, a csodálatos Eiffel-toronyról. De előbb mindegyikünk ellátta magát egy éremmel, mely bizonyítja, hogy odafönt jártunk a harmadik emeleten.

NEM LÁTTAM SOHA PÁRIST.

Mikor a Dolinay-féle híres népvándorlásból, mely pusztító nyomait végighurcolta egész Európán, visszatértem, szabadságot kértem a szerkesztő urtól.

- Hogyan, ön egy hónapig mulat a kontinensen s még szabadságot kér?
- Uram, megdolgoztam érte. Szabadság, szabadság, e kettő kell nekem.
- Soha életében nem volt ilyen jó színben. Csak maradjon itthon.
- De rokonaimat óhajtanám látni. Párisról akarok nekik beszélni.
- Írja meg inkább tárcába, a mit el akar nekik beszélni.
- Tehát nem ereszt?
- Nem. Majd szeptemberben.

Szeptemberben! Hová lesznek addig az én friss párisi impresszióim! Mit érnek a nyári benyomások ősszel! Én azon kormosan akartam rokonaim közé betoppanni, a hogy a párisi vonatról leszálltam. Gondosan óvtam magam a tiszta víztől, hogy napsütötte, viharverte, romantikus alakom legyen, mint a nagy utazóknak, s most egyszerre le kell mosnom mindent magamról.

Heroikus elhatározással és glicerín-szappannal a Dunában lemostam magamról a nagy utazót.

Szeptember elsején újra előfogtam a szerkesztőt.

- Szabadság, szerelem...

Egy óra múlva már a vonaton ültem. Zónás vonat volt, sok utassal, kevés podgyászszal. Az emberek káromkodtak. Istenem, mennyire terjed a káromkodás, mióta a zóna életbe lépett! A vasutigazgatóság ezt a nagy személyforgalomnak tulajdonítja, olyanképpen, hogy az utazók olcsón elhordják egyes vidékek speciális, erőteljes, kacskaringós mondásait mindenfelé. Nyolcan ültünk a kupéban. Én senkit sem ismertem, de azért - mint a magyar vasutakon szokás - mindenkivel beszélgettem. Visszasóhajtottuk a régi jó időket, mikor egy másodosztályú kupéban három ember nyújtózkodott s ha egy negyedik szállt be, azt már mindenki tolakodónak tekintette - hisz' láthatta, hogy már hárman ülnek benne! Én előhoztam, hogy bizony külföldön is kényelmetlenül utaznak az emberek, kivált Franciaországban...

- Nem áll, - dörgé egy mély hang az ablak mellől.
- No már kérem, én a nyarat Franciaországban...
- Én is.
- Párisban magában egy hónapig voltam...
- Én két hónapig.

Boszangett, hogy a mint külföldi utamról kezdek beszélni, mindjárt akadályba ütközöm. Gunyosan fordultam a közbeszólóhoz.

- Talán kerékpáron tetszett Párisba menni?
- Vasuton, s oda-vissza igen kényelmesen utaztam.
- Csudálom.
- Köll tudni a nyelvükön azoknak a franciáknak, mert olyan nép az...

S elkezdett beszélni a franciákról, oly impozáns hangon, hogy én kénytelen voltam elhallgatni. Éppen az Eiffel-toronymál tartott, mikor egy utas, ki csak most ébredt föl, beleszólt:

- Nem áll.
- De bizony görbe az a torony.
- Nem görbe.
- Görbe, észak felé görbül, az északi sark delejessége huzza.
- Igen, de a déli sark delejessége meg visszahuzza s így az egyensúly helyreáll.
- Nem áll, - folytatá az, a ki engem elhallgattatott, - én ötször voltam odafent.
- Én meg hatszor.
- Én hétszer, - szóltam közbe.

Erre mind a ketten nekem jöttek:

- Nohát görbe-e vagy nem görbe?
- Sohse volt az, nem is lesz, - felelém, s igen jól esett, hogy első elhallgattatómat sikerült legyűrni.

Első ellenségem magában mormogva visszavonult kuckójába s mind a hárman vasvilla-szemeket vetettünk egymásra.

A fölébredt ur, a ki az igaztalanul elgörbitett Eiffel-tornyot helyreütötte, most elkezdett Párisról beszélni. Egyik utas fölkelt, nagyot nyújtózott s kiment a folyosóra. Utána egy másik, óriási ásitással. A többi is lassan kiszivárgott s csak mi párisiak maradtunk bent, égő arccal lesve a beszélőt, hogy mikor csaphatunk le rá egy ellentmondással. Fájdalom, az én állomásom következett s távoznom kellett; de - gondolám - előbb égő üszköt dobok a puskaporba. Odafordultam a párisiakhoz s mondtam:

- Mégis rosszul emlékeztem. Csakugyan észak felé fordul az Eiffel.
- Ugy-e, mondtam! - kiáltá első elhallgattatóm fölugorva, s nagyot ütve a mellére.
- Lárifári, - felelt a másik.

Én gyorsan leszálltam. Mikor a vonat kifelé gurult az állomásról, mintha segítségért hallottam volna kiabálni volt kupémból. A párisiak nyilván pofozkodtak.

Körülnéztem az állomáson. Rokonaim nyilván későn kapták meg leveletem, mert kocsijukat nem láttam sehol. Mit csináljak? A falu jó félóra járásnyira lehetett még az állomástól. Egy hintót láttam ott állani.

- Kié ez a kocsi? - kértem a pántlikáskalapu kocsistól.
- A Dájcs doktoré.
- Ugyan kérdezze meg, hogy elvinné-e a Kernács urat ide Tenkére?

A kocsis bement az állomásfőnökhöz, s pár perc múlva visszatért.

- Azt izeni a doktor ur, hogy tessék megmondani: tetszett-e járni Párisban?

Hohó, ez szeretne valamit hallani Párisról. No, én szívesen fizetem a kocsit egy kis mesélgetéssel.

- Hogyne jártam volna? Egy hónapig voltam odakint.

A kocsis újra eltűnt. De csakhamar újra föltűnt.

- Sajnálja a doktor ur, de már el van foglalva a kocsija. A főnök ur is bemegy vele.
- Nem baj. Elülök én a bakon is.
- De csak este megyünk.
- Fújjátok föl a hintótokat.

S bosszusan hátat fordítottam a fickónak. A hálátlan doktor! Teljesen elfelejtette, hogy ő oltott be engem gyermekkoromban. Elindultam gyalog familiánk ősi fészke felé s csak feleuton találkoztam rokonaim kocsijával.

- Hát maga mért késett el, Jóska? - kérdém.
- Nagy baj volt, kérem, nálunk.
- Ugyan mi?
- Az urak ott voltak ma ebéden a gazdámnál, azután a szolgabíró ur meg az aljárásbíró ur összevesztek.
- Min? Kártyán?
- Én bizony nem tudom, hogy min. Az inas úgy mondja, hogy *Párison*.
- Mi az ördög?
- Aztán az aljárásbíró egy székkal fejbe találta ütni a szolgabíró urat úgy, hogy nekem tüstént Kokádra kellett mennem a Perczi doktorért.
- De csak nincs baja a szolgabíró urnak?

- Megrepedt a feje egy kicsit, de azért már hazament. Minek is járnak az urak olyan messzire, pokol fenekére, Párisba. Hisz' az kész veszedelem. Én csak ide jártam az adoncsi búcsura, mégis bevették a fejemet.

Még nem harangoztak, de már bealkonyodott, mire Tenkére értünk. A Kernács-familia ittlakó részét mély búsulásban találtam. Szégyelték az esetet. Este igen szomoruan elkvaterkáztunk s tiz darab rántott csirkét melankólikusan elfogyasztottunk. Átjött a jegyző is, meg a pap is, s bánatos pipaszó mellett megindult a beszélgetés. Végigtekintettem a jó falusiakon: pompás publikum lesz.

- Milyen nagy nemzet lenne az a francia, ha még a dohányja is jó volna, - kezdém a pipát veregetve.
- A szivarai is komiszak, - mondá a pap.
- Becsületes tajtékpipát se láttam egész Párisban, - toldá a jegyző.

Igy vagyunk? Az én jó publikumom maga is előadó. Hát Dolinay az egész országot elvitte Párisba? Nagybátyámra néztem, a ki nyugtalanul izgett-mozgott a helyén. Hát kinek fogok én itt Párisról hazudni?

- Kint jártak szintén? - kérdém.
- Kint.
- Mind a ketten?
- Mind a ketten, - felelék.
- Nekem legjobban tetszett a diákok bálja a Pére Lachaise-ben, - folytatá a jegyző.
- De, kérem! Tán a Bullier-ben. A Pére Lachaise, az a temető.

Nagybátyám óriásit csipett a karomon és sugá:

- Ugyan hagyd el, kérlek. Ma már vér folyt a házamban e miatt az ostoba Páris miatt. Hát te se vagy különb a többinél?

Ezalatt a jegyző és a pap tanakodtak egymással. Nyilván azon, hogy engem fölspékeljenek-e, vagy csak egyszerűen számárnak deklaráljanak. De én a kapott intés következtében hirtelen áttértem a beszélgetést a perzsa sahra, a mibe ők is belementek s így máig sem tudom, hogy mit határoztak.

Az est szerencsésen elmult s nagybátyám és rokonaim a megkönnyebbülés sóhajával mondtak jó éjt mindnyájunknak. Másnap reggel kimentünk a szőlőbe, hol kedvemre lakmároztam, aztán sétára indultam. Így jutottam el egy őrházhoz; mert a vasut ott ment el a szőlők alatt. A bakter gyanutlanul üldögélt a háza előtt s emberségesen köszönt, mikor eléje léptem. Letelepdedtem melléje s beszélgetni kezdtünk. Termés, háboru, muszka cár, disznóhizlalás és angol flotta után áttértem (még pedig ragyogó szemekkel) a francia hadseregére s Párisra. Elvégre egy bakter intelligens ember s okvetetlenül hálás publikum. Bevezető soraimat nagy figyelemmel hallgatta, csak mikor azt állítottam, hogy a francia lovasgárdisták a világ legszebb katonái, akkor szólt közbe:

- No, már a huszárok mégis csak szebbek.

- Nem így beszélne, ha látta volna őket.

- Már mint én? - mond a bakter egész nyugodtan.

- Ugy van, ön; még pedig úgy, mint én július 14-ikén, ragyogó fényes napon, egy tömegben.

- Nem áll.

Bámulva néztem a jámborra.

- Július 14-én esett az eső.

- Igen, itt a tenkei szőlőben, de nem Párisban.

- Igenis, Párisban.

- A jegyző urtól hallotta?

- Nem én. Saját szemeimmel láttam.

Fölugrottam a padról.

- Maga Párisban volt?

- Ott. A Pasztőr urnál, a vasutigazgatóság költségén...

Hamarjában azt hittem, hogy ez az ember nem járt Pasteurnél, s éppen azért kezd már megveszni: olyanokat beszélt.

- Magát harapta meg a kutya?

- Nem, a kis fiamat. Peti te, hozd csak ki a tükrös fiókból a bizonyítványodat, hogy a Pasztőr ur beoltott.

Ez több volt, mint a mennyit ki tudtam állani; engem a Dájcs doktor oltott be, ezt a baktergyereket meg Pasteur.

- Nyomorult, - kiáltám a világlátott bakterre, s elrohantam.

Dúlt arccal érkeztem a présházba: nem lehet ezen a vidéken maradni a hol az erdőben vadon legelésznek a bakterek, a kik Párisban jártak.

Bekocsikáztunk Tenkére, egyenesen a kuglizóhoz. Ott a segédjegyző és egy bérlő azon vitatkoztak, hogy Boulanger ott volt-e Párisban most júliusban. Mikor nagybátyám engem bemutatott, rögtön nekem estek.

- No, ugy-e, ott volt Boulanger?

- No, ugy-e, nem volt ott Boulanger?

- Hogy tudjam én azt, kérem? Nem láttam soha Párist, a így júliusban se voltam ott. Egy névrokonommal cserélnek össze.

- Vagy ugy? - s megvetőleg elfordultak. Rokonaim arca pedig egyszerre kiderült, nagybátyám titokban megszorította a kezemet és sugá: „Köszönöm.” Dájes doktor is odajött, s exkuzálta magát a kocsi miatt, hogy ő azt nem tudta, hogy nyilván a kocsis rosszul értett meg engem stb. stb. Egyszerre kedves ember lettem.

S azóta inkognitó, idilli boldogságban hallgatom a Párisban járt emberek heves disputáit és óriási mondásait.

AMSZTERDAM FELÉ.

I.

Boros Samu irótársunk (a non scribendo), a ki a mennydörgős ménkü megbízásából már megint a magyar sajtót képviseli Párisban, azt mondaná, hogy a hollandi királyné egyenes meghívására utazott Amszterdamba. Sümegi Vilmos polgártársunk, a terézvárosi Grambetta, azt mondaná, hogy a németalföldi demokrata-kör meghívására jött ide. Én azonban, nem lévén nagy ember, egyszerűen megmondom, hogy a hollandi kormány meghívta a *Budapesti Hirlap*-ot a királyné koronázására s a lap engem bizott meg, hogy ez ünnepeken képviseljem.

Mi magyarok Hollandiával igen keveset foglalkozunk. A mit róla tudunk, ebben a három szóban foglalható össze: tisztaság, tulipán, kakao. Ide tehát nyugodtan jöhet a tárcaíró, ezt az országot föl lehet még fődözni. Mert az említett három fogalmon kívül még van itt egy más dolog.

Utamat Bécsen keresztül vettem. De nem töltöttem benne több időt, mint a mennyi szükséges ahhoz, hogy az ember a Staatsbahnhofról átmenjen a Westbahnhofra. Fiakkeren mentem, mert Bécsben ez az egyetlen passzióm. Három forintot adtam neki, mire a következő párbeszéd fejlődött ki köztünk:

- Ez kevés.

- Nem kevés.

- Ha én mondom, hogy kevés.

Odahívtam egy rendőrt és eléje terjesztettem az ügyet.

- Ön három forint tiz krajcárt fizet, - mondta ki az ítéletet a rendőr.

Nyilvánvaló, hogy nem akart nekem igazat adni, de viszont nem is akart törvénytelenül megfizettetni. Ez a szempont vezette.

- Helyes, - mondám, - a kvótát úgy sem emelhetitek, hát legalább emelitek a fiakkertaksát.

A rendőr szigoruan rám szólt:

- Ne nyilatkozzék az ur olyan dolgokról, mely a följobbvalóimat érinti.

Jónak láttam megszüntetni minden további diskussziót, mert a rendőr még föl találja függeszteni az alkotmányt és bekisér. Ez az osztrák alkotmány tudniillik olyan, mint egy kabát. Akkor függesztheti föl az ember, a mikor akarja.

Mialatt a Westbahnhofon vacsoráltam, megtudtam, hogy a bécsiek, a kik különben is egész nap esznek, a városháza pincéjében is kocsmát akarnak nyitni. Most éppen azon veszekednek, hogy szabad legyen-e ott magyar pezsgőt árulni? A községtanács ülésén ugyanis több józaneszű polgár fölszólalt, hogy a magyar pezsgő sokkal olcsóbb s majdnem olyan jó, mint a francia, s így nincs ok kizárni.

Pázmándy Dénestől megtanultam, hogy mindent meg kell írni, a mi csak eszébe jut az embernek, s így ajánlom, hogy a Westbahnhof restaurantjában egyék toulousei módra elkészített tojást. Kitünő. Többet ér az egész bécsi kiállításnál.

Nem volt sok időm Béccsel foglalkozni, mert a kölni gyorsvonat előállt s mi Girardival elfoglaltunk egy szakaszt. Nem történt velünk semmi nevezetes Passzauig. Itt az igen udvarias

vámörök fölkeltek, ezer bocsánatot kértek, hogy fölkeltenek, de hát ez a határ és a törvény, s miután bocsánatot kértek - tovább mentek, a nélkül, hogy a kuffereinket megnézték volna. Hát akkor minek keltettek föl?

Első állomás, a hol megpihentünk, Nürnberg. A reggeli nap aransugaraiban uszott a sok-tornyú, érdekes régi város, mikor mi kiszálltunk. Az emberek nagyobb rész aludtak, a kik az utcán lődörögtek, azok is álmos bámulattal nézték a két idegent. Megfogtunk egy nürnbergi polgárt, hogy mit csinálna, ha most toppant volna be a városba?

- Sört innám.

A felelet egészen német, de nekünk nem passzol.

- De tegyük föl uram, hogy az orvos megtiltotta nekünk a sörivást.

- Akkor menjenek a gőzfürdőbe.

- Ez már beszéd.

Találtunk is egy jó gőzfürdőt, a hol a masször Németország legelső szaktekintélye gyanánt mutatta be magát, s Európa összes masszörjeit egyszerűen *susztereknek* nyilvánította, a mi kontárt akart jelenteni. Az elbizakodott férfiú Budapesten is járt, a fürdőiket kitünőknek, de a masszöröket szintén susztereknek találta.

Megnéztük a régi várat, mely a német császár tulajdona. Abban legérdekesebb a kínzó kamara, hol össze vannak gyűjtve azok a kínzó-eszközök, melyek hajdan Nürnberg város igazságszolgáltatását segítették elő. Több dolog ragadta meg itt a figyelmemet. Többek közt volt ott egy asztal magasságu kaloda: ebben tették ki a főpiacra azokat a pékeket, a kik tulságosan apróra sütötték a kiflit, peracet és zsemlét. Melléje volt akasztva mindjárt egy perec a tizenhetedik század végéről, a mely az inkriminált nagyságot mutatta. No, mondhatom, hogy az összes budapesti pékek kalodába kerülnének, s őszintén sajnálom, hogy ezek az alaptalanul barbárnak nevezett szokások kivesztek Európából.

Ott volt egy kettős nyakszorító, melybe a pörlekedő, össze nem férő házaspárokat együvé csukva kiállították. A deszkaalkotmányhoz egy pohár és egy kanál volt láncolva. Ezzel itatták és ezzel etették őket. Huszonnégy órai nyilvános pellengérezés után férj és feleség olyan jó barátok lettek, mint az esküvő napján. Soha többé nem veszekedtek.

Mutattak egy derék kis harapófogót, a *pletykázó asszony nyelvének kitépésére*. Az eltűnt századokban igen sok dolga volt e masinának Nürnbergben, de mint kísérom mondá, most még több volna.

Szép dolog volt ott a mángorló. Egy embert hanyatt kötöztek és szeges mángorlóval végigsimogatták. Hogy ne ordítson, vaskörtét dugtak a szájába. Igen kevés ember lehetett, a ki az efféle enivalót szívesen fogadta.

Fent a toronyban, a kínzó kamara fölött áll a híres *nürnbergi vasszüz*. A vasszobor, mely belülről szögekkel van kiverve. Szétnyitották, beleállították a szerencsétlen bűnöst és becsapták a szüz két ajtaját. A szögek rögtön kiszurták a szemét és átdöfték a szívet. Aztán megnyílt alul egy csapóajtó és a boldogtalan lehullt egy földalatti börtönbe, élesre fent kaszák közé. Ha netán életben maradt volna, ezek végeztek vele.

A vas-szüz környezete is rémes. A régi hóhérok vörös ruhái a falakon, a pallosok, melyekkel a kivégzések történtek s a szék, melybe a kivégzendőt kötözték. Sőt van ott egy szobor: az utolsó nürnbergi hóhér feje. Rettenetes. Valóságos Meduza-fő. A mint ránézek, úgy érzem, mintha a vérem jéggé fagyna.

A legkülönösebb, hogy mindezeket a borzalmakat egy tizenhat éves fiatal leány magyarázgatja az idegeneknek.

Rövid puhatolódzás után kiderítettem, hogy egyenesen utódja a nürnbergi vas-szüznek. Elég csunya hozzá.

A nyomasztó multságért kárpótolt a látvány a várból le Nürnberg városára.

Mintha a XVI. századra vetnénk egy tekintetet. A város egészen a régi. Fölről eltűnnek a villamos közuti kocsik és a biciklisták, el a modern ruhájú emberek s csak a csúcsíves házak és templomok maradnak meg s nagy művészi benyomást tesznek a nézőre. Minő nyugtalan és minő hangulatos kép! Két ház sincs egyforma s a mint nézed az ó-német várost, a maga teljes stilszerűségében, szinte várod, hogy mögötted kitárul a nagy vaskapu s megjelenik alabárdos csatlósaival a várur, hogy levonuljon a polgárokat megsarcolni.

Még lent a városban megnéztem Dürer Albert szülőházát, melyben azóta oly sokan születtek, a kikről nem beszél a történelem. Elmentem abba a házba is, a hol Hans Sachs született, sőt meglátogattam a Bratwurstglöckleint, Hans Sachs kedvenc kis kocsmáját, mely négyszáz éve áll fönn. Ettem is sült kolbászt káposztával s ittam fekete sört, miközben a pincér megmutatta Hans Sachs vaskupáját. Ebben az a nevezetes, hogy két pohár van benne. Ha Hans Sachs jó viszonyban volt a feleségével, egyből ittak, ha haragban voltak, szétvette a kupát s külön sörözött az asszony és külön az ur.

Ez a kis füstös, ódon kocsmá úgy van egy templom oldalához ragasztva, mint a fecskéfészék az eresz alá. Autentikus itt minden, az ember a legélvezetesebb ódon hangulatba ringathatja magát.

Egy baj van. Mindenütt Ansichts-kártyákkal üldözik az embert. Még a kínzó kamaráról is képes levelezőlapot kínálnak. A német posta jövedelmét milliókkal fokozta ez a betegség, mely terjed, mint egykor az influenza. Különben tisztességesebb jövedelmi forrás, mint a pálinkaivás.

II.

Talán még emlékezik a figyelmes olvasó, hogy e sorok írója apró sült kolbászt evett Nürnbergben és káposztával, abban a kocsmában, hol egykor Hans Sachs ugyanezt ette ugyanezzel.

Ez Nürnbergben annyit jelent, mint Rómában lenni és pápát látni. Vagy még inkább, mint Nápolyt látni és meghalni. Mert a történeti nevezetességű apró kolbász oly rossz, hogy utána bátran meghalhat az ember.

Legközelebbi állomásunk Frankfurt volt. Ezt nem akarom fölfedezni, de nem hagyhatom említés nélkül, hogy itt van a kontinens legóriásibb fedett pályaudvara s e mellett oly kitűnő a beosztása, hogy mindenki azonnal megtalál mindent, a mire szüksége van. Mindenesetre föllötte áll a szolnoki állomásnak, a hol bármerre akar az ember menni, egy fakorlátot talál maga előtt. Ha el akar valahová jutni, át kell az utasnak másznia ezen a fakorláton; ha pedig átmászik, megbüntetik. A mászást nem helytelenítem, mert ma, mikor a tornászatot szigorúan tanítják, mindenki köteles a mászáshoz érteni; de helytelen az, hogy ilyesmiért fizessen az utas.

A budapestieket érdekelni fogja, hogy Girardi urral Frankfurtban egy olyan helyre tévedtünk be vacsorálni, a hol a következő tartalma cédulák heverték az asztalokon:

*Tilos a zsidóknak
e helyiségben tartózkodni. Itt nem kapnak semmit.*

Ez a kocsmá a *Kölner Hof* a pályaudvarral szemközt. Mikor beléptünk, a vendégek vizsga szemekkel néztek ránk. Mikor helyet foglaltunk a plakátokat elolvastuk, megtudtuk, hogy miért? Mondhatom, hogy kínos helyzetben voltunk. Ha zsidónak néznek, a legnagyobb botrányra lehettünk elkészülve, mert arra el voltunk tökélve, hogy nem fogjuk szégyenletesen elhagyni a helyiséget. Kellemetlen csönd volt, pincér nem mutatkozott. Körülnéztem. Tisztes-ségesen öltözködött, külsőleg egészen intelligens urak álltak ott. És én éreztem magamban, hogy itt mégis barbár levegőben vagyok, a hol mint éhes utast borjúhús helyett ütlegekkel traktálhatnak. A németek brutális emberek s az antiszemitizmust argumentumok helyett ökölcsapásokkal szokták érthetővé tenni.

Végre úgy látszik, abban állapodtak meg, hogy ha egyszer idetévedtünk, becsületes antiszemita vagyunk s ebben a hitben azzal a nyájassággal, melyre a porosz csak képes, egy pincér közeledett. Sajnálom, hogy Vázsonyi Vilmos, a kültelki Demosthenes nem volt velem, mert ez esetben rövid szónoklat után a vallási türelmetlenségről, röptünk volna mind a ketten kifelé. Így az ügy prózáilag, bár kényelmesebben intéztetett el, mert megvacsoráltunk és fizettünk.

Vacsora közben mellénk ült egy porosz, a ki megtudván kilétünket, nyájasan biztosított, hogy ne féljünk, meg fognak védelmezni a szlávok ellen. Aztán annak a nézetének adott kifejezést, hogy Prága szép város, mire én megjegyeztem, hogy semmi közöm hozzá. A min ő elbámult, de aztán méltóztatott tudomásul venni, hogy Magyarország fővárosa Budapest. Tovább menván kijelentette, hogy nem lehet magyar bort venni, mert a zsidók hamisítják. Lám a rajnai bort milyen tisztán kapni, mert évszázadok óta ugyanama borkereskedő patricius családok kezében van, s ezeknél becsület dolga, hogy ne hamisítsák.

Ellene vettem, hogy mit akar a zsidóktól? Mennyivel rosszabbul néznénk ki, ha a borunkat a francia vezérkarra bíztuk volna.

A mire a porosz nagyot nevetett és megjegyezte, hogy bizony Henry alezredest ő sem fogadná el borkereskedőjének. S itt áttért a jó ur a franciákra, a kikről a legnagyobb megvetéssel beszélt. Henry esetét a francia hadsereg krahjának nevezte. Biztosra vette, hogy a franciáknál minden csak papíron van meg most is, mint 1870-ben. Micsoda adatok állhatnak a francia vezérkar rendelkezésére, mikor a titkos kémiszolgálatokat végező osztály élén évek óta olyan alak áll, mint Henry, a hamisító? S a porosz mindezt bizonyos kárörömmel mondta el, melyet nem tudott elrejtteni. Aztán elkezdett dicsekedni a porosz hadsereggel. Állításai közt a legvakmerőbb az volt, hogy a poroszok az összes határszéli *francia* erődítéseket titokban aláaknázták, s csak egy gombot kell megnyomni a straszburgi várban, s az összes várak a levegőbe repülnek. A mire nyugodtan megjegyeztem, hogy ez mind semmi. Mi magyarok Prém József, a rettenthetetlen főmérnök vezetése alatt aláaknáztuk Szentpétervárt, s orosz háború esetén a muszka főváros repül, - épp úgy repül, mint a francia határszéli erődítések.

Erre a porosz kifizette hét krigli sörét és távozott.

Másnap reggel utaztam tovább Köln felé, azon a bájos Rajnavidéken, hol lovagvárak és Vilmos császár emlékek költői rendetlenségben váltakoznak egymással a parton. Kölnben meg sem álltam. Csak éppen a vonatról köszöntem a hatalmas dómnak, de már nem volt időm megvárni, hogy visszaköszöjjön. Repültem tovább az amszterdami direkt villámvonaton. Semmi nevezetes eset a vasuton, ha csak az nem, hogy egy gazdag amszterdami zsidó ezzel a meglepő kérdéssel fordult hozzám:

- Mondja csak: mikor lesz báró Herzog Péterből?

Rövid habozás után így feleltem:

- Majd ha Bánffy még egy választást csinál.

A mit ő nem értett meg és én jobbnak láttam meg sem magyarázni.

Szeptember 3-án délután 4 órakor elővettem a hollandi kormánytól küldött igazolványomat. A hollandi határon voltunk és jöttek podgyászt vizsgálni. Emmeriknek hívják a határállomást. Mikor az igazolványomat meglátták, vámőrök és vasutasok levették sapkájukat, körülvettek és tisztelegtek. Én, a helyzet magaslatán állva, azonnal *cercle*-t tartottam és úgy a finácoknak, mint a vasutasoknak általános fizetésfölemelést ígértem. Az mindenütt hat. Mint népszerű ember távoztam Emmerikből, a hova mint ismeretlen nulla vonultam be.

Szélalmok, esti tájkép tehenekkel, szénakazlak, gyönyörű zöld rétek és a réteken végig-haladó vitorláshajók; üdvözöllek édes Hollandiám.

HOGY MULAT A HOLLANDUS?

A hollandi flegma is afféle európai babona, mint a bécsi kedélyesség. Mert ha flegma az, hogy az embert bottal ütik az utcán, mivel nincs sárga nyakkendője, vállszalagja és kalapántlikája, akkor kedélyesség az is, hogy Schönerer és Lueger ur nyílt parlamenti ülésen gazembernek és pojácának nevezik egymást. Az egyes fogalmak nagyot változtak rövid idő alatt.

A hollandi lassan jött bele a *svungba*, hanem aztán irtóztatóan repült. Mikor én megjöttem, csak a zászlók és diszítések viseltek sárga színt. Másnap a sárgaság terjedt az asszonyok ruháin. Harmadnap megjelent az urakon. Ugyanakkor az idegenek is kénytelenek voltak sárgaságba esni, különbeni inzultálások terhe mellett.

Estefelé Amszterdamban mindenki a Kalverstraat, a *Dam* (dom) s a királyi palota felé hömpölygött. Az ezen a vidéken levő városrész szűk utcáiban láttam lezajlani életem legbolondabb jeleneteit. Nem olyat, hogy hatszáz diák és hatszáz cocotte összeáll és zajos tréfáikkal majd fölvetik a várost, a közönség pedig nézi. Itt mindenki tombolt. A legtisztességesebb családok, apa, anya, lányok, fiuk, ismerősök ötven-hatvan főnyi csoportokba álltak s hollandi nemzeti dalokat énekelve járták be a várost. És ilyen csoport nem egy, nem tíz, de kétszáz, háromszáz üvöltött egyszerre és söpörte végig az utcát. Ha melletted elmentek, erős kezekkel azonnal belóditottak a csoportba, ott két markos lány jobbról-balról lefogott, s hurcoltak magukkal, míg véletlenül le nem maradtál valahol, agyoncsigázva, pozdorjává törve. Valami öt hollandi dalt sikerült így megtanulnom, s rövid egy órai praxis után már úgy bömböltem, hogy a legöregebb héringkereskedők is meglepett csodálattal néztek rám. Bizonyára én voltam az első hun-szittyá tüdő, mely Amszterdam utcáin ilyen hanggyakorlatokat végezett.

Ha két ilyen csoport az utcán nem tudta kikerülni egymást, akkor összefogóztak s mint a bolondok, kezdtek egy helyben ugrálni és körben forogni. Az utcasarkakon csendesen bagózó rendőröket is minduntalan lekaptak egy csoport a tíz körméről és megtáncoltatta. S a rendőr, félretéve minden nagyképűséget, ugrált és teletorokkal ordított.

Voltak nagy csoportok, melyek katonákból és lányokból álltak. Megjegyzendő: tisztességes lányokból. Hallatlan, hogy micsoda pokoli zajjal vonultak ezek végig az utcán. Elül egy dobos, vagy tíz dobos és egy tucat trombitás, fújva valami nemzeti marsot, utána a többiek, vagy a királynét éltetve, vagy énekelve. A katonák mindegyikének a csákóján egy kis égő lámpás, üvegjén a királyné arcképével. Képzeltető, micsoda zürzavar uralkodott egy olyan utcában, melyben egyszerre harminc ilyen kompánia toporzékolt.

De a multság fénypontja a pávatoll, melyet ezennel ajánlok Ős-Budavára figyelmébe. A pávatollat száz meg száz ember árulja az utcán s az emberek három krajcárjával veszik. Miért? Ez a hollandi konfetti. Ezzel boszantják egymást az emberek, még pedig úgy, hogy egymás orrát piszkálják. Hihetetlenül mulatságos foglalkozás ez s én, a ki egyideig mint ostobaságot lenéztem, annyira belejöttem s oly passzióval csináltam, hogy egy este vagy száz darab pávatollat elhasználtam. Mert az a vicc a dologban, hogy a csiklandozott egyén elkapni igyekszik a pávatollat, a mi gyakran sikerül is. A legkomolyabb urak, valóságos belső titkos sajtkereskedők és nyugalmazott gyarmati miniszterek is üzik ezt a pávatoll-játékot. Nem akarok pávatollakkal ékeskedni, de mondhatom, hogy vagy kétezer hollandust megcsiklandoztam s csak száz esetben tudták elcsipni a tollamat. És hogy tudnak kacagni ezen a tréfán! A könny kicsordul a szemükből és az oldalukat fogják. Általában a hollandi hajlik a vidámságra s roppant jóízűen tud nevetni, - mint a gyerek. Engem is kinevettek, mikor a kávéházban a pincért *garçon*-nak szólítottam. S én tölem azt kívánták, hogy komoly maradjak, mikor a *Versiche-rungs-Gesellschaft*-ot *Verzekering-Macscsapij*-nak nevezték.

A hollandus nyelvben az a furcsa, hogy ha kezembe veszem az *Allgemeen Handelsblad*-et, egészen jól megértem, ha pedig valaki hollandusul beszél hozzám, annyit értek belőle, mint a pápuák nyelvéből. Száz szavuk közül kilencvenöt elferdített német szó hatását teszi rád, - de próbáld ezt egy hollandusnak megmondani, dühbe jön. Azt megengedi, hogy a német elferdített hollandus nyelv lehet. De a hollandus nem úgy ejti ki, mint a hogy kiírja s ezért nem érted meg. Ő sem ért egy szót sem a németből, ha direkt meg nem tanulja ezt a nyelvet. Csodálatos, hogy egy ilyen hatalmas fajrokon mellett egy német dialektust beszélő nép ennyire önálló, független országot tudott csinálni a megtudta őrizni a németétől teljesen elütő karakterét, *Nicht rauchen*, ez hollandusul *neet rooken*, *Bierkeller per Flasche und per Glas* hollandusul *Beerkelder per Flesch en per Glas* - és ők erre a csekély eltérésre egy királyságot alapítottak!

Képzeld el, hogy Konti József, a jeles zeneszerző, a ki a Lajost *Lojosnak*, a pajkost *pojkosnak*, s a pezsgőt *pözsgének* mondja, ezen az alapon azt követelné, hogy hasítsák ki neki külön királyságot Somogyvármegyét.

És a nép legzajosabb jókedve közepett is megőrizte szeretetreméltóságát. Semmiért sem haragudott meg, akárhogy taszigálták és tiporták is. Egyetlen egyszer volt szerencsém az amszterdami csöcselékhez: azon az estén, mikor a kikötőben a tűzijáték volt. Alkonyatkor odaindultam, hogy a sajtó számára föntartott hajón elhelyezkedjem. Furakodtam a tömegben előre, de egyszerre megakadtam. Se előre, se hátra nem tudtam menni.

S ott álltam egész este egy matrózcsapszékekből részegen kiözönlött tömeg prédájául. Ordítottak, rugdalóztak, a férfiak állát ököllel felütötték, az asszonyokat ölelgették, csókolgatták, ittasan dölingéztek s pálinkás, bagós lehetetüket odafujták mindenkinek az arcába. Kínos egy este volt ez, ott a sötét parton, százezer ember közé ékelve, ökölcsapásokat kapva és osztogatva, hallgatva az asszonyok jajgatását, a gyermekek sikoltozását és a férfiak káromkodását. A kabátom egyik szárnyát leszakították és a cipőmet rongyokra taposták. Végre valami hatvan tisztességes ember csapattá alakult, hangos kiáltásokkal figyelmeztette az asszonyokat, hogy szegődjenek utánuk s nekiindultak a tömegnek, utat törni kifelé. Legelül négy férfi revolvert forgatva kezében. Utána a kis gárda, hatalmas boxolással. A dolog olyan volt, mint mikor a tengerben az áramlat folyik. Ezeren és ezeren álltak bele az áramlatba, oldalt mindenütt férfiak, a kik folyton verekedtek a csöcselékkel s belül az asszonyok. Így valami huszezer ember távozott onnan egyszerre... s eljutottunk a város csöndesebb helyeire.

Ezt az egy esetet kivéve, a jókedv kankánjában is mindig megőrizték a rendet, soha kihágás nem volt. Pedig rendőr nagyon kevés volt látható a legzajosabb estéken is. A hollandi, hiába, fegyelmezett nép.

Az amszterdami zajt különben már a királyné is megsokalta s bevonulása estéjén a lapokban szólitotta föl a közönséget, hogy a királyi palota környékén ne lármázzon, mert ő aludni szeretne.

A fölhívás eredményéből különben láttam, hogy aznap nagyon kevés hollandi olvasta a lapokat.

HOLLANDI ÉLMÉNYEK.

Fulladjon meg a notre-damei toronyőr, ha még egy tárcát írok Hollandiáról. Megnyugtatósomra szolgál, hogy Török Aurél annak idején sokkal hosszabb közleményeket írt az ainokról, e kihalóban levő ázsiai emberfajról, a nélkül, hogy valaha az ainokat látta volna. Én legalább láttam a hollandusokat.

De ígérem, hogy ez a tárcá lesz az utolsó. Ezután, mint bölcs kukac, kimászom a hollandi sajtból.

A Teleki-téren talán nem fogják elhinni, de azért kijelentem, hogy Hollandiában minden ember mindennap megmosdik. Ott a legkisebb gyerekek sem sirnak a mosdatásért s nekik nem ünnep az, mikor a mosdást a mama elengedi. Első reggel, hosszú ut után még fáradtan pihentem ágyamban, zörgetnek hatkor. Ki az? A mosóné. Nekem nem kell. Az mindegy, csak nyissam ki az ajtót. Kinyitottam. Tessék fölkelni. Miért? A szobát mossák. Azt bizony ne mossák.

- Hogyan, - kiáltott a szobaleány, - ön ebben a piszokfészekben akar lakni?

(Ez se látta még a dombóvári állomás éttermét.)

- Ugyan hagyjanak aludni!

- De kérem, mynheer, a szoba tegnapelőtt óta nem volt mosva!

És ezt szörnyüködő hangon mondta. Ki akartam lóditani őket, de: 1. erősebbek voltak, mint én, 2. a mosóné már fölszedte a szőnyeget, az ura kihordta a butort és leszedte a képeket.

A folyosón elhelyezett divánra feküdtem s néztem, hogy mi történik. Olyan locs-pocsot én otthon még a fürdőszobában sem csinálok. Szappannal mosták meg még a falakat is. Azután a vizet spongyával fölszedték s az utcán kifacsarták, az egész szobát száraz lepedőkkel feltörülgették - s rendben volt.

Eszembe jutott a pesti takarítás, óh asszonyok. Ha a szekrények alá nézel, látod, hogy oda évek óta nem nyújtottak be seprőt. A zongorára bármikor ráírhatod az ujjaddal az ideáloed nevét. És azt a pár porszemet, melyet a szobalányaink keservesen összeszednek, mily ünnepélyes méltósággal rázzák ki az ablakon a törlőrongyból! Így integetett hajdan a vár csipkés ormáról Bouillon Gottfriedné ő nagysága, mikor férje a keresztes háborúba vonult. És a bacillusok, melyek orvosaik tanácsára magaslatti légkurúra vonultak szekrényeink tetejére: ott késő, zavartalan öregséget érnek.

Nálunk mindenki magasabbra hivatottnak tartja magát, mint a mivel foglalkozik. Ez alól szobalányaink se kivételek.

A mosóné, a nagymosás, ez futó baj, sötét lugos felleg, mely gyorsan átsiet fejünk fölött. Igaz, hogy nagymosáskor csodálatos ételek kerülnek asztalomra, de hát az természetes, hogy ilyenkor a mosóné kedvenc eledelei s nem az enyémekek nyomulnak előtérbe. Hanem ez csak két napig tart, - a szobalány mindig él és uralkodik.

A hollandi szobalány sem ideáloed. Ez meg kiüldözne a világból az örökös tisztogatásával. Valóban, ebben az országban az utcaseprők olyan általánosan tisztelt intézmény lehet, mint a régi rómaiaknál a Veszta-szüzek voltak.

Itt az emberek úgy vannak nevelve, hogy a narancshéjat, almacsutkát, szivarvéget szemetesládákba rakják. Egy szál gyujtót nem dobnak el az utcán. Nincs rá eset, hogy egy hollandus dinnyehéjon elcsuszva, kitörje a lábát. Ha valaki minden áron nyakát akarja szegni, a nagy

utcai ládákából kell neki az ehhez szükséges dinnyehajat kikeresni. Karikás bátyánk bolondnak fog tartani, ha azt mondom, hogy még a kisebb éttermeket is naponként mossák, sőt kétszer is. Ilyenkor az ott levő vendégek az asztalra rakják a lábukat, melyen oly fényes cipő van, hogy a nyakkendőmet látom megkötni benne. Van is dolguk az utcai cipőtisztogatóknak. Némelyiknél elővételi díjat kell fizetni, hogy az ember egy kis tisztogatáshoz jusson.

A hollandusoknak ebbe a nemzeti betegségébe ütköztem akkor is, mikor az amszterdami Rembrandt-kiállítást akartam megnézni. Szent áhitattal léptem a muzeumba, hol a halhatatlan mesternek száz festménye és kétszáz rajza van a tulajdonos európai szuverének szivességéből összegyűjtve. Föl voltam fegyverkezve a hollandi kormánytól kapott belépőjeggyel s egyenesen a muzeumi igazgató elé vezettettem magamat.

Igen szívesen fogadott, de látszott rajta, hogy nagy zavarban van.

- Nem lehet látni a kiállítást - mondá fejcsóválva.

- Miért? Hisz ön látja, hogy ez a jegy följogosít engem rá, még mielőtt a királyné megnyitná.

- Látom, látom. A jogát nem is tagadom. De más itt a baj.

- Mi?

- Ön előtt talán nevetségesnek látszik, pedig egészen komoly.

- Micsoda?

- Uram! Ma vikszoltattuk föl a padlót, s addig nem akarunk senkit bebocsátani, míg a királyné meg nem nyitja.

- Nem nézhetném meg meztláb? Én szívesen megoldom saruimat.

Nevetett, majd fölkiáltott:

- Ön egy eszmét adott nekem. Van két pár ujdonatú scheveningeni fürdőpapucsom. Ha nincs ellenére, gyékényből font papucsban fogjuk megnézni.

Igy is történt. Halkan csoszogva jártuk be a művészet templomát, melynek csöndjét alig mertük beszélgetéssel megzavarni. Még most se merem. Hallgatok. De nem hallgathatok el egy gondolatot. Vajjon mely nemzet dicsőségét hirdetné Rembrandt, ha véletlenül - magyarnak született volna? Hisz akkora mesterek, mint Munkácsy és Zichy Mihály, ebben a században kénytelenek voltak külföldre menni. S csak az ő erős érzésükön fordult meg, hogy megmaradtak magyaroknak. Rembrandt korában hasonló körülmények közt elvesztek volna ránc nézve.

*

A messze idegenben található magyar nyomok iránt mindig érdeklődni szoktam. Így föltűnt Amszterdam falain egy színes plakát *Hongorsch ballet* (magyar ballet) fölirattal. A plakáton meztelen hasu cigányok vad lábficamokat vittek véghez. A hirdetés egyik sarkában egy ur arcképe ékeskedett, ezzel a fölirattal: *Imprezario Semmel*. Azonnal láttam, hogy ezt a *Semmel*t a Dob-utcában sütötték. A truppa az orfeumban működött. Magyar parasztnak voltak öltözködve, de a táncukat már ősmertem a budapesti állatkertből, hol a dahomeiek mutatták be sokkal szebben. Különben Semmel urnak igaza van, mert a jó hollandusok tomboltak az elragadtatástól, de bizonyára csodálkoztak, hogy ezeknek a vad magyaroknak miért nincs karika az orrukban. Azt hiszem, na én ott kijelentettem volna, hogy a magyarok háromemeletes, villámosan világított házakban laknak, olvasnak, írnak és villával esznek, - a hollandusok, mint világbolonditót, azonnal a Zuiderseebe dobtak volna. Derék betyár-honfitársaim különben egymás közt németül beszélnek. Ez megerősítette azt a gyanumat, hogy budapestiek.

Scheveningenben a kurhausbarban találtam Horváth Jóska bandáját, mely ott nagy népszerűségnek örvendett. Ez volt praxisomban az első külföldi cigánybanda, mely nem magyar mágnásnak öltözködve kezelte a vonót.

Mily bosszantó volt, mikor tavaly Berlinben egy Magyarország nádorának, vagy Erdély fejedelmének öltözködött ripacsos fickót láttam tányérozni a söröző németek közt. Horváth zsinóros kék kabátba, fekete lajbiba és fekete szalonnadrágba bujtatta a legényeit. Ő maga pedig frakkban muzsikált. Horváth már évek óta Berlinben tanyáz, onnan jött Scheveningenbe is s jól esett hallanom, hogy nem romlott el úgy, mint a párisi cigányok. Sőt a magyar nótákat (vagy a program szerint *Hongorsche Wijze*) remekül játszsza. A fizetésükön kívül a gazdag hollandusoktól egy kis mellékkeresetük is van. De hercegnéje még egyiknek sem akadt. A hölgyeknek különben, a banda egybehangzó véleménye szerint, a nagybögős tetszik legjobban, - a banda legcsunyább tagja!

Scheveningenben ösmerkedtem meg Van Houtennel, a kakao-királylyal (ad notam: vasut-király). Mondhatom, hogy némi elfogódással töltött el az a gondolat, hogy mennyivel többen élvezték Van Houtent, mint Shaksperet, a miből következik, hogy kakaóban nagyobb sikereket lehet elérni, mint az irodalomban.

Odaléptem hozzá s kérdém:

- Van Houten?

- *Nincs* Houten, - felelt ő nyugodtan, - már fölhagytam az üzlettel.

... Egyebet nem is beszéltem vele. Sőt tán ezt se. Nem emlékszem már rá.

BARANGOLÁS ÉSZAKON.

Ezelőtt egypár esztendővel Turóc-Szent-Mártonról Liptó-Szent-Miklósra utaztam s irtam róla egy tárcát azon cím alatt: *Barangolás északon*. Ugy látszik, nem bíztam benne, hogy valaha még északabbra is vetődöm. És ime, most itt ülök a krisztianiai Grand Hotel hetvenkettedik számú szobájában (tehát jó magasán), kinézek a fjord zöld vizére és töröm a fejemet, hogy mit adjak címül a tárcámnak. Kétségtelen, hogy Krisztiania jóval északabban fekszik, mint Liptó-Szent-Miklós s így említett korábbi utazásomnak én tulajdonképp csak hangzatos címet adtam, a nélkül, hogy északon valósággal jártam volna. Ezt elismerve, kijelentem, hogy az északról szóló eddigi tárcáimat meg nem történtenek tekinteni s valódi, hamisítatlan, hatóságilag ellenőrzött és hivatalos pecséttel ellátott északi tárcáimat csak ezután fogom megírni.

Régóta tanulmányozom, hogy a különböző nemzetek hogyan szoktak utazni s rájöttem, hogy legokosabban utazik az angol. A francia úgy indul el a leghosszabb utra is, mintha a boulevardra menne sétálni. Kemény, fehér ing, sötét kabát és világos nyakkendővel. Ennek eredménye az, hogy már az ötödik állomáson csupa piszok lesz, panaszkodik, el van keseredve, szenved és meg van törve. Nem jut el messze. A németnek főtörekvése, hogy meglássék rajta, hogy ő most utazó. Ha északra megy, Nansennek öltözködik, ha délre megy, Stanley ruháját ölti föl, ha vadászni vagy az Alpok közé indul, Tell Vilmos kosztümjébe búvik. Főtörekvése, hogy rendes viseletétől minél elütőbb, rá nézve minél szokatlanabb gunyába bújék s rengeteg kényelmetlenséget vesz a nyakába, de viszont roppant élvezi az utazói nimbust, mely őt körülveszi. Az angol kitalál valami burleszk, de kényelmes, könnyű ruhát, s abban végigutazza Európát, semmit nem törődve vele, akármilyen gúnyos hahotával kísérik is az utcai gyerekek Párisban vagy Berlinben. És az angolnak igaza van, mert ezeket a sárga porköponyegeket és fehér fátyollal átkötött sisakokat ezer meg ezer angol végigsétáltatja évenként a kontinensen, s a szárazföldi lakók végre is belenyugszanak és elfogadják. Sokkal nagyobb bátorságot tanusít Podmaniczky Frigyes báró, a ki évtizedek óta jár önkomponálta ruháiban egymaga Budapesten, s nem törődve a sok csufolódással, ragaszkodik a kockás szövetekhez. Ezzel a vaskövetkezetességgel új vallást alapíthatott volna.

Én tehát mindenkinek az angol módszert ajánlom. Öltözzék minél egyszerűbb és kényelmesebb, de olcsó ruhába.

Ezzel elindulhatunk.

Cél: egyelőre Stockholm. Ok: hirlapíró-kongresszus. Első állomás: Berlin.

Mindig különös érzés fog el, mikor Németországon keresztül robogok, s egymásután olyan városokat látok, melyekről soha egy sort se olvasok a német lapokban, pedig nyolcvan-kilencven-százhusz-százhatvanezer ember lakik bennük. Mennyi német! Mily óriási vagy, mily óriási kultúra, mekkora hatalom; ha egyszer egy olyan erős akaratu vasember, mint a német császár, egy cél érdekében valami nagy eszmét lehelve bele, megmozdítja ezt a jól szervezett tömeget: az egész világot elgázolhatja vele. És ez a határozottan, könyörtelenül, kiméletlenül, minden kétséget kizárólag *német* birodalom miért nem akarja megengedni, hogy mi itthon annyira magyarok legyünk, a mennyire csak lehet? Miért jön hegyibénk a gyárvezetőivel, gépészeivel, munkásaival, színészeivel? Miért nyújtja ki hatalmas kezeit, telhetetlen markát a mi németjeink után? Hát nem olyan ez, mint mikor a fényben és pompában élő milliomos lemegy az utcára a szivarvégeket összeszedni s azokból vág dohányt magának? E sorok íróját a vigszínházi tüntetések alkalmával a berlini lapok megtették (hozzátehetem: teljesen alaptalanul) főrendezőnek s elnevezték főkrakélernek. Természetes tehát, hogy a kongresszusra utazó porosz kollégáim (kik közt néhány jóbarátom van) nagy kíváncsisággal vártak, hogy veszekedjenek velem. Világos, hogy én a főtebbieket teljes nyíltszívúséggel

elmondtam nekik is, hozzátéve, hogy egy ilyen hatalmas nemzettől (bocsánat, erre magyar szó nincs) *smucigságnak* tartom, ha olyan távoli gyöngé ágacskák után, mint az erdélyi szászok kinyújtják a kezüket. Ezekből nekik abszolút semmi hasznuk, minket pedig meggyöngitenek. Pedig az ő érdekük is, hogy itt egy erős, tiszta, magyar nemzeti állam legyen, mert ha a mi kezünkől egyszer kiesik a vezetés, akkor ők egy irtóztató szláv falankszszal állnak szemközt, mely az éjszaki Jeges-tengertől az Adriai-tengerig terjed. Mi csak kis egér vagyunk, de az oroszlánnak nagy szolgálatokat tehetünk. A Lido egy rongyos homokzátó, de ha egy napon elsüllyedne, a tenger viharos árja a nagy, büszke, szép Velencét elsöpörné. Nekünk a német szövetség becses, bár elsenyvedünk a katonai teher alatt, de ismerjük el, hogy Magyarország is fontos pozíció rájuk nézve, de csak addig hasznos, a míg magyar marad.

Talán udvariasságból (a németek makacsok és nem igen lehet őket valamely irányból kiközlenteni), de sokan elfogadták szerény argumentációm és megkötötték a békét.

*

Két év előtt firkáltam már egyetmást Berlinről, azóta nevezetesebb változás nem igen történt. I. Vilmos császár szobrával lett a város gazdagabb. Kár, hogy nem áll valami nagy téren. A mögötte levő házak szorítják egy kicsit. A mellékalakok harciasak, a disztés csupa ágyu, kard, golyó, puska. Itt örökké csak a háborút dicsőítik. A katonai iskolákban a szobrászatot kötelező tantárggyá kellene tenni, hogy ezt a sok hadi szobrot szakképzett művészek csinálhassák. A két Humboldt és Schiller szobra ugyancsak köznapi, szürke figura a harmad-, és negyedrangú tábornokok marciális impozáns figurái közt. Eszembe jutott: ha egy Berlinben felnőtt ember Budapesten körülnéz, milyen gyáva nemzetnek tarthatja a magyart, hogy egyetlen hadvezér-szobra sincs, - csak a budai vág a hadászat körébe, az is közkatonát ábrázol. Ime: A mi dicsőséget a magyar vitézség szerzett, azt mind az osztrák tábornokok vágják zsebre. Vigaszunk az, hogy legalább a vereség szégyene is az övék.

Katonai látnivalók dolgában legelső helyen áll most Berlinben Kossak és Falat lengyel festők körképe, Napoleon 1812-iki visszavonulásából a berezinai katasztrófa. A régi Szedán-panorámát is mutogatják még mindig. Infámis rossz. Valóságos Szedánja a német panorama-festésnek.

*

Berlin a parancsok, rendeletek, utbaigazítások és fölvilágosítások városa. A porosz bürokrácia rengeteg nagy lehet, s létjogosultságát akarja bebizonyítani azzal, hogy a porosz állampolgár minden lépésének szabályozására kifundál egy rendeletet. Azt hiszem például, hogy ki van adva, hogy a porosz tanító köteles reggel nyolc órakor, még pedig a jobb lábbal fölkelni. S csak az fájhat a bürokrátáknak, hogy nem tudnak egy akkora ágyut kitalálni, melynek pukkanása az egész országban meghallatszanék, mert akkor ez a fölkelés egy ágyulövésre, egy pillanat alatt megtörténhetnék. Rend van itt szépen. Ha vasuton megérkezik az ember, s a perronra lép, egy negyedórát kell a táblácskák elolvasásának szentelnie, hogy tudja mily föltételek mellett szabad a pályaudvart elhagynia. S miután már elővette a jegyét, átnyújtotta, jobbra fordult, balra kitért, az előirt lépcsőn fölment, a megparancsolt garádicson lement, a rendőrtől átvette a bérkocsi számát, a kocsit megkereste, s beleült, letörölve verejtékét elmondhatja: kétségtelen, hogy Berlinben vagyok, mert őt közeg kezén mentem át, a kik bizonyítják.

Óh, te kedves Párisom, a hol az orléáni pályaudvarra megérkezve, a kutya sem törődött velem. Magam nyitottam ki az ajtót és raktam a perronra a podgyászomat, s a kékluzos citoyenek oly közömbösen sétáltak el mellettem, mintha (a köztársaság nevében) azt gondolták volna: mulass jól, fiam, érezd magadat otthon Párisban, tégy, a mit akarsz, hisz tán neked is van egy kis eszed! Fogtam egy hordárt, a ki kivitte a podgyászomat, átmertünk a sineken (ezért Berlinben legalább is fölakasztják az embert), kimentünk a legelső ajtón, a

melyik nyitva volt... S egyszerre beleolvadtam a nagy tömegbe. Senki sem vigyázott rám. Senkise ellenőrzött. Tudomást se vettek rólam.

Berlinben (különösen a pályaudvarokon) van egy csomó ajtó, a melyekre rá van írva: *Ausgang*. Van egy sereg ajtó, a melyekre rá van írva, hogy *Eingang*. Helyes. De most van egy tömeg ajtó, a melyekre ez van ráírva: *Kein Eingang*, vagy: *Kein Ausgang*. Jó, hát ott nem megyek be, vagy ott nem megyek ki. De mindig megdöbbszem, mikor egy olyan ajtóval kerültem szembe, a melyen *semmiféle fölírat nem volt*. Istenem! Én jó Istenem! Mi a rendeltetése ennek az ajtónak? *Ausgang*-e ez, vagy *Eingang*? Avagy talán *kein ausgang*, sőt pláne *kein eingang*? Mibe ütközöm, mit követek el, hány évet kapok és mit fizetek, ha én most ezen az ajtón be-, vagy pláne kimegyek? Ilyen tépelődéseknek örvényében hempereg az ember s végre is szemlesütve ott hagyja az ajtót, a nélkül azonban, hogy biztosra vehetné, hogy nem ütközött semmiféle fennálló szabályrendeletbe.

Nagy dolog a porosz rendszer, de évszázadokon keresztül fejlődött ide. Van azonban egy ember Magyarországon, a ki ezt magától kitalálta. Ez nem más, mint Szöllősi Antal máramarosszigeti ur, a ki épp oly kevéssé bizván a lakosság intelligenciájában, mint a porosz hatóságok, az istállójára nagy betűkkel kiíratta, hogy *istálló*, a kutyaóljára, hogy *kutyaól* s a házára, hogy *lakóház*. Ez valóságos lefőzése a poroszoknak, de mindenesetre elérte vele azt, hogy a járókelők azonnal tisztában voltak vele, hogy melyik házban lakik a gazda s melyikben a kutya. Csak azt nem tudtuk, hogy erre vonatkozólag a máramarosszigetieknek még külön írásbeli információk kellenek.

Ha azzal a felületességgel ítelnők meg Berlin erkölceit, a melylyel némely német zsunaliszták Párist kritizálni és lesujtani szokták, igen kedvezőtlen véleményben kellene lennünk a spree-parti Athénról. De mi tudjuk, hogy az éjjel-nappal az utcán hemzsegő öt-hatszáz női alak nem Berlin asszonyvilága, s igazságtalanok, sőt ostobák lennének, ha ebből Németország fővárosának morális súlyedtségére következtetnénk. Mesebeszéd, hogy Páris a romlottság metropolisa. Semmivel sem rosszabb, mint Berlin. Sőt a francia bűneiben is grációzus (s ezért tán veszedelmesebb), a mit a poroszlól nem lehet elmondani. Ehhez a kérdéshez tartozik az a hecc, mely mostanában egy Berlin nevű berlini pap ellen folyik, a ki körülbelül azt jelentette ki a szószékről, hogy Berlinben nem lehet megházasodni, mert alig találni nőt, a kiből a lány legfőbb erénye, az ártatlanság megvolna. A derék lelkiatya alighanem elvetette a sulykot, de mindenesetre jellemző, hogy a papok ily kiméletlen modorban üzennek hadat a főváros képzelt vagy valódi erkölcstelenségének.

Különben nem csodálnám, ha az asszony nép gyöngébb része elromlanék. Az összes gárdeezredek Berlinben állomásoznak s ezek a világ legszebb katonái. A tisztek remek példányai a férfui erőnek, mind megannyi dalia. És már sokkal udvariasabbak, barátságosabbak, mint a nagy diadalmas háborút követő esztendőkből, a mikor (mint hallomásból tudom) nem lehetett elviselni a sértő gögjkét. Ma már Berlinben civilek is mernek monoklit viselni, a nélkül, hogy tagjai volnának valami külföldi nagykövetségnek. Azelőtt ez a katonatisztek monopoliuma volt. De a hősök generációja előregedett, meghalt, s már csak mérsékelt számmal szolgálnak azok, a kik dörögni hallották a gravelottei ágyukat. Az új nemzedék szerényebb, mert még nem csinált semmit, de ha a császár int, kétségtelen, hogy nagy dolgokat fog mivelni. Egyelőre megelégszik azzal, hogy mikor parádés marsot csinál, irgalmatlanul vagdalja sarkát a kövezethez, a mitől minden porosz szív földobog büszkeségében.

Végső akkordnak hagyom a következőket: a Friedrichsstrassében, Berlin legnagyobb és legélénkebb utcájában, felnőtt emberek tele torokkal kiabálva árulnak ilyen című röpiratokat: *Judenlaus im Kristenpelze* és *Der Wamipyr* (egy zsidó bankár karrierje). A harmadik zsidóellenes röpirat címét leírni tiltja a szemérem.

No, idegen ur! Hát nincs elég szabadság Poroszországban?

STOCKHOLM.

Stockholmot, Svédország fővárosát, gyakran hallottam az észak Velencéjének nevezni.

Részemről mindig nagy barátja voltam a hasonlatoknak. Megbocsátottam, ha szerelmes költők kedvesüket a csillaghoz hasonlították. Vidáman mosolyogtam, midőn ifjú hölgyek, a kiket az utcán megszólítottam, engem a majomhoz hasonlítottak. Derült lelki nyugalommal fogadtam, mikor ötödik gimnazista koromban irt első verseimre egy vidéki szerkesztő az állatvilágból vett és rám alkalmazott hasonlatokkal felelt.

De az észak Velencéje dühbe hozott.

Ugyanazon a jogon Sárbogárdot a nyugat Tisza-Roffjának és Lőcsét az észak Fehértemplomának lehetne nevezni.

Tagadhatatlan, hogy mind a két város, úgy Velence, mint Stockholm, sok víz közt fekszik, de annyira egyéni mindegyik, annyira különbözik a másiktól, hogy ez a hasonlat csak olyan embertől eredhet, a ki egyik várost sem látta.

A város egy része nagyon hasonlít Budához, a királyi várral és várkerttel. Ezt maga a svéd király mondta e sorok írójának. Én természetesen nem tiltakozhattam ez ellen, mert Buda csak nyerhet e hasonlattal.

A svéd hallgatag, tiszta, jól termett, erős, pirosarcu, rokonszenves nép. Modora udvarias, finom, ő maga vendégszerető. Az utcákon nem igen csap zajt, még a gyermekek is csöndesen játszanak.

Csak akkor lángol föl az arca, mikor a katonái masiroznak zeneszóval. Az a láng a régi dicsőség pirja. Stockholmban, egyetlen régi templomban, a hol XII-ik Károly is eltemetve nyugszik, *hatezer* zászlót mutogatnak, melyet a svédek mind az ellenségtől foglaltak el. Itt hát szeretik a katonát. Százan meg százan kísérik, mikor különösen a királyi kastély elé vonulnak, az őrséget fölváltani. És a legények szépek, daliásak, jól masiroznak és elegánsan tartják magukat.

A katonakultusz azonban nem annyit jelent, hogy fölösleges katonaságot tartanak. Ezt nem cselekszik. A rendes katonaság csekély. Tanító, tanár, iskola, emberbaráti intézet van sok. Említették is büszkén, hogy ezer berukkoló ujonc közül legföljebb három-négy nem tud irni-olvasni. A civilizáció ilyen magas fokára sem Németországban, sem Angliában nincs példa. Boldog ország, mely szerencsés helyzete következtében messze esik az európai érdekharcoktól, a nagyhatalmi politika veszedelmeitől, s üdvözülhet a maga fölfogása szerint, nem szól bele senki a dolgaiba.

Oszkár király sem játszik mindig katonásdit. Ha Vilmos császár egyszer Berlinben civilben mutatná magát, az a halálozási statisztikában nagy mozgalmat okozna, mert legalább hatvanezer németet megütne a guta bámulatában. Oszkár király ellenben mindig civilben jár. Lehet, azért, mert ő nem Isten kegyelméből, hanem Napoleon kegyelméből uralkodik. Azzal akarja jelezni a különbséget a Bernadotteok és az ős-dinasztiák közt. És nemcsak megjelenésében, hanem modorában is emlékeztet a polgárkirályra.

Mikor az ujságírók tiszteletére az operában diszelőadás volt, a király is ott ült egy alacsony földszintes páholyban. Az első fölvonás végén int egy a földszinten ülő frakkos urnak, odahijja, kezét fog vele, s az egész fölvonásközt átbeszélgeti vele. Nagyhatalmi fogalmak szerint ez a frakkos ur csak kamarás, fölővászmaster és herceg lehet. Volt pedig ez az ur Hjalmar Löcken, egy krisztianiai ellenzéki ujság szerkesztője. Képzeld el, nyájas olvasó, hogy

a mi királyunk a bécsi udvari operában odainti Inczédi Lászlót és tizenöt percig beszélget vele. Másnap a monarkia hatszáz lapja Inczédit kandidálja, legkevesebb külügyminiszternek. Stockholmban ezt a jelenetet egészen természetesnek találják, s Löcken barátunkból soha sem lesz külügyminiszter.

Beszélik, hogy a király sokszor, mikor az utcán kocsizik, megáll, ha ismerőssel találkozik s elbeszélget vele.

*

Stockholm egyike Európa ama ritka városainak, melyekben lefekvéskor nem kell a gyertyát elfújni, még pedig amaz egyszerű okból, mert meg se kell gyújtani. Éjjel tizenegykor egy kicsit besötétedik, ez tart éjfélután egyig; ekkor már virrad. De mikor legsötétebb van, akkor is bátran olvashat, írhat az ember lámpavilág nélkül. Valahányszor rongyos embert láttam az utcán, mindig az jutott eszembe: ez bizonyosan gázgyári részvényes.

Ez az örökös világosság meglehetősen izgatja az embert. Az éjszaka egy különös, félelmes, misztikus dolog. Homályba borul minden, a mit az ember napközben lát s e sötétséget képzeletünk ijesztő árnyakkal népesíti be... Itt, e csöndes távoli országba lépve, e nyomasztó árnyak elmaradtak tőlünk. Ott hagytuk őket a tengeren túl, ama nagy, népes, forrongó kontinensen, a hol a hatalmas nemzetek küzdenek a létért, hol milliók tespednek a nyomorban és az éhezőket katonai parádék muzsikájával altatják. Nehéz, sötét árnyak ezek: a kontinensen lakó ember sulyos gondjai. Itt mindig világosságban fürdünk... és mégis megdöbben, fölizgat az éj elmaradása... semmi se figyelmeztet a megpihenésre, a lázas munkában való szünetelésre, az alvásra, a halálra... a természet mintha megszűnt volna foglalkozni velünk, elvonván tőlünk a nagy intő jelet, az éjszakát. S addig el se tud aludni az ember, a mig táblákkal és duplafüggönyökkel egy kis mesterséges éjszakát nem csinál a szobájában.

*

Egy magyar kollégám titokteljes arccal jön hozzám és így szól:

- Fürdöttél már?

- Nem.

- Gyere, menjünk együtt, nagyon különös dolgokat beszélnek.

- Mit?

- Azt, hogy itt nők fürdetik a férfiakat.

- Ezt megpróbáljuk.

A Ryddar-hotel közelében volt egy meleg fürdő. A pénztárban egy abszolút svéd ült. Semmi-féle más nyelven nem beszélt, csak svédül. Kerestünk egy relatív svédet, a ki tudott pár szót németül.

- Fürdőt kérek.

- Minőt?

Őszintén szólva, rösteltem megmondani, hogy mi hozott ide, s azért így kezdtem:

- Van a stockholmi fürdőknek egy specialitása...

- Igen, - szólt hidegen a relatív svéd, - nálunk öreg asszonyok masszíroznak...

- Valóban? - mondtam én, szintén hidegen, - ilyen fürdőt kérek.

És adott. A fürdő folyosóján öt-hat negyventől hatvan évig terjedő, a skandináv mitológiából kikelt óriás nő állt. Egyikük katonásan előlépett, elkészítette a fürdőt egy kabinban, aztán bejött s úgy megmasszírozott, hogy minden csontom kimozdult a helyéből, s kulcscsontom lecsuszott a csipőmből s most nem tudom a mellemet bezárni. Eszembe jutottak azok a szakértő, jó tenyerű magyar kenő-asszonyok, a kik már akkor kigyúrták a nyavalyát apáink testéből, mikor az orvosi tudomány még nem találta föl a masszírozást. S a svéd amazon olyan objektív és anyailag bánt velem, hogy megszületett csecsemőnek éreztem magamat, a kit fürösztének.

(Hanem azért, szerény nézetem szerint, gentleman nem vehet nőül olyan asszonyságot, a ki jelen van ott, a hol idegen urak fürdenek.)

NORVÉGIAI KALANDOK.

- Norvégia a legboldogabb ország a világon. Ott minden embernek mindennap megvan a fazekában, a maga *fjord*-ja, abba bele teszi a krumplit, fölforralja, megeszi és meg van elégedve. Ha fürödni akar, ott a sok víz. Ha korcsolyázni akar, ott a sok jég. Ha nincs pénze, ott a sok külföldi. Ha fázik, ott a sok erdő. Sőt ott a sok kék róka, fehér medve és vörös nyest is: akármelyikből csinálhat magának bundát. Az eljárás egyszerűen az, hogy a norvég a rókát kiveszi a bőréből és bele bujik maga. A rókát, mint praktikus ember, futni hagyja, mert az két hónap múlva friss bundával tér vissza...

- Ezt már nem hiszem.

- Nem? Hát nem hallottál soha olyan gyikről, melynek a farkát levágják és újra kinő?

- Gyik az más, mint róka.

- Persze más. Éppen azért a rókának a bőre nő ki s nem a farka. Ha gyikkal ilyen csoda történhetik, mért volna ez abszurdum a rókánál?

- Ez igaz. Folytasd.

- A norvég olyan bátor ember, hogy a fenevadat is mind háziállatnak tekinti, mert ő vadabb a jegesmedvéénél is...

A vonat fűtyölt és megállt. Abbahagytam fölvilágosító megjegyzéseimet, melyeket egy felnőtt festőművészhez intéztem a stockholm-krisztianai gyorsvonalon. Az ajtó zördült, egy magas, szőke leány lépett be, letette a kalapját, kigombolta a nyakánál a bluzát, levetette a keztyűjét és körülnézett.

- Szép lány, - mondá a piktor, - de az orra kissé el van rajzolva.

(Hosszu volt, az igaz.)

- Ne beszélj magyarul, mindjárt sejteni fogja, hogy róla beszélünk.

- De hisz nem érti.

- Hiszen azért udvariatlanság.

E pillanatban a lány kalapja lecsuszott a földre, fölvettem és visszatettem a helyére.

Szigoruan tekintett rám.

- Ösmer ön engem? - kérdé tiszta németiséggel.

- Nem.

- Akkor hogy meri a kalapomat fölvenni?

- Bocsánat... ez kötelességem... udvariasság... én lovagias nemzet tagja vagyok...

- Külföldi?

- Igenis.

- Akkor tanulja meg, hogy ismeretlen nő semmiféle ruhadarabjához semmi köze. Addig, a míg én magam nem kérem.

Fölemelkedtem, megmondtam nevemet, foglalkozásomat és lakóhelyemet. Csak azt hallgattam el, hogy már háromszor beoltottak és hogy nős vagyok.

- Ön tehát ösmerkedni akar? - mondá ő, megrázva a kezemet.

- Határozottan.

És hogy ezt bebizonyítsam, megsimogattam hosszú, fehér kezeit. Talán negyedszer, vagy ötödször huztam végig munkától megkérgecsedett becsületes tenyeremet a kezén, mikor ő megragadta a csuklóm.

- Gyere! - szólt keményen.

Kivitt a kocsí folyosójára s lemutatott a mély völgybe.

- Látod? - kérdé.

- Mit?

- Azt a fjordot.

(Ez hát a híres fjord? Megemlitem kalapomat, mert első ízben volt szerencsém hozzá.)

- Látom.

- Nos, ilyen van Norvégiában ezer. Ebbe foglak belefojtani, ha engem és gyermekeimet elhagysz.

Meglepetésemben, hogy el ne essem, megkapaszkodtam a vészfékre. (Megjegyzem, hogy Norvégiában a vész is, meg a fék is sokkal nagyobb, mint nálunk.)

- Önnek tehát gyermekei vannak? - lihegtem alig hallhatóan.

- Nincsenek. De lesznek! - kiáltott, merőn rám szegezve tekintetét.

- Ugy van! Lesznek! - kiáltam lelkesen és megakartam csókolni a kezét.

Visszalökött.

- Multadat szeretném ismerni, Hjalmár.

- Kérem, Jánosnak hívják.

- Jól van, Hjalmár, beszélj!

Őszintén szólva, sohasem hallottam, hogy Jánost norvégül Hjalmárnak hívják (még Hjánosnak inkább), de elvégre ez mindegy.

Egy kissé gondolkodtam, hogy mit beszéljek neki, aztán habozás nélkül magamévá tettem lord Byron életrajzát, kihagyván belőle a Missolonginál való meghalást és kissé mérsékelvén a szerelmi kalandokat. Függelékül elszavaltam Pósa Lajosnak *A bécsi kéz* című politikai költeményét, mely élénken rosszalja a hatvanhetediki kiegyezést és azt mondtam, hogy ez egyike ama szerelmi verseimnek, melyek már régen a magyar halhatatlanok sorába emeltek.

Legjobban tetszett neki a vers, melyet magyarul szavaltam.

- Vége? - kérdé!

- Igenis.

- Isten veled, Hjalmár, nem lehetek a tied.

- Miért, Ingeborg?

- Mert alapszabályaink értelmében csak olyan férfiúnak lehetek a felesége, a ki még sohase szeretett.

- Miféle alapszabályok?

- A norvég nők *Fram* című egyesületének alapszabályai értelmében.

Kezdttem belemelegedni.

- Légy nyugodt, Ingeborg, - szavaltam baritonhangon, - szerelmesnek soha sem voltam szerelmes, csak olyan apró, két-három hónapig tartó viszonyaim voltak...

- Nyomorult! Távozzék! - és nagyot toppantott.

- Távozzék! - kiáltott.

Könnyű azt mondani, hogy távozzék, de mikor elől is fjord, hátul is fjord, középen meg egy robogó gyorsvonat.

Visszavonultam a kupéba.

Ingeborg (ha én lehetek Hjalmár, lehet ő Ingeborg) ekkor kieresztette a haját, felsőtestével kihajolt az ablakon és kezeit a világos norvég éjszakába kinyujtva tördelte.

Fölugrottam és a homlokomra csaptam.

Hol láttam én efféle jelenetet?... Megvan! Márkus Emiliától Ibsen *Nóra*-jában.

Egyszerre világosság gyult az agyamban. Mindent megértettem.

A norvég nők Ibsennek az áldozatai.

A norvég nők kötelességüknek tartják, hogy olyanok legyenek, mint Ibsen hősnői.

Igy rontotta el Ibsen ezeket a józan életű, komoly, házias, nyílt eszű északi asszonyokat.

Igen egyszerű dolgokat nagy, drámai mozdulatokkal, ibseni modorban, páthosszal, keserű humorral vegyes cinikus köznapiasággal intéznek el.

Ibsen elrontotta őket. Ilyenek ők, már csak hazafias kötelességből az idegen forgalom érdekében is, nehogy a külföldi, kikötőn Norvégia kies partjain, csalódottan így kiáltson föl: „Ibsen egy közönséges szédelő. Az ő női alakjai nincsenek sehol!”

Ime, Ingeborgnak mi lett volna a kötelessége? Vagy azt mondja, hogy: „Ön tetszik nekem, uram, s szívesen látom szerény házikómban egy falat iramszarvas frikandóra és egy pohár fjordra.” Vagy pedig pofon üt, hangsúlyozva, hogy ő nem vén, hanem becsületes, s behívja a kalauzt, hogy dobjon ki.

E helyett ő eljátszotta velem egy norvég drámának a töredékét. Ez az új norvég iskola.

Hátha még megtudta volna azt, a mit én oly gondosan eltitkoltam. Azt, hogy házas ember vagyok.

Akkor tört volna még csak ki az ibseni dráma.

Először beledob engem egy feneketlen fjordba. S aztán képes arra, hogy Budapestre rohan egy másik fjorddal, s hű nőmet is belefojtja.

Mily szerencse, hogy a mi asszonyainknak Ibsennel szemben semmiféle nemzeti kötelezettségeik sincsenek.

BUKARESTI DOLGOK¹⁰

A bukaresti lapokban nagyon nyájas dolgokat olvasunk Budapestről. A mennyire csak lehet, kicsinyítik fővárosunkat; a Duna nekik hitvány víz, a házak csunyák, az emberek gorombák, a világítás rossz, - szóval letesznek bennünket a sárga földig. Vigasztalhat bennünket az a körülmény, hogy a saját királyukról épp ilyen komisz hangon irtak. A mit nem csudálok. Nem őseiktől szállt rájuk örökségképp a királyság, nem is szentelik meg egy ezredév nagy hagyományai, hanem úgy kapták ajándékba az európai hatalmaktól. Nem tekintenek föl rá tisztelettel s ennek nyíltan kifejezést is adnak.

Mert Romániában korlátlan sajtószabadság uralkodik. Ki lehet ott irni mindenkiről mindent, de leginkább a királyt lehet büntetlenül bántalmazni. Van egy pár antidinasztikus és köztársasági lap, mely I. Károlyt folyton mint idegent tárgyalja, a ki teljesen alaptalanul nevezi magát Románia királyának.

A vezetőférfiak talán azért türik mindezt, mert nem tartják veszedelmesnek. Hisz' Romániában oly kevés az irni-olvasni tudók száma, hogy a nyomtatott betűnek majdnem semmi hatása nincs a népre. Ott irhatja valaki a legmagasztosabb és legaljasabb dolgokat, a nép nagy tömege nem vesz róla tudomást. Épp úgy, mint a nálunk lakó román nép. Bár a magyar zsarnokság alatt nyögő román nép, akár mint munkás, akár civilizáltság tekintetében, nagyon fölötte áll a romániai népnél, az itteni román intelligencia pedig sokkal különb, mint a romániai. Nem is szeretik oda tul az erdélyi románt, csak nyíltan, mi előttünk. Titokban dühösek, ha előlük elveszik a különböző állásokat s nem szünnék meg áskálódni egy ilyen jövevény ellen.

A napokban egy rettenetes ember látogatott meg. Kicsi, görbe és fekete volt. Ugy nézett ki, mint egy szalonkabátba bujt giliszta. Bemutatta magát, hogy ő egy bukaresti lap munkatársa s engem ismer tavalyról, mikor ott jártam. Persze, nagyon szívesen fogadtam s meghívtam az ujságírók lakomájára.

- Nem mehetek el, - felelt sötéten, de láttam, hogy szeretne ott lenni, mert enni végre is jó dolog, még annak is, a ki republikánus.

- Ugyan ne okoskodjék. Miért ne jöhetne el?

- Mert nem mehetek el semmi olyan ünnepségre, melyet Károly király tiszteletére rendeznek.

- És miért?

- Mert az én lapom antidinasztikus és republikánus.

Csudálkozva néztem végig a kis emberen és magamban fölsóhajtottam, hogy ha valaha dinasztíát alapítanék, vajha ilyen ellenségeim lennének, mint a milyen a tisztelt előttem ülő.

- Mondja csak uram, miféle dinasztíát óhajtana Románia számára?

- Semmifélét. Mi elvből antidinasztikusak vagyunk.

- Érettnek tartja ön Romániát a köztársaságra?

- Miért ne? Az intelligencia elég érett rá.

- Ugy? Tehát egy köztársaság az intelligencia számára? Talán a nagyherceggel az élén, mint az operettben? Nem tartja ezt bolondságnak? Hisz ez Románia pusztulása volna.

¹⁰ Károly román király budapesti látogatása alkalmából iratott.

- Ne vegye olyan komolyan. Ez a program mindenesetre a legkiabálób, s ez a fő.

Egy percre azt hittem, hogy a kiadóhivatallal s nem a szerkesztőséggel állok szemben. Mint jó barátok váltunk el, de ő oly rosszkaratu dolgokat írt Budapestről, hogy jónak látom őt leleplezni.

Épp ma egy éve tömegesen volt szerencsém Bukarestben ezekhez az urakhoz. Bukarest a mi királyunkat várta, s én már két nappal előbb lementem. Mikorra elértem, a Rabagasok teljes működésben voltak. A mozgalmat megindította az, hogy a diadalkapukon magyar zászlók voltak. Összesen az egész városban valami harminc. Nem akkorák, mint egy kapu, nem is voltak nagyon szembetűnően kibontva, - de a mozgalom megindítására éppen elégségesnek mutatkoztak. S a magyar zsarnokság ellen az erdélyi kérdés kicsiny tőkéjéből élők táborában megindult az izgatás. Az utcán árulni kezdték Lukács és Rácz máig is friss egészségnek és jó étvágynak örvendő magyar királyi vértanuk arcképét.¹¹ Ezek voltak az elsőrendű vértanuk, ezeknek egész lap jutott. A másodrendű vértanuknak, vagyis azoknak, a kik államfogházainkból meghizva bár, de törve nem távoztak, már meg kellett elégedniök azzal, hogy öten-hatan jutottak egy lapra. Megtörtént, hogy az elárusító együtt árulja a mi királyunk, a román király és a vértanuk arcképét. (Ez az igazi vegyeskereskedés!) Azután jöttek a kolozsvári memorandum-pör alkalmával fölvevett fotográfiák. Minő különös hatást tettek rám ezek a képek, rám, a ki ott voltam Kolozsvárott, mikor ezek a képek készültek. Rám, a ki tudtam, hogy Lukács ur a törvényszék elnökétől kierőszakolta, hogy fegyverek közt kísérik a tárgyalásról a fogadóba, mert élete nem biztos. Holott az utcán csak román parasztok voltak, a kiket a liga pénzén csődítettek oda. Rám, a ki láttam, hogy a Hungária-fogadó erkélyen várta a menetet az apparátusával a *bukaresti fotográfus*. A ki láttam, hogy Lukács, az utcába bekanyarodva, megállította a fegyőröket és odakiáltott a fényképezőnek: „Most!” Itt hallottam először, hogy egy fotográfus így szóljon a klienséhez: „Kissé *barátságaltalanabb* arcot tessék vágni!” A mi Lukácsnak szólott, a ki itt öltötte fel először azt a mártir-arcot, melyet később olyan nagy sikerrel használt. Mindezt hangos kiabálás közt árulták az utcán.

Sőt azt hallottam, hogy egy kirakatban valami szemetet tettek ki, s alája írták: *kenyér a szegedi államfogházból*. De ezt már nem láttam. Annyi azonban bizonyos, hogy sokkal érdekesebb lett volna azt a kenyeret kiállítani, *melyet a romániai paraszt eszik*, s a melyet a szegedi kenyérrel bizonyára egyetlen vértanu se cserélt volna el.

A király megérkezése előtt való napon népgyűlés volt a *Hotel Daciá*-ban, épp a hol laktam. Legnagyobbbrészt tanulók voltak jelen. Tárgy: *A magyar zászlók eltávolítása*.

A népgyűlés át akart alakulni tüntető körmenetté, de a rendőrség szétozlatla. Sturdza pedig megigérte nekik, hogy közéjük lövet, ha zavarognak. Nem is pisszent senki. S alig huzta ki a király a lábát Bukarestből, öt perc mulva a magyar zászlók már le voltak szedve, hivatalosan. Mire a diákoknak eszükbe jutott letépni, már egyet se találtak.

Nálunk még ma este, a román király távozása után huszonnégy órával is vigan lobogtak a román zászlók a kivilágított városban. Egy-egy óriási román lobogó szinte surolja az utcákon hemzseggő rengeteg tömeg fejét. Egy rántással lent volna. De senkinek eszébe sem jut. Nagyon helyesen.

Mert hát tetszik tudni, mi urak és gavallérok vagyunk, a kik megbecsüljük a vendégeinket. S mikor Károly király tegnap este százezer ember éljenkiáltásai és hatalmas palotasoraink közt a vasutra robogott, lehetetlen, hogy a nép helyes érzékét, politikai iskolázottságát és fegyelmezettségét ne csodálta volna.

¹¹ Rácz ur csak az idén halt meg.

SZOFTA-VILÁG.

A héten találkoztak azok az urak, a kik huszonöt év előtt Budapesten a híres törökbarát tüntetéseket csinálták, melyek akkor hónapokon keresztül foglalkoztatták az európai közvéleményt. Szerbia 1876-ban az orosz biztatására fegyvert ragadott, hogy lerázza a török igát. Csernajev orosz tábornok volt a szerbek fővezére, s a hadseregük is tele volt orosz tisztekkel. Mindenki tudta, hogy ez a nagy keleti háborúnak csupán előjátéka s utána következik a nagy dráma, melyben az orosz fog mint főhős föllépni. Ez izgatta a magyar közvéleményt. Az orosz ellen való gyűlölet lángra lobbantotta a török barátságot. A török, melynek Európába történt bejövetele a legnagyobb csapás volt nemzetünkre, egyszerre testvér lett; szemben az oroszszal, mely csak a közelmúlt időkben kötözött meg bennünket, hogy átadjon az osztrák hóhérnak. Törökországban még volt erő, hogy a szerbek lázadását leverje. A hosszú szolgaság elaltatta a szerbek régi hősi erényeit, s a török Fabius Cunctator, Abdul Kerim Alexinácnál, Derventnél, Djunisnál könnyen elgázolta a függetlenségi törekvéseket. Ebben nagy segítségére volt neki Csernajev tábornok, egy valóságos Bum-Bum generális, a ki napoleoni proklamációkat bocsátott ki, de a hozzávaló győzelmek elmaradtak.

Csernajev ur Djunisnál úgy elfutott, hogy Belgrádban alig tudták megállítani, s Magyarország örömmámorban uszott.

Természetes, hogy ebből az örömmámorból az ifjuságnak is ki kellett venni a maga részét, s a jogászság elkezdett forrongani. Utána forrongtak a orvosok, majd a technikusok. Végül lázba jöttek a gimnázisták.

Én akkor a budapesti piarista gimnázium hetedik osztályának rögzös küszöbét tapostam, nem tulságosan fényes sikerrel, a mi különösen a matematika, fizika és német nyelv gyöngé kalkulusaiban nyilvánult. De mivel Somhegyi Xav. Ferenc provinciális, Trautwein Nep. János igazgatónk név- és születésnapján mint ünnepi szónok és alkalmi versíró, diákhangversenyen mint főrendező, az önképzőkörben mint fő-főkritikus, fordító, novellista és titkár élénk és zajos tevékenységet fejtettem ki: tanárain kedveltek, s jobb osztályzatot adtak, mint a minőt megérdemeltem volna. Csak az öreg Trautwein, a ki a hittant és a német nyelvet tanította, nem viseltetett irántam elnézéssel, két okból. Először nem titkoltam abbéli nézetemet, hogy a német nyelv kötelező oktatását gázságnak tartom, a piarista gimnázium igazgatói állásával pedig összeférhetetlennek tekintem azt, hogy ő az apácák templomában németül prédikáljon. A második ok még sulyosabb volt. A mi hittankönyvünk ugyanis ez volt: *Wappler, A katolikus egély tankönyve*. (Egély alatt *religió* értendő.) Egy harminc-negyven soros mondatokkal laboráló, magyarra rosszul fordított, nehezen emészthető német könyv. Wappler urnak a hetedik osztály számára készült könyve a materialisták tanaival, különösen Darwinnal és Büchnerrel foglalkozik. De nehogy a materialista tanok ifjui lelkünket megmérgezzék, az ő tételeik nagyon röviden, egyszerűen és világosan voltak előadva, s utána jött Wappler ur homályos, hosszadalmas és magyartalan cáfolata. A minek az lett az eredménye, hogy a materialisták tanításai a fejünkben maradtak, ellenben a Wappler cáfolatai minél hamarabb elpárologtak. Specialiter rajtam történt meg, hogy egy ilyen gonosz tantételt úgy elfújtam, mint a pinty, s ekkor hirtelen megálltam.

- No édes fiam, - biztatott Trautwein.

Hallgattam.

- Halljuk a cáfolatot.

- Bocsánat igazgató ur, azt nem tudom.

Az igazgató szép rózsaszínű arca elsápadt.

- Maga nem tudja az egyház ellenérveit? - rikácsolta.

- Bocsánat, én a Wappler ellenérveit nem tudom.

- Miért?

- Huszszor elolvastam hangosan, nem vagyok képes megtanulni.

- Mars, a helyére! Tercia. Majd gondoskodom arról, hogy az ilyen hitetlen fráterek ne rontsák itt a levegőt.

Megszeppentem, s elmentem az osztályfőnökömhöz, a ki kitűnő ember és tanár volt (neki köszönhetem, hogy ma is tudok valamit latinul és görögül).

- Maga rossz fát tett a tűzre, - ezzel fogadott, - az igazgató egész ebéd alatt maga ellen dühöngött. Tanári konferencia elé fog kerülni. Mit csinált tulajdonképp?

Elmondtam neki a dolgot, s még hozzátettem:

- Nagyon sajnálnám, tanár ur, de én a konferencia előtt kénytelen volnék kijelenteni, hogy ha így tanítják a hittant, mindnyájan mint atheisták fogunk távozni a piaristáktól.

Az lett a vége, hogy Trautweinhez rendelték bocsánatot kérni, s az lett az eredmény, hogy az öreg Wappler cáfolatait negyedrészükre redukálta. Így ugyan semmi értelmük se volt, de legalább be tudtuk vágni.

Mint utólag értesültünk, azért nem kerültem tanári konferencia elé, mert egy öreg, derék pap, a kinek legnagyobb tekintélye volt kartársai előtt, kijelentette, hogy *ennek a fiúnak igaza van*.

Képzeltető, hogy mikor az ifjúságot elfogta a tüntetési láz, mennyire aláhanyatlott a szorgalom a piarista gimnáziumban is. Soha annyi szekundát az atyák ki nem osztogattak. A mint az utcára kiszabadultunk, a könyvet zsebrevágtuk, s rohantunk tüntetést nézni vagy az Újvilág-utkába, hol az orvosi egyetem és az *Arany sas* fogadó állt, vagy a Szabadi-kávéház elé (most Fiume), vagy a Komló-kocsmába (Gránátos-utca). A 6-ik, 7-ik és 8-ik osztályban Trautwein mindennap kihirdette, hogy a kit a tüntetésen rajtakapnak, azonnal kicsapatik. Sohse felejttem el, mikor Weinberger reggel nyolc helyett háromnegyed kilenckor állított be a német órára, s azzal mentegette magát, hogy a katonaság nem eresztette át a kordonon s neki a Vámházig kellett lekerülnie. Én meglehetősen népszerű alak voltam a diákok közt, mert Tóth Béla és Ziska Gábor révén (a kik a megelőző évben még a piaristákhoz jártak, most már elsőéves egyetemiek voltak) direkt ismeretségbe jutottam Szücs Pátri és Lukács Gyula joghallgató urakkal, a kikre mi úgy néztünk föl, mint a nubiai párducra, mely semmi szín alatt sem hajlandó gyáva nyulat szülni. Ziska és Tóth Béla bevíttek a Szabadiba, melynek hátsó szobájában nemcsak a hazát mentették meg, hanem makaóztak is. Itt mutattak be Szücs Gyulának. A Pátri atyailag végignézett remegő alakomon.

- Mi vagy, gólya?

- Patikus.

(Jogászt nem mertem füllenteni.)

- Hány esztendő vagy?

- Tizenhét.

- Jól van, fiu. De ha itt kártyát látok a kezében, úgy váglak kupán, hogy még a dédunokád is arról koldul.

(Pátri nagyon vigyázott, hogy a makaózás nagyobb arányokat ne öltjön, s különösen, hogy a gólyák bele ne keveredjenek.)

Természetes, hogy e nyájas biztatás után szent félelemmel tekintettem Pátrinak a pizsénél is piszebb orrára, s mindig bizsergett a kupám, valahányszor izmos ökleit megpillantottam. A figyelmeztetés különben fölösleges volt, mert tisztán hazafias buzgalomból lézengtem ott, s megbotrántkoztam azon, hogy e szent helyen profán kártyajátékot üznek.

Ettől kezdve benfentes ember lettem a szoffa-tüntetésekben s hordtam a híreket a diákoknak a hetedik osztályba.

Volt mit beszélni.

Laubheimer (pap) rektor egyszer odaüzent, hogy a tüntetések rendezésére alakult hatvanas bizottságból küldjék oda a két leghiggadtabb fiatalembert.

Felküldték a nagyságos urhoz Nyeviczkeyt és Latinovicsot (most főispán). A rektor képéből kikelve egy írott plakátot mutat nekik, mely aznap jelent meg az egyetem fekete tábláján s felszólította az ifjúságot, hogy a török konzulnak adandó fáklyás-zene tárgyában ekkor és ekkor gyűlésre jöjjön össze. Ilyen könnyelműség, olyan meggondolatlanság, amolyan számárság, hogy az ifjúság politikába ártja magát, lázító proklamációkat tesz közzé, a helyett, hogy tanulna.

Latinovics veszi a proklamációt, elolvassa, azután fogja a rektor tollát s szól:

- Bocsánat, nagyságos ur, de én még nem vagyok aláírva.

S ezzel odafirkantván nevét, átadja a tollat Nyeviczkeynek.

- Te se vagy még rajta, pajtás.

Nyeviczkey is odakanyarította a nevét, még le is itatta, aztán meghajtották magukat s eltávoztak. Meg se várták, hogy a rektor előterjeszsze óhaját, mely abból állt, hogy ne tartsák meg a gyűlést és a fáklyászenét.

Ekkor Pauler Tivadar jogkari dékán Lukács Gyulát hívatta. Elmondta, hogy az egyetem disze, az ifjúság lelke, szíve, büszkesége, akadályozza meg a fáklyászenét.

- Nem lehet, kegyelmes ur.

- Miért?

- Mert éppen rám van bízva az indítvány benyújtása.

- Annál könnyebb. Ne nyujtsa be.

- Annál nehezebb. Mert mi már megállapodtunk abban, hogy a ki az indítványt ellenezni meri, hazaáruló gazember s orosz zsoldban áll.

- De mégis.

- Kegyelmes uram, engem a világon csak egy ember tud kapacitálni: Szücs Gyula.

- Hát küldje ide Szücsöt.

- Elfelejtettem megmondani, hogy Szücs Gyulát pedig a világon senki se tudja kapacitálni.

Ekkor Tisza Kálmán hívatta őket magához. A város forrott, csoportosulások, tüntetések voltak folyton. Az orosz konzul lakását rendőrök strázsálták. Az osztrák diplomácia meg volt ijedve.

Tiszához tizenhatan mentek föl.

- Nem mint miniszterelnök szólok önökhöz, hanem mint ősz hazafi a fiatal hazafiakhoz. Ne tartsák meg a fáklyászenét.

A fiuk nem tágitottak. Végre csak annyit kérdeztek:

- Betiltja-e kegyelmes ur, ha mi nem tágitunk?

- A míg a törvényes korlátok közt mozognak, nincs jogom betiltani.

Harmadnapra, Bécsből jött intés folytán, mégis betiltotta. Azonnal hat fiatalember sietett a várba, Tiszának éppen a rendes fogadó órája volt. Nagyurak, püspökök ültek kint a váróteremben, de a hat fiut rögtön bebocsátották.

- Excellenciád kötelezte magát, hogy nem fogja betiltani.

- Hja ifju barátaim, ha én valakinek megengedem, hogy szivarra gyújtson, abból nem következik, hogy megengedem neki, hogy a házamat fölgyujtsa.

- Kegyelmes ur...

- Elég. Nem fogom tűrni, hogy önök egy idegen hatalom kereskedelmi ügynökével (a török konzul) konspiráljanak.

A fiuk le voltak forrázva, de Lukács Gyula mégis odafelelt:

- Elég szomorú, hogy Magyarország miniszterelnöke három napig nem tudja a szavát megtartani.

Kint ezt mondta egy bús magyar:

- Meglássátok, ez még közénk lövet.

- Hát aztán. Miniszterek buknak, jönnek-mennek, de a magyar ifjuság örök életű.

Ekkor kezdődtek aztán az óriási tüntetések, a mikor a Thaisz-huszárokat (még nem voltak olyan kemény legények, mint manapság) letaszigáltuk a lóról s tüntettünk mindaddig, a míg valakinek eszébe jutott: egye meg a fene a fáklyászenét, vigyünk inkább diszkardot Abdul Kerimnek.

... Rám nézve ez élénk korszaknak az az eredménye lett, hogy vagy négy elégségest vittem haza. De a hittanból kitünőm volt, hála a fertály-Wapplereknek.